

Immaterieel erfgoed Gelderland

Nota van bevindingen

Colofon

De Rekenkamer Oost-Nederland is een onafhankelijk orgaan dat onderzoek doet naar de doeltreffendheid, doelmatigheid en rechtmatigheid van het gevoerde bestuur van de provincies Gelderland en Overijssel.

De bestuursleden van de Rekenkamer zijn: de heer drs. M.M.S. Mekeel (voorzitter), de heer ir. T.J.A. Gies (plv. voorzitter) en mevrouw drs. S.C. van der Haagen. De secretaris-directeur is mevrouw drs. S.W. Mathijssen RO.

Dit rapport is voorbereid door een onderzoeksteam bestaande uit ir. J.G. Schepers en S. Spengelink, Msc.

Rekenkamer Oost-Nederland
Sijzenbaanplein 11-15
7411 HL Deventer
Telefoon: 0570 - 66 58 00
info@rekenkameroost.nl
www.rekenkameroost.nl
X: @RekenkamerOost
LinkedIn: Rekenkamer Oost-Nederland

De foto's zijn afkomstig van Pixabay.

Immaterieel erfgoed Gelderland

Nota van bevindingen

Deventer, september 2024

Inhoudsopgave

1	Over dit onderzoek.....	6
1.1	Aanleiding.....	6
1.2	Achtergrond	7
1.3	Wat heeft de Rekenkamer onderzocht?.....	10
1.4	Opbouw van de nota.....	11
2	Cijfers en kaders immaterieel erfgoed	12
2.1	Immaterieel erfgoed in Gelderland: de cijfers	12
2.1.1	Immaterieel erfgoed(gemeenschappen) in Gelderland	13
2.1.2	Hoeveel Gelderlanders meedoen met immaterieel erfgoed	18
2.2	Kaders immaterieel erfgoed Gelderland.....	19
2.2.1	Beleidsthema's	22
2.2.2	Financiële kaders erfgoed.....	23
3	Inzet op educatie & participatie.....	25
3.1	Introductie.....	26
3.2	Financiën	27
3.3	Uitvoering.....	27
3.3.1	Afspraken maken en monitoren	27
3.3.2	Cultuur- en erfgoedparticipatie	28
3.3.3	Cultuur- en erfgoededucatie	32
4	Inzet op Gelderse identiteit	35
4.1	Introductie.....	36
4.2	Financiën	37
4.3	Uitvoering.....	38
4.3.1	Afspraken maken en monitoren	38
4.3.2	Streektaal.....	39
4.3.3	Erfgoed Gelderland.....	43
4.3.4	Gelderse geschiedenis	45
4.3.5	Musea	46
4.3.6	Publieke omroep	48
5	Immaterieel erfgoed & andere beleidsthema's.....	50
5.1	Immaterieel erfgoed & financiële investeringen vanuit andere beleidsterreinen	52

5.2	Immaterieel erfgoed & vergunningen	54
6	Impact, monitoring en verantwoording PS	57
6.1	Impact en monitoring.....	57
6.2	Informatievoorziening PS.....	61
Bijlage 1:	Onderzoeksopzet	67
Bijlage 2:	Verdragen en rol Rijk.....	71
Bijlage 3:	Gelders immaterieel erfgoed op Netwerk en Inventaris	74
Bijlage 4:	Bronnenlijst	77

1 Over dit onderzoek

In deze nota presenteren we de bevindingen van ons onderzoek naar de inzet van de provincie Gelderland op het gebied van immaterieel erfgoed. Dit eerste hoofdstuk bevat achtergrondinformatie en een korte toelichting op het onderzoek.

1.1 Aanleiding

Erfgoed brengt historische waarde, de waarde voor onze leefomgeving en een verbindende waarde met zich mee, zo wordt gesteld door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).¹ Het vertelt ons verhalen over waar we vandaan komen, wie wij zijn en hoe we ons ontwikkelen.² Daarnaast biedt erfgoed herkenning en identiteit en weerspiegelt het de culturele diversiteit in onze samenleving.

Bij erfgoed kan er onderscheid gemaakt worden tussen materieel erfgoed (gebouwen, monumenten, objecten en documenten) en immaterieel erfgoed (bv. rituelen, tradities of streektaal). Wij kijken in dit onderzoek naar het laatste. Hierbij gaat het om erfgoed dat je niet kunt vastpakken. In de praktijk is immaterieel erfgoed meestal een culturele activiteit die mensen ondernemen of organiseren. Mensen zijn zich er lang niet altijd bewust van (dat ze) immaterieel erfgoed (beoefenen). Maar het gaat onder meer om bekende dingen als het vieren van Koningsdag, het eten van beschuit met muisjes bij een geboorte of schaatsen op natuurijs. Er zijn ook vormen van immaterieel erfgoed die bij een specifieke provincie horen. In Gelderland gaat het bijvoorbeeld om de bloemencorso Lichtenvoorde, vendelzwaaien en de Airborne wandeltocht.³

In de fractiegesprekken die wij voerden in Gelderland kwam de belangstelling van PS naar erfgoed duidelijk naar voren. Daarnaast blijkt ook uit moties⁴ dat de interesse voor immaterieel erfgoed breed gedragen wordt.

¹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2018). *Erfgoed telt*.

² Boekmansichting (2023). *Cultuurmonitor, domein Erfgoed*. <https://www.cultuurmonitor.nl/domein/erfgoed/>

³ De informatie uit deze alinea is afkomstig van de website en diverse publicaties van het KIEN.

⁴ Gelderland, motie 21M3 'Immaterieel erfgoed', januari 2021 en Overijssel, motie 22M5 'Cultureel erfgoed op orde', juli 2022.

1.2 Achtergrond

Wat is immaterieel erfgoed?

In het Unesco Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Erfgoed (hierna: Unesco-verdrag) dat Nederland in 2012 ondertekende en ratificeerde, is het begrip immaterieel erfgoed heel precies gedefinieerd. Dit zijn:

“de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden - met inbegrip van de bijbehorende instrumenten, voorwerpen, artefacten en culturele ruimtes - die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed, dat van generatie op generatie wordt overgedragen, wordt voortdurend opnieuw gecreëerd door gemeenschappen en groepen in reactie op hun omgeving, hun interactie met de natuur en geschiedenis en geeft hun een gevoel van identiteit en continuïteit; hierdoor wordt het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit bevorderd. [...]”⁵

Kortere definities van immaterieel erfgoed zijn: cultuuruitingen van erfgoedgemeenschappen⁶ of levend erfgoed.⁷

Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) geeft aan dat het er niet toe doet of iets uniek, eeuwenoud of typisch Nederlands is. Belangrijker is dat het immaterieel erfgoed levend en dynamisch is. Met levend wordt bedoeld dat het in het hier en nu wordt beoefend en met dynamisch wordt bedoeld dat het zich aanpast en meebeweegt met de tijd. Verder is kenmerkend bij immaterieel erfgoed dat het de beoefenaars zelf zijn die het definiëren en aan zet zijn om het toekomst te geven. Dit laatste wordt ook wel borgen genoemd.

7

In het Unesco-verdrag worden vijf domeinen van immaterieel erfgoed benoemd:

Tabel 1: Domeinen immaterieel erfgoed en voorbeelden

Domein	Voorbeelden
Festiviteiten, rituelen en sociale praktijken	Fruitcorso Tiel, buurtspraak van de Buurt Ede en Veldhuizen, Nijmeegse vierdaagse.
Spreken, zingen en vertellen	Anansi verteltraditie, Hindeloopercultuur.
Uitvoerende kunsten	Beiaardcultuur, demoscene, circuscultuur.
Traditioneel vakmanschap/ambachten	Molenaar, midwinterhoorn blazen, Grolse wanten breien, smeden in Andelst.
Kennis en gebruiken rondom de natuur en het universum	Schaapsherder met traditionele schapenrassen, heggenvlechten, riviervisserij.

Niet iedereen gebruikt de Unesco-definitie van immaterieel erfgoed. Sommige partijen vatten immaterieel erfgoed (ook) op als - het vertellen van - het verhaal achter een

⁵ Unesco-verdrag, art. 2 lid 1.

⁶ Erfgoedgemeenschappen is de kortere benaming voor de ‘gemeenschappen, groepen en in sommige gevallen individuen’ waar in het Unesco-verdrag over gesproken wordt.

⁷ KIEN. Gehanteerde termen en begrippen ontleend aan het Unesco-verdrag, p. 1.

voorwerp/object, een historische gebeurtenis of streek/gebied. Een in populariteit stijgende manier om dergelijke verhalen in beeld te brengen, is 'oral history' (mondelijke geschiedenis). Dit past goed⁸ bij het 'Verdrag van Faro, de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving' (hierna: Faro-verdrag) dat Nederland begin dit jaar ondertekende.⁹ Het KIEN geeft aan dat verhalen, ervaringen of herinneringen geen immaterieel erfgoed volgens het Unesco-verdrag zijn, omdat immaterieel erfgoed daarin iets is wat actief beoefend wordt en tot uiting komt in bijvoorbeeld culturele praktijken of rituelen. Achter erfgoed (ook immaterieel erfgoed) zit een verhaal, maar dat verhaal is niet het immateriële erfgoed zelf.

Verder valt streektaal buiten het Unesco-verdrag voor immaterieel erfgoed.¹⁰ Tegelijkertijd voldoet het wel aan belangrijke elementen uit de definitie van het Unesco-verdrag, zoals bijdragen aan de identiteit en het doorgeven van generatie op generatie. Verschillende partijen (waaronder diverse overheden en erfgoedhuizen) rekenen streektaal ook tot immaterieel erfgoed.¹¹

Link tussen immaterieel en materieel erfgoed

Bij immaterieel erfgoed ligt de focus op het 'doen' door mensen en op de kennis en kunde die daarachter schuilgaan. Dat betekent niet dat alle aspecten hiervan 'ontastbaar' zijn. Voor de uitoefening van immaterieel erfgoed zijn namelijk vaak bepaalde voorwerpen of instrumenten nodig. Denk bijvoorbeeld aan de kleding die voor bepaalde festiviteiten nodig is zoals de uniformen die vendeliers dragen bij het vendelzwaaien. Of een ambacht waar een bepaald (bedrijfs)instrument voor nodig is, zoals een beiaard die een carillon nodig heeft. Ook kan de uitoefening van immaterieel erfgoed (bv. een ambacht) tot een tastbaar product leiden: bijvoorbeeld Grolse wanten breien of midwinterhoorn bouwen. Verder is de plaats waar immaterieel erfgoed zich afspeelt vaak belangrijk. Zo heeft een corso of carnaval bouwplaatsen en een route nodig. Immaterieel erfgoed kan de beleving van materieel erfgoed versterken en andersom. Voorbeelden van dat laatste zijn bijvoorbeeld het luiden van klokken in een historische toren of het gebruik van een historische kern voor een kermis.¹²

Rolverdeling bij immaterieel erfgoed op hoofdlijnen

De verantwoordelijkheid voor het levend en actueel houden van het immaterieel erfgoed ligt bij de gemeenschappen, groepen en individuen (hierna: erfgoedgemeenschappen) die het beoefenen. De rol van de overheid is daarbij niet om

⁸ Bij het verdrag van Faro komt er meer aandacht voor de betekenis van erfgoed voor mensen. Oral history staat voor het optekenen van persoonlijke verhalen en getuigenissen. Via oral history kunnen mensen bijdragen aan erfgoed en hier een betekenis aan geven. Bron: Uitvoeringsagenda FARO - deel I, p. 31.

⁹ Als ook het parlement het verdrag goedkeurt (ratificeert), treedt het in werking. Naar verwachting zal ratificatie op zijn vroegst in 2026 plaatsvinden. Bij het verdrag van Faro staat participatie van burgers bij erfgoed centraal en daar is er een overlap met het Unesco-verdrag. Bij het verdrag van Faro gaat het om materieel en immaterieel cultureel erfgoed.

¹⁰ Het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden dat in 1998 in werking trad is wel belangrijk voor het Nedersaksisch. De verdragsluitende staten zijn verplicht dergelijke talen te beschermen en te bevorderen op alle gebieden van het openbare leven. Het Nedersaksisch valt onder deel II van het verdrag. Dit betekent dat de taal erkenning geniet en het gebruik ervan wordt gestimuleerd, maar het gaat veel minder ver dan deel III waar het Fries toe behoort: rechten kunnen er in de praktijk niet aan worden ontleend.

¹¹ Interviews.

¹² <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/gemeenteenprovincie> Het immaterieel erfgoed waar het in deze voorbeelden om gaat is de beiaardcultuur en kermiscultuur.

te bepalen hoe het immaterieel erfgoed eruit dient te zien of uitgeoefend wordt. De overheid kan bijdragen aan een gunstig klimaat waarin immaterieel erfgoed kan gedijen en (helpen bij) het beschermen van het immaterieel erfgoed.¹³

Het Unesco-verdrag verplicht staten die het ondertekenen (zoals Nederland deed in 2012) om maatregelen te nemen ter bescherming van hun immaterieel erfgoed. Voorbeelden hiervan zijn het opstellen en regelmatig bijwerken van één of meerdere inventarissen, het ontwikkelen van programma's die bijdragen aan het borgen van immaterieel erfgoed, het bevorderen van wetenschappelijk onderzoek en het werken aan educatie, bewustwording en deskundigheidsbevordering. Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) coördineert de implementatie van het Unesco-verdrag in Nederland. De staatssecretaris van OCW stuurde in april 2024 een kamerbrief met een beleidsvisie op het terrein van immaterieel erfgoed naar de Tweede Kamer. Hierin wordt (in aanvulling op de uitspraak dat het Unesco-verdrag het fundament is) genoemd dat het recent ondertekende Faro-verdrag een belangrijke inspiratiebron voor het immaterieel erfgoedbeleid in Nederland is. Zie bijlage 2 voor een omschrijving van beide verdragen en meer informatie over de rol van het Rijk bij immaterieel erfgoed.

Provincies en gemeenten hebben beleidsvrijheid bij hun inzet op immaterieel erfgoed. Er is geen landelijke wet- en regelgeving¹⁴ of bestuurlijke afspraak¹⁵ die hen verplicht hierop in te zetten en/of aangeeft hoe zij dat zouden moeten doen. Zowel het Rijk als het KIEN zien een belangrijke rol voor provincies en gemeenten in de uitvoering van het Unesco-verdrag en benadrukken de (maatschappelijke en economische) waarde en kansen die immaterieel erfgoed hen ook kan bieden. In een recente brief stelt de staatssecretaris van OCW dat er maar weinig gemeenten en provincies beleid ontwikkelden voor immaterieel erfgoed. En dat kennis over de culturele en maatschappelijke waarde daarvan slechts sporadisch aanwezig is bij provincies en gemeenten. Daardoor wordt volgens de staatssecretaris door hen onderschat wat immaterieel erfgoed(gemeenschappen) kan bijdragen aan maatschappelijke opgaven en soms ook aan de economie en toerisme. In het onderzoek waar de brief mede op is gebaseerd, wordt Gelderland genoemd als één van de provincies die voorop loopt in de ondersteuning van erfgoedgemeenschappen door een erfgoedhuis.¹⁶ In de brief geeft de staatssecretaris aan welke versterkingsmogelijkheden zij ziet op het terrein van immaterieel erfgoed en kondigt zij twee concrete acties aan. Ten eerste het opzetten van een samenwerkingsnetwerk (t.b.v. versterking van de erfgoedgemeenschappen). Ten tweede het maken van bestuurlijke afspraken met de Vereniging van Nederlandse

¹³ KIEN. *Veelgestelde vragen: Wie beschermt immaterieel erfgoed?* <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/veelgesteldevragen>; KIEN. *Factsheet (2017); Ruimte voor immaterieel erfgoed (2020) en Beleid rondom immaterieel erfgoed (2021)*.

¹⁴ Ook voor veel andere vormen van cultuurbeoefening geldt, dat de rol van de provincie op dit moment niet wettelijk is vastgelegd.

¹⁵ Er is een 'algemeen kader interbestuurlijke verhoudingen cultuur OWC, IPO en VNG' (2012) waarin o.a. staat dat provincies zich inzetten voor het behoud en de ontwikkeling van cultureel erfgoed en het verbinden van erfgoedbeleid met het ruimtelijke beleid. Specifieke uitspraken over hun rol bij immaterieel erfgoed staan er niet in. Daarnaast is er een Cultuurconvenant 2021-2024 van het ministerie OCW en Landsdeel Oost. Hierin staan afspraken over o.a. cultureel erfgoed & ruimtelijk ontwerp, archeologie en interbestuurlijk toezicht erfgoed, maar geen over immaterieel erfgoed.

¹⁶ Cultural motion. *Levend erfgoed; een toekomstgerichte evaluatie van het immaterieel erfgoedbeleid*, p. 20.

Gemeenten, het Interprovinciaal Overleg en de cultuurregio's¹⁷ over immaterieel erfgoed (t.b.v. versterking van de samenwerking tussen overheden).¹⁸

Het KIEN en de provinciale erfgoedhuizen (verenigd in het OPEN¹⁹) sloegen eind 2023 de handen ineen met het project 'Samen Verder'. Hoofddoelstelling daarvan is het verbeteren van de ondersteuning van immaterieel erfgoedgemeenschappen bij de borging van erfgoed door een intensievere samenwerking tussen het KIEN (landelijk) en de provinciale erfgoedhuizen (regionaal). Hier wordt invulling aan gegeven door: het ontwikkelen van een landelijk coördinatiepunt voor immaterieel erfgoed, het aanstellen van IE²⁰-coaches in de twaalf provincies en afstemming tussen het OPEN en het KIEN. Voor het project is subsidie toegekend door het Rijk.

In bovengenoemde Kamerbrief komt ook enig verschil tussen provincies en gemeenten naar voren. Er wordt over gesproken dat vooral gemeenten aan zet zijn voor een toekomstbestendig immaterieel erfgoed, dat voor erfgoedgemeenschappen met name gemeenten de overheid zijn waar ze het meest mee te maken hebben en dat veel van de knelpunten die erfgoedgemeenschappen ervaren (bv. op het gebied van vergunningverlening) onder de verantwoordelijkheid van gemeenten vallen. Volgens de staatssecretaris moeten de drie bestuurslagen (Rijk, provincies en gemeenten) richting erfgoedgemeenschappen meer als één overheid acteren. Waarbij duidelijk moet zijn welke overheid waarvoor verantwoordelijkheid is.²¹

1.3 Wat heeft de Rekenkamer onderzocht?

In dit onderzoek focussen we op de inzet van de provincie Gelderland op het gebied van immaterieel erfgoed en de resultaten daarvan. Met de aandacht voor de resultaten raakt het onderzoek aan de doeltreffendheid van het beleid. De belangrijkste redenen om de focus te leggen op immaterieel erfgoed, zijn:

- er blijkt nog minder onderzoek naar te zijn gedaan en er is minder informatie beschikbaar dan over materieel erfgoed;
- er was statenbreed interesse voor, zoals blijkt uit bijvoorbeeld de moties, de fractiegesprekken en de startgesprekken die we in voorbereiding op het onderzoek met PS voerden.

De centrale vraag van het onderzoek luidt: *Hoe ziet de inzet van de provincie Gelderland op het gebied van immaterieel erfgoed eruit en wat is er bekend over de resultaten daarvan?* In het onderzoek hebben we aandacht voor bevoegdheden en verantwoordelijkheden, het beleid, de praktijk, de resultaten en de informatievoorziening aan PS. De uitwerking van de centrale vraag in deelvragen staat in [bijlage 1](#). Ook is daar meer informatie over de aanpak van het onderzoek te vinden, zoals het normenkader en de onderzoeksmethodiek.

¹⁷ In aanloop naar de cultuurperiode 2021-2024 zijn op initiatief van steden en provincies 15 cultuurregio's gevormd. De cultuurregio's in Oost-Nederland zijn: Zwolle, Twente, Stedendriehoek, Ede-Wageningen, Arnhem-Nijmegen.

¹⁸ Kamerbrief ministerie van OCW (4 april 2024). 'Immaterieel erfgoed van, voor, door en met iedereen', p. 5 en 2.

¹⁹ Dit staat voor Overleg Provinciale Erfgoedhuizen Nederland. Dit is een stichting/platform voor provinciale erfgoedorganisaties in Nederland. Voor Gelderland is het Erfgoed Gelderland (zie §4.3.3) lid.

²⁰ IE staat voor Immaterieel Erfgoed.

²¹ Kamerbrief ministerie van OCW (4 april 2024). 'Immaterieel erfgoed van, voor, door en met iedereen', p. 5-6.

We gaan voor de afbakening in dit onderzoek uit van wat de provincie onder immaterieel erfgoed schaarst. De provincie Gelderland benadert erfgoed in haar cultuur-erfgoedbeleid breed en gebruikt de term ‘immaterieel erfgoed’ daarin niet. Immaterieel erfgoed is meer verweven in haar beleid; er wordt niet afzonderlijk de nadruk op gelegd of actief op gestuurd maar het beleid biedt wel de mogelijkheid om hierop in te zetten²² (in §2.2 over de provinciale kaders gaan we hier uitgebreider op in).

Voorgaande bracht de vraag met zich mee of de focus op immaterieel erfgoed wel passend was voor Gelderland. De reden voor ons om toch onderzoek naar immaterieel erfgoed te doen, was de motie die PS in 2021 aannamen bij de vaststelling van het beleid waarin zij aandacht vroegen voor immaterieel erfgoed en de interesse die er was bij PS. Daarnaast betekent het niet letterlijk terugkomen van de term niet dat zij niets doet op het gebied van immaterieel erfgoed. Het beleid is immers erfgoedbreed ingestoken en biedt wel de mogelijkheid om van daaruit ook aandacht te besteden aan immaterieel erfgoed. Bovendien kan er vanuit andere beleidsterreinen (bv. evenementen of leefbaarheid) ook ingezet worden op immaterieel erfgoed.

Dit bracht voor ons wel uitdagingen met zich mee bij de uitvoering - en daarmee ook de voorliggende rapportage - van het onderzoek. We moesten kijken waar in de uitvoering van het beleid sprake was van inzet op immaterieel erfgoed, terwijl het beleid (en het bijbehorende instrumentarium) daar niet specifiek op gericht is. Dit was een zoektocht. We bepaalden op basis van informatie van de provincie en de uitvoerende organisaties in welke onderdelen van het beleid facetten van immaterieel erfgoed terug zouden kunnen komen en doken vervolgens dieper in de betreffende beleidsonderdelen. Zo ver mogelijk, geven we in deze nota specifiek aan waar en in hoeverre er sprake is van inzet op immaterieel erfgoed. Echter, het bleek in de praktijk niet altijd mogelijk dit exact te bepalen en te laten zien. In die gevallen hebben we ervoor gekozen om niet direct een punt te zetten maar om meer te laten zien over wat dan wel bekend is over de uitvoering van betreffend beleidsonderdeel/inzet van het betreffende instrument, omdat we meenden dat ook dat inzichtgevend voor PS zou kunnen zijn en hen zou ondersteunen bij hun controlerende rol. Daarmee is het onderzoek en de bijbehorende nota op onderdelen iets breder geworden dan vooraf beoogd.

1.4 Opbouw van de nota

Hoofdstuk twee gaat over de cijfers over immaterieel erfgoed in Gelderland en welke kaders er zijn gesteld voor immaterieel erfgoed. In hoofdstuk drie en vier gaan we in op twee specifieke onderdelen van het beleid. Het gaat om cultuur- en erfgoedparticipatie en de Gelderse identiteit. In hoofdstuk vijf besteden we aandacht aan of en hoe de provincie de link legt tussen immaterieel erfgoed en andere beleidsthema's, bijvoorbeeld met het ruimtelijk beleid en evenementenbeleid. We besluiten dit rapport met de impact van (de inzet op) immaterieel erfgoed en de informatievoorziening aan PS.

²² Interviews.

2 Cijfers en kaders immaterieel erfgoed

Dit hoofdstuk begint met het geven van een beeld van de cijfers over immaterieel erfgoed. Daarna komen de inhoudelijke en financiële kaders die de provincie stelde aan de orde.

2.1 Immaterieel erfgoed in Gelderland: de cijfers

Bevindingen

- Er zijn weinig gegevens (zowel landelijk als provinciaal niveau) over immaterieel erfgoed. De gegevens die er wel zijn, geven - mede vanwege verschillende insteek, definities en methoden - geen eenduidig en compleet beeld.
 - Immaterieel erfgoed wordt in Nederland zichtbaar gemaakt in drie kringen:
 - Eind 2023 waren er tenminste 28 vormen van Gelders immaterieel erfgoed opgenomen in het Netwerk Immaterieel Erfgoed. Dit zegt dat een gemeenschap de eigen cultuuruiting/-activiteit erkent als immaterieel erfgoed. Na hun online aanmelding, toetst het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland of het voldeed aan de criteria.
 - Hiervan zijn er 18 vormen van erfgoed bijgeschreven op de Inventaris Immaterieel Erfgoed. Dit betekent dat bijbehorende Gelderse erfgoedgemeenschappen actief bezig zijn met de borging van 'hun' erfgoed.
 - Op het Register van inspirerende voorbeelden van borging staan er twee die (mede) gelinkt zijn aan Gelders immaterieel erfgoed.
- Bovenstaande is gebaseerd op zelfaanmelding door gemeenschappen. Het geeft dan ook geen totaalbeeld van al het immaterieel erfgoed in Gelderland. Naast specifiek Gelderse bijschrijvingen is er veel immaterieel erfgoed dat landelijk is bijgeschreven die ook in Gelderland beoefend worden zoals Koningsdag, molenaarsambacht, de kermiscultuur of beschuit met muisjes.
- Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland telde in 2020 1.785 immaterieel erfgoedgemeenschappen in Gelderland en geeft aan dat dit beeld nog niet compleet is.

Vervolg bevindingen op de volgende pagina.

Vervolg bevindingen

- Uit recent onderzoek (in opdracht van het Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland) kwam dat er in Gelderland 16 initiatieven voor immaterieel erfgoed waren. Hierbij waren 650 vrijwilligers betrokken.
- 16% van de Gelderse inwoners gaf aan geïnteresseerd te zijn in immaterieel erfgoed (2022). Inwoners van de Achterhoek zijn hier het meest geïnteresseerd in.

Er bestaan weinig cijfers over - vormen van - immaterieel erfgoed. Dit geldt zowel op landelijk als op provinciaal niveau. Er zijn wel veel kwalitatieve voorbeelden, maar door het gebrek aan structurele data blijft het lastig om kwantitatief zicht te krijgen op immaterieel erfgoed.²³ In samenwerking met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed/FARO werkt het KIEN sinds juni 2023 aan de opzet van een monitor voor erfgoedbeoefening maar die is er nog niet. Het KIEN beschikt over informatie die een indicatie geeft van hoeveel immaterieel erfgoed(gemeenschappen) er in Gelderland is (zijn). Een recent onderzoek geeft een beeld van hoeveel vrijwilligers in Gelderland zich bezig houden met immaterieel erfgoed. De provincie beschikt daarnaast over gegevens over de interesse in (immaterieel) erfgoed.

2.1.1 Immaterieel erfgoed(gemeenschappen) in Gelderland

Immaterieel erfgoed in Gelderland

In Nederland wordt het immaterieel erfgoed zichtbaar gemaakt in drie 'kringen': Netwerk, Inventaris en Register (zie figuur 1). Het doel - naast het zichtbaar maken - is het ondersteunen van immaterieel erfgoedgemeenschappen in het actueel houden en toekomst geven van het erfgoed.

Netwerk (breed overzicht van immaterieel erfgoed)

Erfgoedgemeenschappen kunnen hun immaterieel erfgoed online aanmelden voor het Netwerk Immaterieel Erfgoed (hierna: Netwerk) via de website van het KIEN. Dit Netwerk is de grootste 'kring'. Het doel van het Netwerk is het zichtbaar maken van wat zich over de volle breedte aan immaterieel erfgoed in Nederland voordoet en onderlinge samenwerking en uitwisseling bevorderen. Opname in het Netwerk toont dat een erfgoedgemeenschap de eigen cultuuruiting of culturele activiteit erkent als immaterieel erfgoed. Na de aanmelding door de erfgoedgemeenschap toetst het KIEN of het aan de criteria van immaterieel erfgoed voldoet²⁴ en publiceert de erfgoedpagina op haar website. Die criteria zijn onder meer dat het een levende cultuuruiting/culturele activiteit betreft die wordt voortgezet door een opeenvolging van beoefenaars; het erfgoed dynamisch is en het welzijn van dieren niet wordt geschaad (zie bijlage 3 voor alle criteria).

²³ <https://www.cultuurmonitor.nl/domein/erfgoed/> en <https://www.boekman.nl/regionale-cultuurindex/sectoren/erfgoed/>
Zie ook: <https://www.kunsten92.nl/wp-content/uploads/2021/01/Hetcultureleleven.pdf>

²⁴ De criteria zijn bepaald op basis van de door de UNESCO geformuleerde definitie van immaterieel erfgoed.

Eind 2022 waren er 378 vormen van immaterieel erfgoed opgenomen in het Netwerk.²⁵ Tenminste²⁶ 28 vormen van Gelders immaterieel erfgoed zijn opgenomen in het Netwerk. Voorbeelden zijn Volksfeest Hummelo, Koningsdag in Velp en de Zwarte Cross (zie bijlage 3 voor de lijst).

Inventaris (actieve borging van immaterieel erfgoed)

De Inventaris is een kleinere kring binnen het bredere Netwerk. De Inventaris bestaat uit betrokkenen en beoefenaars van immaterieel erfgoed die zich actief willen inzetten voor de toekomst van het erfgoed waarmee zij zich identificeren en het door willen geven aan volgende generaties. Daarvoor maken ze een zogenoemd borgingsplan. Hierin maken ze inzichtelijk wat ze nu al doen en wat ze gaan doen om hun immaterieel erfgoed toekomst te geven. Het KIEN biedt ondersteuning bij het schrijven van dit plan. Elke drie jaar wordt de erfgoedzorg van immaterieel erfgoed op de Inventaris gemonitord door het KIEN en de gemeenschap. Opname in het Netwerk is een voorwaarde voor bijschrijving in de Inventaris.

Op dit moment zijn er achttien vormen van Gelders immaterieel erfgoed bijgeschreven op de Inventaris.²⁷ Voorbeelden hiervan zijn papierscheppen in Doesburg, schuttersbogenroute Didam en Elster paardenmarkt (zie bijlage 3 voor de gehele lijst). Met dit aantal bijschrijvingen schiet Gelderland - samen met een drie andere provincies - uit boven de andere provincies, volgens het KIEN.

Eind 2023 waren er 209 vormen van immaterieel erfgoed bijgeschreven op de Inventaris als geheel. Het ging in ongeveer 30% om vormen van immaterieel erfgoed die landelijk zijn bijgeschreven en in 70% om regionale en lokale vormen van immaterieel erfgoed.²⁸ Verschillende van de vormen van immaterieel erfgoed die landelijk zijn bijgeschreven, worden ook in Gelderland beoefend. Hierbij kan gedacht worden aan bijvoorbeeld Koningsdag, het ambacht van molenaar, de woonwagencultuur, de beiaardcultuur, 4 en 5 mei, de kermiscultuur en beschuit met muisjes.

Register (inspirerende voorbeelden van borging)

Op dit moment staan er vijf zogenoemde inspirerende voorbeelden van borging van immaterieel erfgoed in het Register.²⁹ Het doel van dit Register is het landelijk delen van bruikbare borgingspraktijken, van leerzame lessen en modellen hoe je immaterieel

²⁵ KIEN. *10 jaar borging van immaterieel erfgoed in Nederland*, p. 37.

²⁶ Van de website van het KIEN is niet eenvoudig te achterhalen hoeveel Gelders immaterieel erfgoed er precies is opgenomen in het Netwerk. Navraag bij het KIEN leert dat het huidige systeem er inderdaad niet op is ingericht om in één keer aantallen op provinciaal niveau te genereren. We hebben nu in het overzicht op de website van het KIEN gezocht op 'Gelderland'. Dan komt er ook enig immaterieel erfgoed naar voren dat niet Gelders is, maar een andere provincie betreft (bv. Mariamaand in 's Hertogenbosch of het uitrukken van de Diepenheimse schutterij). Die hebben we niet opgenomen in de lijst in bijlage 3.

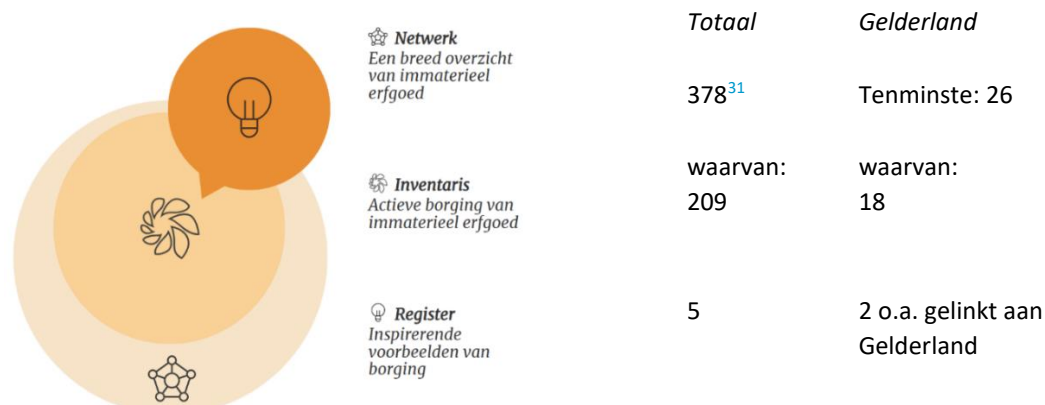
²⁷ Interview en website KIEN. GS Gelderland informeerden PS in 2021 (via een bijlage in de begroting 2022) dat er negentien vormen van Gelders immaterieel erfgoed op de Inventaris stonden. Op de gepresenteerde lijst stond ook het uitrukken van de Diepenheimse schutterij. Dit is een vorm van Overijssels immaterieel erfgoed.

²⁸ KIEN. *Activiteitenverslag 2023 en LCKA. Kennissynthese cultuurbeoefening*.

²⁹ Het KIEN signaleert goede voorbeelden van borging waarvan zij denkt dat deze inspirerend voor anderen kunnen zijn. Zij bespreekt de mogelijkheden rond opname in het Register met de betreffende gemeenschap. Of de gemeenschap maakt bij het KIEN kenbaar dat zij een borgingsmethode heeft waarvan zij denkt dat deze inspirerend voor anderen is. Het KIEN onderzoekt of de borgingsactie(s)/methode werkt en/of inspirerend kan zijn voor anderen. Samen met de gemeenschap bekijkt het KIEN of de methode duidelijk en inzichtelijk is beschreven. Zo ja, dan schrijft het KIEN de borgingsmethode bij in het register, met een stappenplan voor anderen om de methodiek inzichtelijk te maken en zelf toe te passen. Bron: Website KIEN.

erfgoed kunt borgen. Het gaat om lessen en modellen die ook voor andere vormen van immaterieel erfgoed bruikbaar kunnen zijn. Twee van deze voorbeelden zijn mede/op enige manier (ook) gelinkt aan Gelderland immaterieel erfgoed. Het gaat om de landelijke samenwerking van bloemen- en fruitcorso's in Nederland (De Corsokoepel). Er zijn diverse Gelderse corso's op het Netwerk en de Inventaris bijgeschreven.³⁰ Daarnaast staat het molenaarsambacht op het Register. Deze landelijke vorm van immaterieel erfgoed wordt ook in Gelderland uitgeoefend. Het gilde van molenaars kent ook een Gelderse afdeling.

Figuur 1: Drie kringen van immaterieel erfgoed (stand eind 2023)

Bron: Figuur van KIEN (<https://www.immaterieelerfgoed.nl/>). Totale aantallen afkomstig uit KIEN. Tien jaar borging immaterieel erfgoed in Nederland. Aantallen provincie o.a. website en interview KIEN.

In figuur 1 is visueel samengevat hoeveel Gelders immaterieel erfgoed er in elke kring is bijgeschreven (ten opzichte van het totale aantal bijschrijvingen). Voor de interpretatie van de gegevens is het goed om het volgende scherp te houden:

Voor zowel het Netwerk en de Inventaris als voor het Register dragen erfgoedgemeenschappen³² hun immaterieel erfgoed zelf voor. In de praktijk betekent dit dat bepaalde vormen van immaterieel erfgoed niet worden aangemeld als de betreffende gemeenschap niet bekend is met de mogelijkheid hiertoe of dit niet wil/nodig vindt. Zo kunnen het Netwerk én Inventaris nooit een totaalbeeld geven van al het immaterieel erfgoed in Nederland (noch in een specifieke provincie).

Een bijschrijving is geen keurmerk en verandert niets aan de status van het immaterieel erfgoed. Bijschrijving zegt niet dat Unesco, de Nederlandse overheid of het KIEN dit immaterieel erfgoed erkent, beschermt of het voortbestaan ervan garandeert. Er is geen subsidie van het Rijk aan bijschrijving verbonden en bijschrijving heeft - afhankelijk van het vastgestelde beleid³³ - geen consequenties voor de provincie, bv. dat een erfgoedgemeenschap recht heeft op (financiële) ondersteuning.

³⁰ Gelderse corso's die op de Inventaris zijn bijgeschreven, zijn de bloemencorso Lichtenvoorde, fruitcorso Tiel en volksfeest Winterswijk. De bloemencorso- en festival Floralia Voorthuizen en omstreken, corso/optocht volksfeesten Varsseveld en Festunique bloemencorso (Beltrum) zijn op het Netwerk bijgeschreven.

³¹ In uitzondering op de andere aantallen in deze figuur, betreft dit aantal de stand eind 2022.

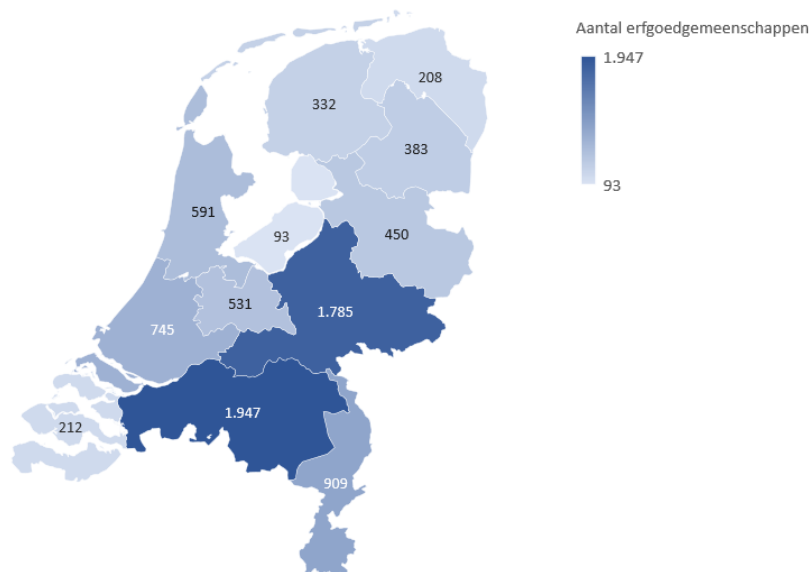
³² Zoals in het vorige hoofdstuk aangegeven gaat dat om gemeenschappen, groepen en individuen die zelf het immaterieel erfgoed beoefenen, organiseren of betrokken zijn.

³³ Een overheid kan in (een uitwerking van haar) beleid opnemen dat wanneer immaterieel erfgoed wordt bijgeschreven in de Inventaris hier een geldbedrag aan verbonden is dat ingezet kan worden voor de borging van het betreffende erfgoed.

Immaterieel erfgoedgemeenschappen in Gelderland

In 2020 telde het KIEN 1.785 immaterieel erfgoedgemeenschappen in Gelderland. Zij denkt dat daarmee nog lang niet alle Gelderland immaterieel erfgoedgemeenschappen in beeld zijn. In totaal waren er in 2020 8.186 immaterieel erfgoedgemeenschappen over de provincies (zie figuur 2). Daarnaast zijn er 109.925 erfgoedgemeenschappen in beeld gebracht die landelijk actief zijn en niet verbonden zijn aan een specifieke provincie. Grote aantallen daarbinnen vormen bijvoorbeeld de woonwagencultuur, koren, de duivensport/sportduivenhouders en mensen die het maaien met zeis beoefenen. Vooralsnog zijn deze gegevens alleen verzameld in 2020.

Figuur 2: Aantal immaterieel erfgoedgemeenschappen per provincie

Bron: *Figuur Rekenkamer Oost-Nederland op basis van inventarisatie KIEN (activiteitenplan KIEN 2020, p. 9).*

Er zit een groot verschil tussen 1.785³⁴ Gelderse immaterieel erfgoedgemeenschappen en 26 vormen van Gelders immaterieel erfgoed op het Netwerk. Er zijn een aantal redenen voor dit verschil. Zo zijn er Gelderse immaterieel erfgoedgemeenschappen die een vorm van immaterieel erfgoed beoefenen dat landelijk is bijgeschreven. Denk bijvoorbeeld aan Oranjeverenigingen die Koningsdag organiseren. Of gemeenschappen rondom ambachten die wel op het Netwerk/de Inventaris zijn maar niet specifiek Gelders zijn, bv. het molenaarsambacht of bijen houden. Daarnaast melden lang niet alle immaterieel erfgoed gemeenschappen zich aan voor het Netwerk (of de Inventaris), bijvoorbeeld omdat zij niet bekend zijn met de mogelijkheid hiertoe of dit niet willen/nodig vinden.

Het is goed te realiseren dat wanneer in onderzoeken een aantal erfgoedgemeenschappen genoemd wordt de gehanteerde definitie en onderzoeks-/inventarisatiemethodiek van belang is. Voor de provincie Noord-Brabant werd in

³⁴ Dit is het aantal dat kwam uit het onderzoek van het KIEN in 2020. Dit betreft immaterieel erfgoedgemeenschappen op basis van de definitie uit het Unesco-verdrag (zie §1.2)

verschillende onderzoeken gesproken over 1.947³⁵ respectievelijk 430³⁶ respectievelijk 694³⁷ erfgoedgemeenschappen. Een uitvoeringsorganisatie gaf aan dat het erg lastig is om een gemeenschap te definiëren en achtte het aantal wat voor 'zijn' provincie uit bovengenoemde inventarisatie van het KIEN kwam hoog.³⁸ In 2022 zijn - in een onderzoek met een op de etnografie geïnspireerde aanpak³⁹ - circa honderd erfgoedgemeenschappen in kaart gebracht in een middelgrote stad (Gouda). Dit betrof gemeenschappen rond zowel immaterieel als materieel erfgoed en onderzoekers dachten daarmee nog niet alle gemeenschappen in kaart te hebben.

Immaterieel erfgoedinitiatieven in Gelderland

In 2023 is er - in opdracht van het OPEN - een landelijk onderzoek uitgevoerd naar (vrijwilligers van) erfgoedinitiatieven.⁴⁰ Hieruit kwam dat er in Nederland 395 erfgoedinitiatieven bekend⁴¹ zijn die zich hoofdzakelijk bezighouden met het actief beoefenen van immaterieel erfgoed: het uitoefenen van een ambacht, het in leven houden van een traditie, volkscultuur en/of het behouden en onderhouden van (streek)taal. In Gelderland waren er volgens het rapport zestien initiatieven die zich hier hoofdzakelijk mee bezighouden. In een viertal provincies waren er een stuk meer immaterieel erfgoedinitiatieven dan in Gelderland en in de overige provincies minder (zie figuur 3). Aangegeven werd dat het kan zijn dat er meer initiatieven zijn, maar dat ze op dit moment nog niet in beeld zijn.

³⁵ Dit is het aantal dat kwam uit het onderzoek van het KIEN in 2020. Dit betreft immaterieel erfgoedgemeenschappen op basis van de definitie uit het Unesco-verdrag (zie §1.2)

³⁶ In 2020 deed Erfgoed Brabant i.s.m. het PON onderzoek naar de samenstelling en behoeften van erfgoedgemeenschappen. Zij verspreidden een enquête onder 430 groepen in Brabant die volgens de Faro-definitie gerekend kunnen worden tot erfgoedgemeenschap. Die definitie is: "bestaat een erfgoedgemeenschap uit mensen die waarde hechten aan bepaalde aspecten van cultureel erfgoed die zij, binnen het kader van publieke actie, willen behouden en aan toekomstige generaties willen overdragen." De gemeenschappen hielden zich bezig met verschillende soorten erfgoed (niet alleen immaterieel).

³⁷ Erfgoed Brabant stelde in 2021 (t.b.v. een onderzoek naar erfgoedgemeenschappen en educatie) een lijst samen o.b.v. de definitie 'erfgoedgemeenschappen zijn groepen mensen die zich samen en op vrijwillige basis formeren rondom een bepaald soort erfgoed'. NB Dit lijkt breder dan alleen immaterieel erfgoedgemeenschappen te zijn.

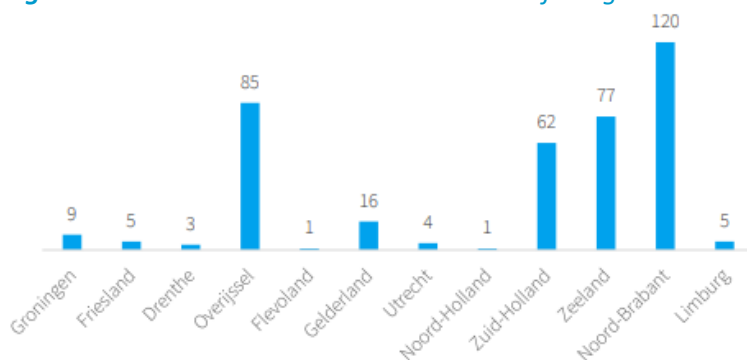
³⁸ Interview.

³⁹ Dit betekent kwalitatief onderzoek gebaseerd op veldwerk, met name observaties en semigestructureerde interviews. In het onderzoek werd uitgegaan van de Faro-definitie (zie hierboven).

⁴⁰ Onder erfgoedinitiatieven werden in het onderzoek alle initiatieven verstaan waar men actief bezig is met het behouden, onderhouden en uitoefenen van erfgoed. Dit zijn zowel formeel georganiseerde organisaties, instellingen en stichtingen als de (informele) initiatieven en gemeenschappen.

⁴¹ Dit zijn erfgoedinitiatieven waar de organisaties van OPEN contact mee hebben, aangevuld met initiatieven die bekend zijn bij landelijke en provinciale koepelorganisaties. De organisaties van OPEN hebben niet met alle erfgoedinitiatieven in de betreffende provincie contact. Met name de beoefening van immaterieel erfgoed gaat vaak buiten de officiële kanalen om. Het feitelijke veld van immaterieel erfgoedinitiatieven is in de praktijk vermoedelijk ruimer.

Figuur 3: Aantal initiatieven van actieve beoefening immaterieel erfgoed per provincie⁴²

Bron: Pyrrhula en Pon Telos (2023). *Erfgoedvrijwilligers in beeld*, p. 9.

Figuur 3 gaat om het aantal initiatieven met als ‘hoofd functie’ immaterieel erfgoed. Het is goed om te beseffen dat erfgoedinitiatieven meestal meerdere functies hebben. Zo gaf iets meer dan de helft van de Gelderse erfgoedinitiatieven (55%) aan te werken met zowel materieel als immaterieel erfgoed.⁴³

Er zit een opvallend groot verschil tussen 1.785 immaterieel erfgoedgemeenschappen en 16 initiatieven voor immaterieel erfgoed. Dit verschil komt grotendeels voort uit de gehanteerde definitie en methode in de onderzoeken.

2.1.2 Hoeveel Gelderlanders meedoen met immaterieel erfgoed

Vrijwilligers bij immaterieel erfgoedinitiatieven

Uit een recent onderzoek kwam dat in Gelderland 13.100 erfgoedvrijwilligers⁴⁴ zich wekelijks 32.050 uur inzetten bij 294 erfgoedinitiatieven. Dit betreft alle soorten erfgoed. Bij de actieve beoefening van immaterieel erfgoed gaat het specifiek om 650 vrijwilligers bij 16 initiatieven in Gelderland. In heel Nederland ging het om 14.450 vrijwilligers bij 395 initiatieven voor de actieve beoefening van immaterieel erfgoed.⁴⁵

Uit het Gelderse deelonderzoek kwam bijvoorbeeld dat:

- veruit de meeste organisaties (65%) puur draaien op vrijwilligers;
- erfgoedvrijwilligers gemiddeld tot twee uur per week voor de erfgoedorganisatie werken en vooral afkomstig zijn uit de lokale omgeving (92%);
- tweederde van het vrijwilligersbestand bestaat uit vrijwilligers in de leeftijd van 65 jaar of ouder en 2% van de vrijwilligers is jonger dan 25 jaar;
- de focus van erfgoedorganisaties in belangrijke mate ligt op lokale geschiedenis (72% van de erfgoedorganisaties typeerde zich als een organisatie die vanuit dit thema werkt);

⁴² De optelsom van de initiatieven per provincie komt uit op 388, terwijl het er volgens 395 zouden moeten zijn. Het is niet duidelijk waar dit verschil vandaan komt.

⁴³ Het PON & Telos - Pyrrhula Research Consultants (2023). *Gelderse erfgoedvrijwilligers in beeld*.

⁴⁴ Onder een erfgoedvrijwilliger werd verstaan: iemand die zich in gestructureerde vorm en op structurele of tijdelijke basis, uit eigen motivatie en met beperkte financiële tegenprestatie, voor een organisatie of initiatief inzet.

⁴⁵ Pyrrhula en Pon Telos (2023). *Erfgoedvrijwilligers in beeld*. Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het OPEN.

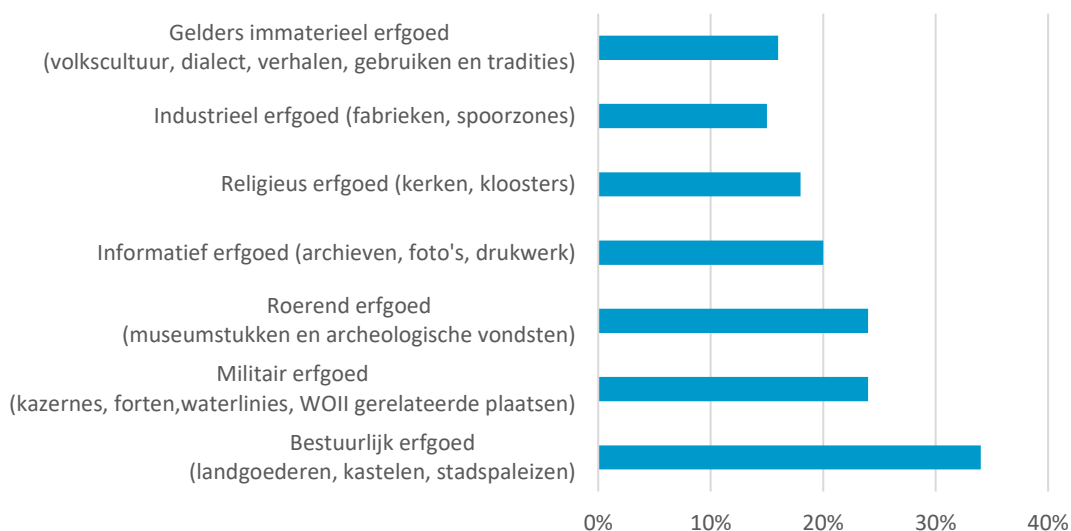
- de Gelderse erfgoedvrijwilligers het doorgeven van erfgoed aan de volgende generatie als hun belangrijkste motivatie zagen (81%), meer nog dan het vertellen/bewaren van een historisch verhaal (74%) en het bevorderen van sociale contacten (66%).⁴⁶

Interesse Gelderlanders in immaterieel erfgoed

In het kader van een cultuurmonitor is een peiling onder Gelderlanders gedaan waarin hen onder andere is gevraagd of zij interesse hebben in immaterieel erfgoed. 16% gaf aan hier (heel) erg geïnteresseerd in te zijn. Dit is iets minder dan in de meeste andere vormen van erfgoed (zie figuur 4). Van de verschillende soorten erfgoed is er de meeste interesse in bestuurlijk erfgoed. Daarbij gaat het om landgoederen, kastelen en stadspaleizen.

Er zijn regionale verschillen in de interesse in de diverse soorten erfgoed. Inwoners van de Achterhoek zijn meer geïnteresseerd in immaterieel erfgoed dan inwoners van andere gebieden binnen de provincie. Inwoners van de Foodvalley interesseren zich weer meer in militair erfgoed.

Figuur 4: Interesse in erfgoed (% / n = 2.453) - (heel) erg geïnteresseerd

Bron: *Figuur Rekenkamer Oost-Nederland o.b.v. Cultuurmonitor Gelderland 2022, p. 103.*

2.2 Kaders immaterieel erfgoed Gelderland

Normen

- De provincie heeft zicht op haar verantwoordelijkheden en bevoegdheden op het gebied van immaterieel erfgoed.

Het opnemen van immaterieel erfgoed in beleid is een keuze. Als een provincie hiervoor kiest dan is het goed/belangrijk dat:

- de provincie duidelijk motiveert waarom immaterieel erfgoed (beleid) voor haar van belang is;
- de provincie goed zicht heeft op het immaterieel erfgoed en de (uitdagingen van) erfgoedgemeenschappen en -beoefenaars in haar provincie;

Vervolg bevindingen op de volgende pagina

Vervolg normen

- de provincie beoogde doelen/resultaten en instrumenten op het gebied van immaterieel erfgoed duidelijk in haar beleid heeft omschreven;
- wanneer/waar de provincie heeft aangegeven internationale verdragen op het gebied van immaterieel erfgoed te volgen, het provinciale beleid (en de uitvoering daarvan) in lijn hiermee is.

Bevindingen

- De provincie zet in haar beleid niet expliciet in op immaterieel erfgoed. Zij is zich er van bewust dat dit niet verplicht is en geeft aan dat de provincie bij het cultuur- en erfgoedbeleid een grote mate van autonomie heeft.
- De provincie Gelderland motiveert het brede belang van erfgoed en kijkt daarbij naar beleving en identiteit. De provincie maakt hierin geen onderscheid tussen materieel en immaterieel erfgoed.
- Het contact met en zicht op de erfgoedgemeenschappen loopt via het Gelderse erfgoedhuis (Erfgoed Gelderland). De provincie houdt zelf contact met enkele grote erfgoedgemeenschappen.
- De provincie heeft geen doelen en instrumenten specifiek gericht op immaterieel erfgoed. Wel zijn er doelen en instrumenten voor erfgoedparticipatie, het beleven van erfgoed en de Gelderse identiteit. De provincie geeft aan dat immaterieel erfgoed hier een rol in speelt.
- De provincie geeft aan dat het UNESCO-verdrag voor immaterieel erfgoed geen rol heeft gespeeld in het vormen van het beleid. Wel onderzoekt de provincie of er gestuurd moet worden naar aanleiding van het in 2024 ondertekende verdrag van Faro.

De provincie heeft in haar beleid een brede inzet op erfgoed waarbij er geen onderscheid wordt gemaakt tussen materieel en immaterieel erfgoed. Wettelijk is de verplichte rol van de provincie op het gebied van cultuur en erfgoed vrij klein en de provincie geeft in haar uitgangspuntennotitie (2020) ook aan een grote mate van autonomie te hebben in het bepalen van ambities. Ook zegt de provincie dat het UNESCO verdrag voor immaterieel erfgoed geen rol heeft gespeeld in het vormen van het Gelderse beleid. Voor immaterieel erfgoed geeft de provincie aan dat het niet aan haar is om te bepalen wat immaterieel erfgoed is maar dat dit aan de mensen is die het immaterieel erfgoed beleven en uitvoeren. De provincie onderzoekt wel of het verdrag van Faro aanleiding geeft voor de provincie om meer in te zetten op erfgoedparticipatie. De provincie heeft het in haar beleid niet over immaterieel erfgoed maar eerder over identiteit. Hieronder verstaat de provincie alles wat Gelderland bindt. Dit gaat over historie, gebruiken, rituelen en gewoonten. Identiteit is niet hetzelfde als immaterieel erfgoed maar een breder overkoepelend onderwerp waar immaterieel erfgoed een rol binnen speelt. In haar beleid zet de provincie niet in op het vastleggen van immaterieel erfgoed maar op het ondersteunen van wat gemeenschappen in Gelderland zelf al doen.

PS stelden op 27 januari 2021 de uitgangspuntennotitie cultuur en erfgoed vast. Dit verving het beleidskader 'Beleef het mee! 2017-2020'. In deze uitgangspuntennotitie

heeft de provincie vier uitgangspunten opgesteld op basis waarvan het beleid is uitgewerkt, te weten:

- verbinden, verwonderen en bewaren;
- streven naar duurzame toegankelijkheid;
- ruimte voor de regio;
- aandacht voor de makers.

In de uitgangspuntennotitie staat dat de provincie niet meer aan de voorkant voor vier jaar de plannen concreet en inhoudelijk formuleert maar uitgangspunten, doelen en kaders vaststelt die jaarlijks vertaald worden in het uitvoeringsplan. De doelen die hiervoor zijn opgesteld zijn:

- versterken van de culturele infrastructuur;
- stimuleren van deelname aan cultuur en erfgoed via cultuureducatie en participatie;
- versterken van de Gelderse identiteit en
- behouden en ontwikkelen van erfgoed.

In het jaarlijkse uitvoeringsplan dat door GS wordt vastgesteld, staan de verschillende thema's en bijbehorende plannen die op basis van de doelen gemaakt worden, waar externe organisaties betrokken worden bij deze plannen en de financiële inzet die de provincie hiervoor geeft.

De provincie geeft aan vooral een verbindende rol in te willen nemen en maakt daarin meerjarige afspraken met erfgoedorganisaties en gemeenten over samenwerking en financiering. Verder vindt de provincie het van belang dat cultuur en erfgoed overall in de provincie beleefd kan worden. Zij zet daarom in op een regionale aanpak waar maatwerk ervoor zorgt dat erfgoed niet alleen in hotspots beschikbaar is en zoekt hiervoor de samenwerking met betrokken regio's en gemeenten. De provincie wil bij deze samenwerkingen haar beleid op een hoger abstractieniveau brengen door minder precies te sturen en meer ruimte te geven aan uitvoerende instanties om invulling te geven aan de uitvoering.

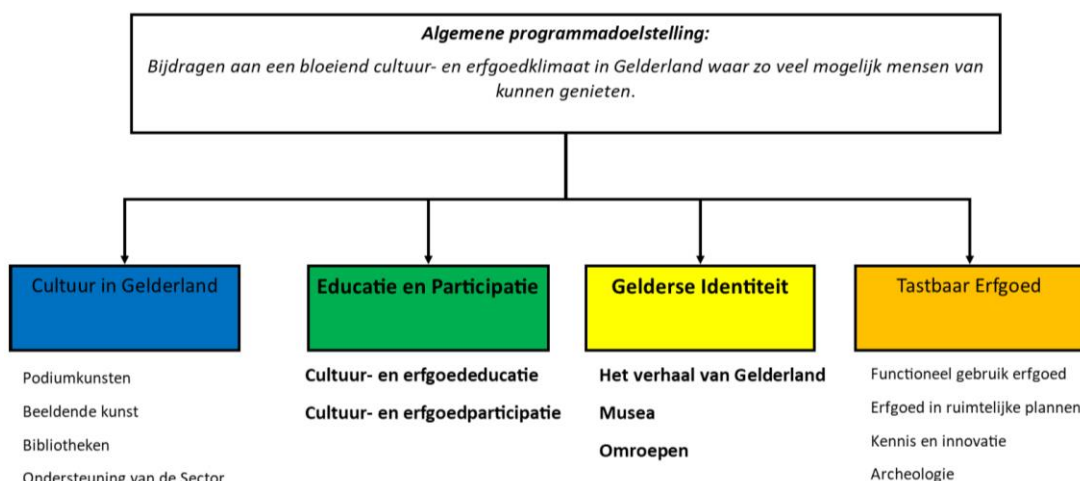
Motie immaterieel erfgoed

Bij het vaststellen van de uitgangspuntennotitie in 2020 namen PS een motie aan over de inzet op immaterieel erfgoed. Hierin roepen zij GS op om een samenwerking te agenderen tussen verschillende erfgoedorganisaties waaronder Erfgoed Gelderland en het KIEN, een kwalitatieve verkenning uit te voeren van het Gelders immaterieel erfgoed, en om PS te informeren over de ontwikkelingen. GS hebben als reactie hierop overlegd met Erfgoed Gelderland. Deze geeft aan al jaren goed contact met het KIEN te hebben en actief bezig te zijn met immaterieel erfgoed. PS zijn geïnformeerd via de begrotingscyclus over het overleg met Erfgoed Gelderland en het KIEN en de rol die het KIEN speelt bij immaterieel erfgoed. Ook is hierbij een lijst van Gelders immaterieel erfgoed met PS gedeeld.

2.2.1 Beleidsthema's

Het cultuur- en erfgoedbeleid van de provincie Gelderland vanaf 2021 is verdeeld in vier beleidsthema's; Cultuur in Gelderland, Educatie en Participatie, Gelderse Identiteit en Tastbaar Erfgoed (zie figuur 5). Hoewel immaterieel erfgoed hier geen expliciete plek in heeft en niet genoemd wordt, geeft de provincie aan dat er wel aandacht is voor immaterieel erfgoed en dat het verweven is door het beleid.⁴⁷ Wij hebben vooral gekeken naar de beleidsonderdelen waarin facetten van immaterieel erfgoed terug (kunnen) komen. Dit hebben wij gedaan op basis van informatie van de provincie en de uitvoerende erfgoedorganisaties. Aandacht voor immaterieel erfgoed zit daarbij het meest verweven in de thema's educatie en participatie en Gelderse identiteit. Omdat ons onderzoek zich richt op immaterieel erfgoed laten wij het onderdeel over tastbaar erfgoed buiten beschouwing. Zoals we in hoofdstuk 1 al schreven zijn die twee wel verbonden. Zo is het ambacht van molenaar immaterieel erfgoed en het in stand houden van Gelderse molens materieel erfgoed. De subsidie voor het onderhouden van historische molens en stoomgemalen wordt hierdoor bijvoorbeeld niet behandeld in dit onderzoek.

Figuur 5: Opbouw cultuur en erfgoed beleid Gelderland

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland op basis van uitvoeringsprogramma's cultuur en erfgoed 2021-2023.

Educatie en participatie

Binnen het thema educatie en participatie heeft de provincie het doel om iedereen de kans te geven om deel te nemen aan culturele activiteiten. Hiervoor zet de provincie in op het breed toegankelijk maken van cultuur en erfgoed in Gelderland. Binnen dit doel is de inzet op immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde. De provinciale inzet op educatie en participatie wordt erg breed ingestoken. Hierbij geeft de provincie veel ruimte aan cultuur- en erfgoed organisaties om invulling te geven aan de uitvoering. De provincie

⁴⁷ Immaterieel erfgoed wordt wel benoemt in het nieuwe coalitieakkoord van Gelderland "Gelderland, gewoon doen" 2023-2027. Onder de Gelderse identiteit wordt benoemt dat de coalitie Gelderse waarden wil behouden en versterken, ook het immaterieel erfgoed.

geeft hiervoor wel kaders mee maar maakt hier niet de keuze voor materieel of immaterieel.

Gelderse identiteit

Het tweede beleidsthema waar aandacht is voor immaterieel erfgoed is de Gelderse identiteit. Dit beleidsthema zet in op het zichtbaar maken van de Gelderse geschiedenis in het verhaal van Gelderland. Het doel hiervan is om ervoor te zorgen dat iedereen zich thuis voelt in Gelderland en zo de identiteit van de Gelderse inwoner versterkt. Binnen dit beleidsthema wordt onder andere ingezet op het behouden van het Nedersaksisch, het vertellen van het verhaal van Gelderland, het ondersteunen van musea om de Gelderse geschiedenis beleefbaar te maken, en het delen van de Gelderse identiteit door middel van TV- programma's van Omroep Gelderland.

Instrumenten

Om de verschillende doelen die de provincie heeft gesteld te halen zet de provincie in op het ondersteunen van bestaande projecten en instanties. Hiervoor gebruikt de provincie met name het instrument subsidies. Het gaat hierbij om subsidies die niet specifiek gericht zijn op immaterieel erfgoed maar waar inzet hierop mogelijk wel aan de orde is. Hiervoor heeft de provincie financieringsafspraken met verschillende cultuur- en erfgoedinstanties en stelt de provincie daarnaast ook subsidies beschikbaar waar musea, gemeenten en erfgoedgemeenschappen aanspraak op kunnen maken. De subsidieregelingen en instanties waar afspraken mee gemaakt zijn worden verder toegelicht in hoofdstuk 3 en 4.

23

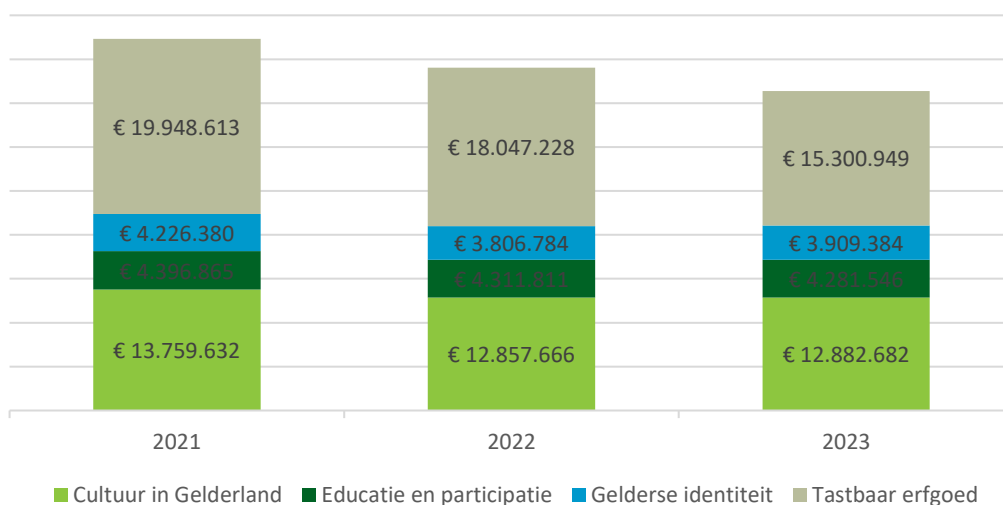
Betrokkenheid gemeenschappen

Het KIEN stelt dat wanneer een overheidsorganisatie immaterieel erfgoed een onderdeel wil maken/laten zijn van haar beleid het belangrijk is om goed zicht te hebben op het immaterieel erfgoed en de erfgoedgemeenschappen en -beoefenaars. Te weten welke uitdagingen er spelen bij immaterieel erfgoed en wat de gemeenschappen nodig hebben. De provincie geeft aan in sommige gevallen contact te hebben met erfgoedorganisaties, afhankelijk van de grootte van een evenement of organisatie en of de provincie daar partner in is. Een voorbeeld hiervan is de Nijmeegse Vierdaagse. De provincie is hier partner in en staat dus in nauw contact met de gemeenschap die dit organiseert. Over het algemeen loopt het contact met erfgoedgemeenschappen via Erfgoed Gelderland. Zij kunnen kleinere gemeenschappen ondersteunen als daar behoefte aan is. Erfgoed Gelderland geeft aan dat zij deze ondersteuning vooral geeft aan haar leden en refereert ook naar haar ledenlijst als lijst van bij hun bekende erfgoedgemeenschappen in Gelderland. In §4.3.3 gaan wij hier verder op in.

2.2.2 Financiële kaders erfgoed

In de uitvoeringsprogramma's cultuur en erfgoed voor 2021, 2022 en 2023 geven GS aan dat er € 42,7 respectievelijk € 39,9 en € 36,9 miljoen is uitgetrokken voor het cultuur- en erfgoedprogramma. Figuur 6 geeft een overzicht van de verdeling van deze financiële inzet per beleidsthema.

Figuur 6: Financiële kaders Cultuur en Erfgoed provincie Gelderland

Bron: *Bewerking Rekenkamer Oost-Nederland op basis van de uitvoeringsprogramma's Cultuur en Erfgoed provincie Gelderland 2021-2023.*

Omdat er in het beleid niet expliciet wordt ingezet op immaterieel erfgoed wordt hier ook niet op begroot. Voor dit onderzoek is wel een poging gedaan om in kaart te brengen hoeveel van de begrote financiën verstrekt zijn aan immaterieel erfgoed. Dit bleek echter lastig te bepalen aangezien de provincie het in haar beleid niet benoemt en het in de uitvoering ook niet overal expliciet gemaakt wordt. Een toespitsing op de verstrekte subsidie waar wel duidelijk wordt ingezet op immaterieel erfgoed zou waarschijnlijk incompleet zijn en niet bijdragen aan dit onderzoek. Dit is daarom achterwege gelaten.

3 Inzet op educatie & participatie

Dit hoofdstuk beschrijft waar inzet op immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde is in het beleidsthema educatie en participatie. Het hoofdstuk zal beginnen met een korte introductie en daarna ingaan op de financiën, de uitvoering en de resultaten die daaruit voortgekomen zijn.

Normen

- De provincie zet de instrumenten die zij in haar beleid heeft omschreven in of geeft in gevallen waarin dit niet gebeurt een duidelijke motivatie.
- Waar de provincie externe partijen inzet voor de uitvoering van het beleid op het gebied van immaterieel erfgoed, heeft zij duidelijke afspraken gemaakt over de te leveren prestaties, de financiële middelen en de verantwoording en monitort zij deze afspraken.
- De provincie heeft zicht op de behaalde resultaten van het beleid op het gebied van immaterieel erfgoed.
- De beoogde resultaten op het gebied van immaterieel erfgoed zijn behaald. Waar dit niet het geval is, kan de provincie dit motiveren.

Bevindingen

- Binnen de instrumenten die de provincie in haar beleid heeft omschreven is inzet op immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde bij de brede inzet op educatie en participatie op het gebied van cultuur en erfgoed.
- De provincie verstrekt subsidie aan Erfgoed Gelderland en het Cultuurfonds om in te zetten op cultuur- en erfgoedparticipatie en zo inwoners cultuur en erfgoed in Gelderland te laten beleven.
- De provincie verstrekt subsidie aan Cultuur Oost om het landelijke project “Cultuureducatie met Kwaliteit” in Gelderland beschikbaar te maken op scholen en cultuur en erfgoed hiermee een plek te geven in het onderwijs.
- De provincie verstrekt subsidie voor cultuur- en erfgoedpacten om de samenwerking tussen gemeenten en cultuur- en erfgoedorganisaties te stimuleren. De provincie wil hiermee beleid van onderop bevorderen en geeft hierbij de mogelijkheid om in te zetten op immaterieel erfgoed. Zij stuurt daarbij niet actief op dit laatste.

Vervolg bevindingen op de volgende pagina.

Vervolg bevindingen

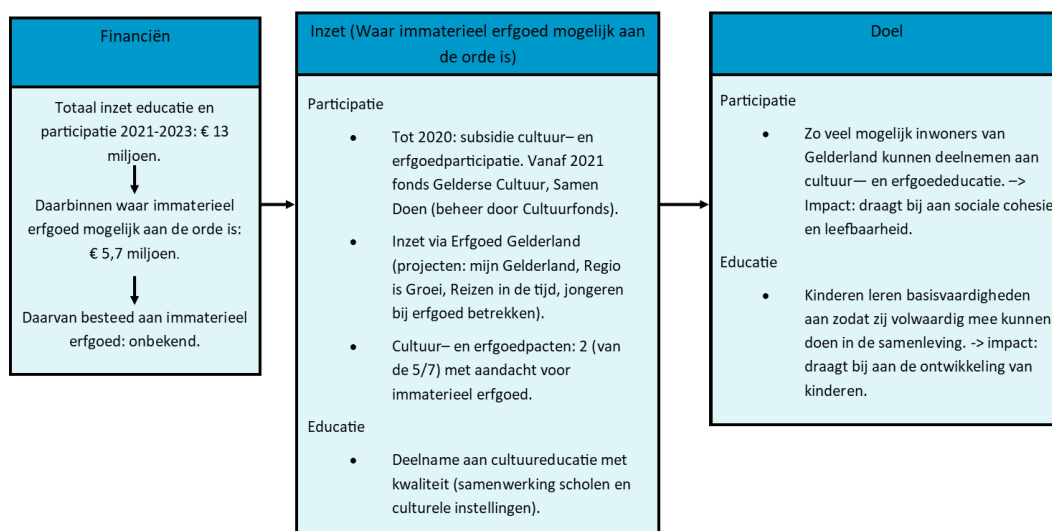
- De afspraken die de provincie maakte met Cultuur Oost, het Cultuurfonds en de cultuur- en erfgoedpacten zijn uitgevoerd/worden momenteel uitgevoerd. De provincie monitort deze afspraken door middel van informele gesprekken en formele inhoudelijke en financiële eindrapportages.
- De themadoelstelling is stimuleren van deelname aan cultuur en erfgoed door educatie en participatie. De subdoelen hierbij zijn het uitvoeren van het programma Cultuureducatie met Kwaliteit en het betrekken van zoveel mogelijk mensen bij cultuur en erfgoed. Het eerste doel is behaald met de uitvoering van het programma. Voor het tweede subdoel is niet gedefinieerd wat “zoveel mogelijk” inhoud en daardoor lastig meetbaar.

3.1 Introductie

Met het beleidsthema educatie en participatie zet de provincie in op de themadoelstelling “stimuleren van deelname aan cultuur en erfgoed door educatie en participatie”. De inzet op immaterieel erfgoed binnen dit beleidsthema zit in de brede interpretatie van educatie en participatie waar niet specifiek ingezet wordt op materieel erfgoed. Hier is dus mogelijk ook inzet op immaterieel erfgoed aan de orde. Figuur 7 geeft een overzicht van de financiële inzet van de provincie, welke activiteiten hiervoor uitgevoerd worden, en de doelen die de provincie hiervoor heeft opgesteld. In dit hoofdstuk zullen we verder ingaan op deze onderdelen en waar mogelijk inzicht geven in de resultaten van het beleid.

26

Figuur 7: Beleidstheorie thema educatie en participatie

Bron: Bewerking van de Rekenkamer Oost-Nederland op basis van gegevens van de provincie Gelderland.

3.2 Financiën

Bij een aantal subsidieregelingen voor educatie en participatie is er inzet op immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde. Dit zijn de subsidieregelingen voor cultuur- en erfgoedparticipatie, de cultuur- en erfgoedpacten, en het lessenpakket Cultuureducatie met Kwaliteit. Tabel 2 geeft een overzicht van de begrote inzet en actuele uitgaven voor deze subsidieregelingen. Binnen deze inzet is geen onderscheid te maken naar immaterieel erfgoed.

Tabel 2: *Begrote en verleende subsidie waar inzet op immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde is. (in € x 1.000)*

	2021		2022		2023	
	Begroot	Verleend	Begroot	Verleend	Begroot	Verleend
Cultuur- en erfgoedparticipatie Erfgoed Gelderland	Onderdeel van de subsidie aan Erfgoed Gelderland (zie Tabel 7 hoofdstuk 4.2)					
Cultuurfonds (Gelderse cultuur, samen doen)	100	100	107,5	107,5	0	0
Cultuur- en erfgoedpacten	680	237	680	281	680	500
Cultuureducatie met kwaliteit	1.151	1.151	€ 1.151	1.151	1.151	1.151
Totaal	1.931	1.488	1.938,5	1.539,5	1.831	1.651

Bron: *Uitvoeringsprogramma's Cultuur en Erfgoed provincie Gelderland 2021-2023.*

27

Immaterieel erfgoed Gelderland

3.3 Uitvoering

3.3.1 Afspraken maken en monitoren

De provincie maakt afspraken met cultuur- en erfgoedorganisaties voor de uitvoering van het provinciale beleid. In verband met de omvang van de middelen (zie tabel 2) leggen we hieronder de focus op de afspraken met Cultuur Oost (voor het uitvoeren van Cultuureducatie met Kwaliteit) en de cultuur- en erfgoedpacten. Tabel 3 geeft een overzicht van de afspraken die gemaakt zijn over de verwachte prestaties, de financiën, en de verantwoording. Voor zowel de cultuur- en erfgoedpacten en Cultuureducatie met kwaliteit geldt dat het project momenteel nog loopt en er dus nog geen financiële en inhoudelijke eindrapportage is ingediend. Cultuur Oost is naast de eindrapportage ook verplicht een jaarlijkse voortgangsrapportage in te dienen. Deze tussenrapportages zijn voor de schooljaren 2021-2022 en 2022-2023 conform de afspraken ingediend.

Tabel 3: Afspraken met Cultuur Oost en de cultuur en erfgoedpacten

	Partner organisatie	Toelichting
Prestaties	Cultuur Oost	De subsidie is verstrekt voor: <ul style="list-style-type: none"> • Het uitvoeren van het cultuureducatie met Kwaliteit lessenspakket op scholen in Gelderland; • Het bevorderen van de kansengelijkheid op scholen in Gelderland; • Het verbinden van binnen- en buitenschools cultuureducatie aanbod; • Kwaliteitsverbetering van cultuureducatie in het voortgezet onderwijs; • Borging van cultuureducatie in lokale convenanten; • Vergroten van professionalisering van docenten.
	Cultuur- en erfgoedpact gemeenten	De subsidie is verstrekt voor het uitvoeren van de activiteiten conform het projectplan dat is opgesteld binnen het cultuur- en erfgoedpact.
Financiën	Cultuur Oost	Het subsidiebedrag wordt per schooljaar uitgekeerd en er wordt toelicht hoe de subsidie samen met andere financieringsbronnen de verwachte kosten dekt.
	Cultuur- en erfgoedpact gemeenten	Het subsidiebedrag is vastgesteld conform de Regels Ruimte voor Gelderland conform paragraaf 7.7 Cultuur en erfgoedpacten.
Verantwoording	Cultuur Oost	Cultuur Oost informeert de provincie door middel van voortgangsrapportages. Deze worden ieder schooljaar voor 1 juni aangeleverd. Tegen het einde van de subsidieperiode (2025) moet Cultuur Oost een aanvraag voor het vaststellen van de subsidie indienen. Hierbij dient een inhoudelijk en financieel eindverslag ingeleverd te worden.
	Cultuur- en erfgoedpact gemeenten	De penvoerende gemeente binnen het cultuur- en erfgoedpact dient een aanvraag voor het vaststellen van de subsidie voor 1 april 2025 (het jaar na het aflopen van het cultuur- en erfgoedpact) Bij deze vaststelling dient een inhoudelijk en financieel eindverslag ingeleverd te worden.

Bron: *Bewerking van de Rekenkamer Oost-Nederland op basis van informatie van de provincie.*

3.3.2 Cultuur- en erfgoedparticipatie

Cultuur- en erfgoedparticipatie gaat over het toegankelijk maken van cultuur en erfgoed voor inwoners. Dit wordt gedaan door activiteiten te organiseren waardoor mensen cultuur en erfgoed kunnen beleven. Dit kan ook om immaterieel erfgoed gaan. Het kunnen activiteiten zijn zoals theatervoorstellingen, cursussen en vrijwilligerswerk. De provincie heeft hier op verschillende manieren op ingezet met subsidieregelingen en ondersteuning aan cultuur- en erfgoedorganisaties.

Cultuur en erfgoedparticipatie (subsidie 7.10) & Gelderse cultuur, samen doen

De provincie Gelderland had van 2018 tot 2020 een subsidieregeling voor cultuur- en erfgoedparticipatie en heeft hiervoor € 300.000 beschikbaar gesteld. Totaal is er in de periode 2018-2020 € 330.000 subsidie verstrekt aan 33 projecten. Het tekort van deze subsidie is gedekt binnen de coalitiemiddelen. In de Regels Ruimte voor Gelderland (2020) staat dat deze subsidieregeling voor zowel materieel als immaterieel erfgoed was bedoeld. Het is niet duidelijk bij hoeveel van de 33 projecten het ging om participatie bij immaterieel erfgoed. De subsidieregeling is in 2023 meegenomen in een brede evaluatie naar subsidies.⁴⁸ De subsidieregeling is in deze evaluatie beoordeeld als aannemelijk doeltreffend, wat inhoudt dat het doelbereik waarschijnlijk toe te schrijven is aan de regeling. In 2021 is de subsidieregeling ondergebracht bij het Cultuurfonds onder het fonds “Gelderse cultuur, samen doen”. Deze keuze is gemaakt omdat het om kleine bedragen ging wat voor de provincie in verhouding erg veel werk was. Het was efficiënter om dit bij het Cultuurfonds onder te brengen aangezien deze ervaring heeft met het uitgeven van subsidies aan soortgelijke projecten.

Voor het fonds “Gelderse cultuur, samen doen” heeft de provincie de Gelderse tak van het Cultuurfonds een subsidie van respectievelijk € 100.000 en € 107.000 in 2021 en 2022 verstrekt. Deze subsidie is in 2023 niet verstrekt omdat er vanwege de herijking⁴⁹ van de provinciale financiële middelen geen incidentele middelen beschikbaar waren om deze subsidie door te zetten. Het Cultuurfonds publiceerde de projecten die subsidie ontvingen op haar website. Het gaat in totaal om 42 Gelderse projecten van in totaal € 198.550. Vanuit het fonds zijn diverse soorten projecten ondersteund (zie tabel 4). Hoeveel hiervan betrekking hebben op immaterieel erfgoed is niet duidelijk omdat deze niet als zodanig geregistreerd worden. Bij één van de projecten is wel met zekerheid te zeggen dat het om immaterieel erfgoed gaat. Het gaat hierbij om het project “het nieuwe verhaal van de oude Tielsche kermiskoek”. De kermiskoek staat op de inventaris van het KIEN en is daarmee geregistreerd immaterieel erfgoed.

Tabel 4: Uitgegeven subsidies cultuurfonds

Project type	Aantal projecten	Financiële omvang
Theater, dans en film	25	€ 136.250
Muziek	8	€ 16.750
Beeldende kunst	5	€ 35.000
Geschiedenis en letteren	2	€ 9.000
Buurtcultuur	1	€ 6.050
Meerdere werkterreinen	1	€ 5.000
Totaal	42	€ 198.550

Bron: *Overzicht Rekenkamer Oost-Nederland o.b.v. lijst projecten van*
<https://www.cultuurfonds.nl/fondsen/gelderse-cultuur-samen-doen>

⁴⁸ SIRA Consulting (2023). *Evaluatie subsidieregelingen provincie Gelderland.*

⁴⁹ De provincie Gelderland heeft in 2021-'22 een herijking van de begroting uitgevoerd naar aanleiding van een onbalans van incidenteel-structureel waar incidentele middelen werden ingezet voor structurele inzet. De herijking was breder, maar ook van invloed op cultuur en erfgoed.

Cultuur- en erfgoedparticipatie van Erfgoed Gelderland

De provincie verstrekt subsidie aan Erfgoed Gelderland voor het uitvoeren van erfgoedparticipatie. Tabel 5 geeft een overzicht van de verschillende projecten waarmee Erfgoed Gelderland inzet op het verbinden van mensen met erfgoed. Erfgoed Gelderland geeft aan dat zij met haar projecten zoveel mogelijk inspeelt op de wensen van haar leden en dat zij hiervoor van de provincie voldoende ruimte krijgt binnen de subsidie.

Tabel 5: Erfgoedparticipatie projecten Erfgoed Gelderland

Project	Toelichting
Mijn Gelderland	Een website waar verhalen over de geschiedenis van Gelderland te lezen zijn.
Regio is Groei	Een samenwerking met Erfgoed Brabant en Erfgoedhuis Zuid-Holland. In dit project is de website erfgoedvrijwilliger.nl opgezet om erfgoedinstanties en vrijwilligers samen te brengen.
Reizen in de Tijd	Reizen in de tijd is een erfgoededucatie project bedoeld om jongeren meer te interesseren in erfgoed. Binnen dit project worden bezoeken ontwikkeld waar scholen aan kunnen deelnemen.
Jongeren bij erfgoed betrekken	Een project om de jongere generatie te betrekken en enthousiasmeren voor het behouden van erfgoed. Dit gebeurt via een samenwerking met studenten van de HAN. Ook is er een internationaal ontmoetingsweekend georganiseerd met jongeren uit vijftien landen.

Bron: Erfgoed Gelderland, Jaarverslag 2021-2022 & publieksverslag 2021-2023.

Bij het uitvoeren van deze projecten monitort Erfgoed Gelderland het aantal mensen dat aanwezig is of online keek naar het product van een project. Tabel 6 geeft een overzicht weer van deze resultaten. Voor 2023 zijn niet alle gegevens beschikbaar omdat een deel gepubliceerd wordt in het jaarverslag van Erfgoed Gelderland en deze ten tijde van het schrijven van dit rapport nog niet gepubliceerd is.

Tabel 6: Bereik erfgoedparticipatie Erfgoed Gelderland

Project	Bereik 2021	Bereik 2022	2023
Mijn Gelderland	440.000 online bezoekers.	485.000 online bezoekers.	450.000 online bezoekers.
Regio is Groei	275 vacatures en 31.000 bezoekers op de website.	285 vacatures en 50.000 bezoekers op de website.	160 vacatures en 39.000 bezoekers op de website.
Reizen in de Tijd	20 bezoeken en 1.700 bezoekers op de website.	100 bezoeken en 2.100 bezoekers op de website.	3000 bezoekers op de website. Aantal bezoeken nog onbekend.
Betrekken van jongeren bij erfgoed	Internationaal ontmoetingsweekend met 45 jongeren uit 15 landen.	11 studenten van verschillende universiteiten en 2 groepen van de Hogeschool Arnhem Nijmegen. Netwerk met 1.200 jongeren in Europa. Bijeenkomst in Praag met 45 jongeren uit 26 landen.	Onbekend.

Bron: Erfgoed Gelderland, jaarverslag 2021-2022 en publieksverslag 2021-2023.

Cultuur- en erfgoedpacten

De subsidie voor de cultuur- en erfgoedpacten is ontstaan vanuit het doel van de provincie om als verbinder op te treden en hierbij een betere samenwerking te creëren tussen gemeenten en erfgoedorganisaties. Het doel van deze samenwerking is om inwoners te betrekken bij cultuur en erfgoed, de culturele infrastructuur toekomstbestendiger te maken en de regionale identiteit te versterken. De subsidie betreft een maximaal bedrag van € 15.000 per gemeente per jaar waarbij de gemeente eenzelfde bedrag moet inleggen. De subsidie kan eenmalig worden verhoogd met € 15.000 per jaar indien de totale subsidie niet meer dan 50% van de gesubsidieerde kosten bedraagt. Er zijn vijf Gelderse erfgoedpacten, te weten erfgoedpact- Achterhoek, Liemers, Stedendriehoek, Rivierenland en Veluwezoom. In de periode 2017-2020 waren er ook cultuur- en erfgoedpact Anders kijken naar de omgeving en Rijk van Nijmegen. Deze cultuur- en erfgoedpacten zijn in de nieuwe periode niet voortgezet. Van alle gemeenten in Gelderland zijn er negen die niet deelnemen aan een cultuur en erfgoedpact. Dit zijn de gemeenten Apeldoorn, Barneveld, Brummen, Ede, Lochem, Nijkerk, Scherpenzeel en Voorst. Erfgoed Gelderland heeft als Gelders erfgoedhuis aangegeven dat zij bij een aantal erfgoedpacten betrokken zijn geweest en dat zij in de toekomst bij alle pacten betrokken zullen zijn.

De provincie heeft voor de subsidie als voorwaarde dat het cultuur- en erfgoedpact gericht moet zijn op de volgende doelen:

- versterken van de bovenlokale cultuur- en erfgoedparticipatie;
- transformatie naar een bovenlokale duurzame culturele infrastructuur in combinatie met de uitvoering van regioplannen;
- versterken van de regionale identiteit en
- de manier waarop de gemeenten samenwerken in het programma is vastgelegd in een intergemeentelijk programma over hoe gemeenten deze doelen en resultaten willen realiseren en hoe de provincie over de voortgang en de resultaten wordt geïnformeerd.

Dit geeft de deelnemers veel ruimte om te kiezen waar het pact over moet gaan. Hierdoor is binnen de pacten inzet op immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde. De provincie stuurt hier niet actief op. In de praktijk hebben twee erfgoedpacten hier aandacht voor: Achterhoek en Liemers.

Erfgoedpact Achterhoek

Het erfgoedpact Achterhoek heeft aandacht voor het Nedersaksisch. Een van de erfgoedorganisaties die betrokken is bij het cultuur- en erfgoedpact is het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (ECAL). Het ECAL is het taalhuis van de provincie Gelderland en organiseert binnen het cultuur- en erfgoedpact projecten voor het bevorderen van het Nedersaksisch. De rol van het ECAL als taalhuis wordt in §4.3.2 verder toegelicht.

Erfgoedpact de Liemers

Binnen het erfgoedpact de Liemers is er aandacht voor lokale tradities. In het erfgoedpact dat van 2017-2020 liep is het project "Feest! Tradities in ere!" uitgevoerd. Binnen dit project is een lessenpakket samengesteld voor scholieren van groep 5 tot 8 om te leren over de Liemerse cultuur. Hier zijn onderwerpen zoals de schutters, carnaval, vendelzwaaien, religie en streektaal aan bod gekomen. Van deze onderwerpen

zijn carnaval, vendelzwaaien en de schutterscultuur vormen van immaterieel erfgoed die op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland (zie §2.1.1) staan. Binnen het huidige pact dat van 2021-2024 loopt is er opnieuw ruimte voor jongeren om te leren over hun eigen woonomgeving en de geschiedenis die hiermee gepaard gaat.

Resultaten cultuur en erfgoedpacten

De huidige cultuur- en erfgoedpacten lopen van 2021 tot 2024. Er is in de tussenperiode overleg tussen de deelnemende gemeenten en organisaties en de provincie. Aan het einde van de periode vindt de eindrapportage plaats. Medio 2024 zijn die er nog niet waardoor er geen totaalbeeld van projecten en resultaten gegeven kan worden.

3.3.3 Cultuur- en erfgoededucatie

De provincie zet in op cultuur- en erfgoededucatie door middel van twee instrumenten. Dit zijn het lesprogramma Cultuureducatie met Kwaliteit en de ondersteuning aan het tweejarige project van Filmeducatiehub Oost als vervolg op een pilot. Bij de laatste is er enkel aandacht voor cultuur en komt erfgoed niet aan bod. Bij cultuureducatie met kwaliteit is wel aandacht voor immaterieel erfgoed en deze lichten we daarom hieronder verder toe.

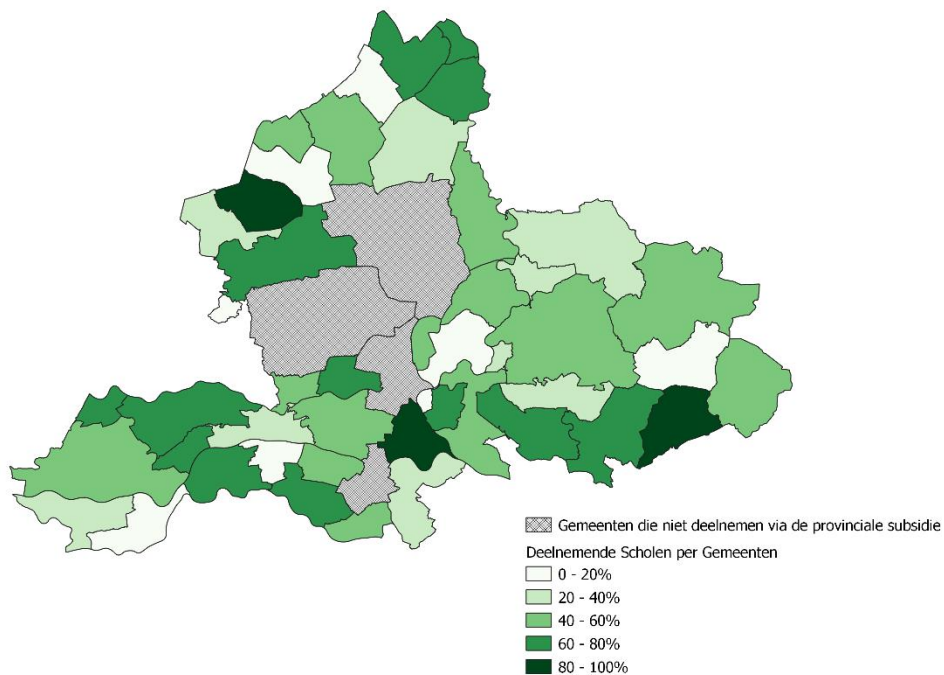
Cultuureducatie met Kwaliteit

Cultuureducatie met Kwaliteit (CMK) is een landelijke samenwerking tussen scholen en cultuur instellingen om kunst en cultuur een vast onderdeel van het lesprogramma te maken. Een van de onderdelen die hierbij aan bod komt is erfgoed. Bij het onderdeel over erfgoed komt een combinatie van materieel en immaterieel erfgoed aan bod. Voorbeelden van immaterieel erfgoed zijn de aandacht voor vendelzwaaien tijdens een les van het Liemers museum in Zevenaar en een workshop ambachtelijk papierscheppen in Doesburg. Cultuur Oost werkt voor de invulling van het onderdeel over erfgoed samen met Erfgoed Gelderland. Het programma komt voort uit financiële investeringen vanuit de landelijke, provinciale, en gemeentelijke overheid. De provincie is bij dit project medefinancier en levert geen inhoudelijke bijdrage of kaders voor het lesprogramma. De financiële input van de provincie wordt gebruikt om het programma beschikbaar te maken voor scholen in de gehele provincie met uitzondering van vier grote gemeenten die op eigen kracht meedoen. Het contact tussen scholen en cultuur- en erfgoedorganisaties wordt geregeld door zogenaamde penvoerders. Deze penvoerders zijn cultuurorganisaties die als aanspreekpunt in een gebied fungeren. De vier grote gemeenten hebben zelf een eigen penvoerder. Cultuur Oost is de penvoerder voor de rest van de provincie.

Momenteel doen er 400 scholen mee aan Cultuureducatie met Kwaliteit in Gelderland met behulp van de subsidie van de provincie. Hierbij zijn de deelnemende scholen in de vier grote gemeenten (Apeldoorn, Arnhem, Nijmegen en Ede) niet meegeteld. Dit is omdat deze niet via de provinciale subsidie maar met financiering vanuit deze gemeenten meedoen. Figuur 8 geeft een overzicht van het percentage scholen dat per gemeente deelneemt. Uit de tussenrapportage van Cultuur Oost blijkt dat naast de 400 scholen die momenteel deelnemen aan het project, er 52 scholen zijn die een

intentieverklaring hebben ondertekend om in de toekomst weer mee te doen. Van de 52 scholen hebben 37 al eerder meegedaan met CMK. Het huidige programma loopt nog waardoor er nog geen evaluatie is uitgevoerd voor de periode 2021-2024. De evaluatie van de vorige periode liet zien dat de projectdoelen bij 97% van de projecten (bijna) volledig behaald zijn en bij 3% helemaal niet gehaald.

Figuur 8: Deelnemende scholen Cultuureducatie met Kwaliteit

Bron: *Bewerking Rekenkamer Oost-Nederland op basis van gegevens van Cultuur Oost en data van DUO bewerkt door Allecijfers.nl.*

4 Inzet op Gelderse identiteit

Dit hoofdstuk gaat over waar inzet op immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde is in het beleidsthema Gelderse Identiteit. Het hoofdstuk zal beginnen met een korte introductie en daarna ingaan op de financiën, de uitvoering en de resultaten die daaruit voortgekomen zijn.

Normen

- De provincie zet de instrumenten die zij in haar beleid heeft omschreven in of geeft in gevallen waarin dit niet gebeurt een duidelijke motivatie.
- Waar de provincie externe partijen inzet voor de uitvoering van het beleid op het gebied van immaterieel erfgoed, heeft zij duidelijke afspraken gemaakt over de te leveren prestaties, de financiële middelen en de verantwoording en monitort zij deze afspraken.
- De provincie heeft zicht op de behaalde resultaten van het beleid op het gebied van immaterieel erfgoed.
- De beoogde resultaten op het gebied van immaterieel erfgoed zijn behaald. Waar dit niet het geval is, kan de provincie dit motiveren.

Bevindingen

- Binnen het beleidsthema Gelderse Identiteit is immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde bij de uitvoering van het convenant Nedersaksisch, het vertellen van het Verhaal van Gelderland, en het uitdragen van de Gelderse Identiteit.
- De provincie heeft uitvoering gegeven aan het convenant Nedersaksisch door subsidie te verstrekken aan het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (ECAL) voor het bevorderen van het Nedersaksisch.
- De provincie heeft subsidie verstrekt aan Erfgoed Gelderland voor het ondersteunen van erfgoedorganisaties bij het vertellen van het Verhaal van Gelderland en voor de Leerstoel Gelderse Geschiedenis.
- De provincie heeft subsidie verstrekt aan Omroep Gelderland voor het maken van programma's omtrent de Gelderse Identiteit.
- De provincie heeft subsidies verstrekt aan musea om de samenwerking tussen musea en historische organisaties te versterken om het Verhaal van Gelderland te vertellen.

Vervolg bevindingen

- De afspraken die de provincie gemaakt heeft met externe partijen zijn uitgevoerd/worden momenteel uitgevoerd. De provincie monitort deze afspraken door middel van informele gesprekken en formele inhoudelijke en financiële eindrapportages.
- De themadoelstelling is het versterken van de Gelderse identiteit. De subdoelen die hierbij zijn gedefinieerd zijn het vertellen van het verhaal van Gelderland, het ondersteunen van musea bij hun maatschappelijke rol, en het ondersteunen van omroepen bij het uitdragen van de Gelderse identiteit. De activiteiten die de provincie beoogd heeft in haar beleid om deze doelstellingen te halen zijn uitgevoerd.

4.1 Introductie

Met het beleidsthema Gelderse identiteit zet de provincie in op de themadoelstelling “Versterken van de Gelderse identiteit”. In dit hoofdstuk wordt toegelicht waar binnen dit beleidsthema inzet op immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde is. Dit is in:

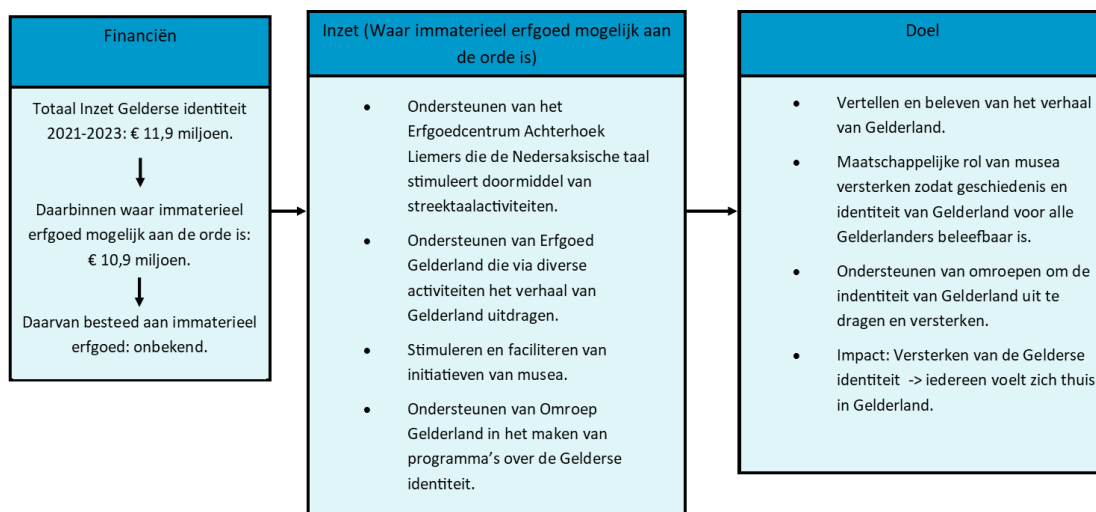
- de stimulering van de Nedersaksische streektaal;
- het delen en beleven van de Gelderse geschiedenis en tradities door het verhaal van Gelderland te vertellen;
- de brede ondersteuning aan musea gericht op materieel en immaterieel erfgoed en
- het stimuleren van televisie programma’s over de Gelderse identiteit.

De Gelderse geschiedenis is niet per definitie immaterieel erfgoed maar het vertellen van verhalen via oral history en het beleven van geschiedenis door bijvoorbeeld re-enactment⁵⁰ is volgens Erfgoed Gelderland een (vrij nieuwe) vorm van immaterieel erfgoed. Verder geeft de provincie aan dat immaterieel erfgoed een onderdeel is van de Gelderse identiteit.

Figuur 9 geeft een overzicht van de financiële inzet van de provincie, welke activiteiten hiervoor uitgevoerd worden, en de doelen die de provincie hiervoor heeft opgesteld. In dit hoofdstuk zullen we verder ingaan op deze onderdelen, hoe de provincie haar afspraken monitort en waar mogelijk inzicht geven in de resultaten van het beleid.

⁵⁰ Re-enactment is het beleven van geschiedenis door het leven uit een periode uit het verleden na te doen. Dit kan bijvoorbeeld door je te verkleeden in traditionele klederdracht of historische activiteiten te doen.

Figuur 9: Beleidstheorie Gelderse identiteit

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland op basis van gegevens van de provincie Gelderland.

4.2 Financiën

Binnen het beleidsthema Gelderse Identiteit is immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde bij een aantal subsidieregelingen. Tabel 7 geeft een overzicht van waar de inzet op immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde is. Deze subsidies zijn voor de activiteiten van Erfgoed Gelderland, de activiteiten van het ECAL, de activiteiten van Omroep Gelderland, de ondersteuning aan musea en het laten zien van Gelderse thematische verhaallijnen.

Tabel 7: Begrote en verleende subsidie waar inzet op immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde is. (in € x 1.000)

	2021		2022		2023	
	Begroot	Verleend	Begroot	Verleend	Begroot	Verleend
Omroep Gelderland (Gelderse Identiteit)	1.119	1.119	1.064	1.064	1.108	1.108
ECAL	110	110	111	111	116	116
Erfgoed Gelderland	1.263	1.225	1.245	1.245	1.222	1.222
Erfgoedfestival	66	66	67	67	69	70
Gebroeders Lymborch festival	47	47	0	0	0	0
Subsidieregeling kleine musea & historische organisaties	350	340	350	312	350	265
Gelderse thematische verhaallijnen	0	0	1.200	1.199	1.200 ⁵¹	1.068
Totaal	2.955	2.907	4.037	3.998	4065	3849

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland op basis van de uitvoeringsprogramma's Cultuur en Erfgoed provincie Gelderland 2020-2023 en subsidiebeschikkingen van de uitvoerende organisaties.

⁵¹ De subsidieregeling Gelderse thematische verhaallijnen 2023 is verlengt tot eind 2024 waarbij het subsidieplafond voor 2023-2024 verhoogt is naar € 2.000.000

4.3 Uitvoering

4.3.1 Afspraken maken en monitoren

De provincie maakt afspraken met erfgoed organisaties voor de uitvoering van het provinciale beleid. In verband met de omvang van de middelen leggen we hieronder de focus op de afspraken met Erfgoed Gelderland, Omroep Gelderland en ECAL. In tabel 8 staan de afspraken die gemaakt zijn met de organisaties. Op basis van de afspraken en verantwoordingsdocumenten die wij hebben ontvangen van de provincie valt te constateren dat Erfgoed Gelderland, Omroep Gelderland en het ECAL deze afspraken zijn nagekomen. In het geval van het ECAL is in 2021 een verandering doorgegeven van de afgesproken plannen. De subsidie kon niet volledig uitgegeven worden door het ECAL. De overgebleven subsidie is in overleg met de provincie doorgeschoven naar de volgende subsidieperiode.

Tabel 8: Afspraken met Erfgoed Gelderland en Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers en Omroep Gelderland

	Organisatie	Toelichting
Prestaties	Erfgoed Gelderland	De subsidie is verleend voor een lijst van verschillende activiteiten onderverdeeld in “Kennis ontwikkelen”, “Zichtbaarheid vergroten” en “Verbindingen versterken”.
	ECAL	De subsidie is verleend voor: Ondersteuning en promotie van schrijven van artikelen en publicaties in de streektaal; <ul style="list-style-type: none"> • Intensieve samenwerking met taalinstituten in het Nedersaksisch taalgebied ten behoeve van in stand houden en ontwikkelen van het Nedersaksisch in deze regio; • Organiseren van activiteiten ten behoeve van de beleving van de eigen cultuur en identiteit met duidelijk speerpunt de streektaal; • Rol van verbinder in de regio, versterken van (de samenhang van) en participeren in regionale activiteiten van vrijwilligers/organisaties op het gebied van streektaal.
	Omroep Gelderland	De subsidie is verleend voor de versterking van de regionale identiteit en verbinding door het maken van multimediale platforms, programmareeksen met een groot bereik onder de Gelderse bevolking, in samenwerking met zoveel mogelijk Gelderse partners.
Financiën	Erfgoed Gelderland	De subsidie wordt in de afspraak benoemd, gevolgd door inzicht in de samenstelling van het bedrag. Losse projectsubsidies worden gezamenlijk met de boekjaarsubsidie verleend en jaarlijks vastgesteld.
	ECAL	Het subsidiebedrag wordt in de afspraak benoemd, gevolgd door inzicht in de samenstelling van het bedrag. Er wordt bij benoemd dat deze subsidie is vastgesteld door PS voor de periode van 2021-2024 en per jaar verstrekt na vaststelling van de jaarlijkse begroting door PS.
	Omroep Gelderland	Bedrag wordt in de afspraak benoemd, gevolgd door inzicht in de samenstelling van het bedrag. 80% wordt als voorschot betaald. Bedrag wordt uitbetaald in termijnen volgens bijgeleverd schema.

Verantwoording	Erfgoed Gelderland	Een aanvraag moet worden ingediend voor het vaststellen van de subsidie voor 1 mei van het volgende jaar. Bij deze aanvraag moet een inhoudelijk en financieel eindverslag ingediend worden.
	ECAL	Het ECAL is verplicht een jaarlijkse voorgangsrapportage in te dienen voor 1 mei 2022, 2023 en 2024. Verder is zij verplicht een vaststelling van de subsidie aan te vragen voor 1 mei 2025. Bij deze aanvraag moet een inhoudelijk en financieel eindverslag ingediend worden.
	Omroep Gelderland	Binnen dertien weken na het afronden van de gesubsidieerde activiteiten moet een aanvraag voor het vaststellen van de subsidie worden ingediend. Hierbij dient een inhoudelijk en financieel eindverslag ingediend te worden.
Overig	Erfgoed Gelderland ECAL Omroep Gelderland	Onder andere: het tijdig melden van verandering in gesubsidieerde projecten, zorgen voor een goede administratie en deze voor vijf jaar bewaren en meewerken aan een mogelijk integriteitsonderzoek.

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland op basis van informatie van de provincie.

4.3.2 Streektaal

In 2018 heeft Gelderland het convenant Nedersaksisch ondertekend samen met de provincies Drenthe, Friesland, Groningen en Overijssel, de gemeenten Ooststellingwerf en Weststellingwerf en de rijksoverheid. In dit convenant spraken de deelnemende partijen af om zich samen in te spannen voor het behouden en bevorderen van het Nedersaksisch. Voor de uitvoering van dit convenant heeft de provincie Gelderland samen met de andere deelnemende provincies een ambtelijke stuurgroep. Behalve overleg tussen overheden over de inzet op het Nedersaksisch, is dat overleg er ook tussen de Nedersaksische taalorganisaties.⁵² Zij richtten eind 2019 een stuurgroep Nedersaksisch op. Het is op eigen initiatief vanuit de streektaalorganisaties en is niet in opdracht van lokale of nationale autoriteiten. Het doel is meer gezamenlijke projecten te ontwikkelen en samen met het SONT⁵³ zorgen voor een heldere lobbyagenda. Er is een gemeenschappelijke website (www.nedersaksisch.com) om de samenwerking binnen het Nedersaksische taalgebied te versterken en daarnaast is samenwerking op het gebied van binnenschoolse educatie een belangrijk thema. In een statenbrief over de Nedersaksische streektaal uit 2022 staat dat de afstemming tussen de provinciale stuurgroep en de stuurgroep van de streektaalorganisaties landelijk gezien verbeterd kan worden. Uit ons onderzoek kwam het signaal dat dit nog steeds een aandachtspunt is. De provincie geeft aan dat zij op de hoogte zijn van de stuurgroep van de streektaalorganisaties maar dat zij deze vrij laten om gezamenlijk afspraken te maken.

⁵² Dit zijn: Centrum Groninger Taal en Cultuur, Huus van de Taol in Drenthe, de Stichting Stellingwerper Schrieversronte, de Oaverieselakademie en Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers.

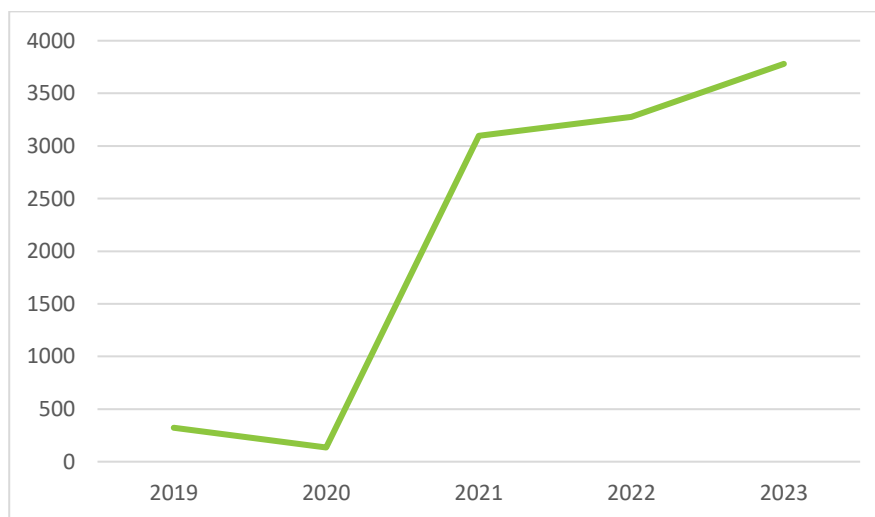
⁵³ Sont staat voor Streektaalorganisaties Nedersaksisch Taalgebied. SONT werd ingesteld door de regionale Nedersaksische streektaalinstellingen en verenigingen en geldt als koepel voor de behartiging van twee gezamenlijke belangen: a) het bereiken van een hogere status en meer erkenning en b) het initiëren en/of adviseren bij gebiedsoverstijgende activiteiten.

Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers

De provincie Gelderland geeft invulling aan het convenant via het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (ECAL). Zij hebben de opdracht om het gebruik van Nedersaksisch in de provincie Gelderland te bevorderen. Het ECAL doet dit door middel van streektaalevenementen waarbij zij inzet op onder andere de educatie van jonge kinderen met projecten als Wiesneus en het creëren van een platform voor Nedersaksische cultuuruitingen met onder andere het festival Plat Gespöld. Voor het uitvoeren van de projecten heeft het ECAL twee streektaalconsulenten aangesteld. Deze projecten zijn voornamelijk vooral uitgevoerd in de Achterhoek omdat het ECAL van oorsprong de archiefbeheerder is van de Achterhoekse gemeenten en daarom al langer binnen dit gebied actief is. Sinds de ondersteuning van de provincie is de organisatie ook in de rest van Gelderland actief.

Het ECAL heeft voor de uitgevoerde activiteiten bijgehouden hoeveel deelnemers aanwezig waren en daarmee wat het directe bereik is van de streektaalactiviteiten. Hierbij moet wel meegenomen worden dat er mogelijk ook een indirect bereik behaald wordt. Een voorbeeld hiervan is de organisatie van een Nedersaksische schrijfcursus. Hierbij is het directe bereik bij de deelnemers maar gaat het indirecte bereik verder door een boek of artikel dat geschreven wordt door een van de deelnemers. Figuur 10 geeft inzicht in het aantal deelnemers aan streektaalactiviteiten over de periode 2019 tot 2022. Hier is een lichte daling te zien tussen 2019 en 2020 die overeenkomt met de start van de coronapandemie. Daarna is een stijgende trend te zien die overeenkomt met de verhoging van de omvang van de Gelderse subsidie. Deze stijgende trend wordt door het ECAL ook benoemd, zij geeft aan dat er meer aanvragen zijn voor alle streektaal gerelateerde projecten en deze ook vanuit steeds meer nieuwe delen van de provincie komen. Dit betekent volgens het ECAL dat er steeds meer aandacht is voor streektaal in de provincie Gelderland.

Figuur 10: Aantal deelnemers streektaal activiteiten ECAL

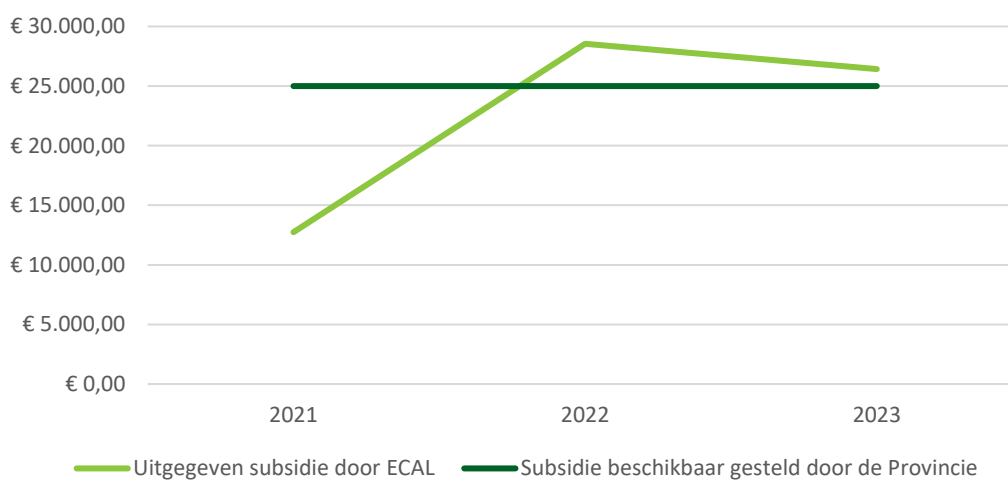

Bron: *Bewerking Rekenkamer Oost-Nederland op basis van jaarverslag ECAL 2019-2023.*

Stimuleringsfonds Nedersaksisch

Het ECAL heeft een stimuleringsfonds opgesteld om kleine Nedersaksische projecten te ondersteunen. Het gaat hier over een subsidie waar de provincie over een periode van vier jaar € 25.000 per jaar beschikbaar stelt. Van deze subsidie is vooralsnog € 73.251 (voor 43 projecten) van de beschikbare € 100.000 toegekend. De subsidie loopt nog tot eind 2024. Het ECAL geeft aan dat de subsidiemogelijkheid het eerste jaar nog weinig bekendheid had en daardoor sprake was van onderbenutting. Figuur 11 geeft een overzicht van de uitgegeven subsidie per jaar en de beschikbare subsidie per jaar. De onbenutte subsidie in 2021 is in overleg met de provincie doorgeschoven naar de jaren erna. Dit verklaart de overschrijding van de jaarlijkse subsidie in 2022 en 2023.

Figuur 11: Toegekende subsidie stimuleringsfonds

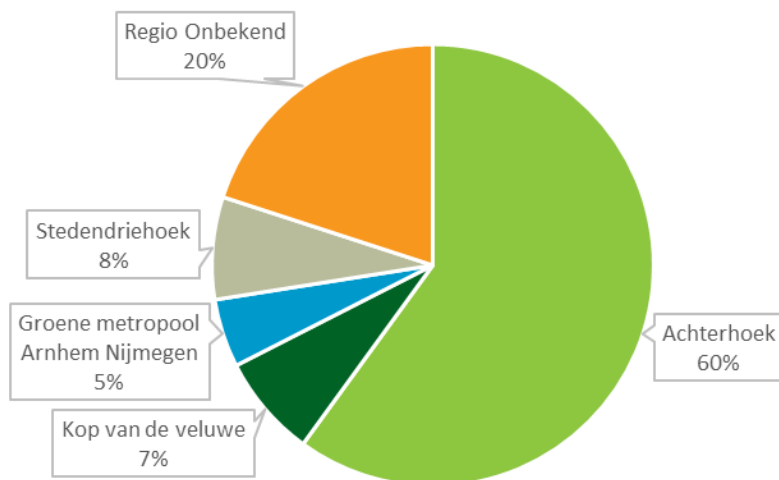

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland met gegevens van het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers.

Deze subsidie is bedoeld voor allerlei streektaal gerelateerde activiteiten en kan tussen de € 500 en € 5.000 worden aangevraagd. Voorbeelden van projecten zijn een openlucht toneel spel, een Nedersaksisch puzzelboek en meertalige bordjes op een kinderboerderij. Voor de toekenning van deze subsidie werkt het ECAL samen met de Dialectkring Achterhoek en Liemers, Vereniging Vrienden van de Streektaal veur Lochem en Dialectkringe Salland en Oost Veluwe.

Voor het stimuleringsfonds is niet te achterhalen hoeveel mensen bereikt zijn met de verstrekte subsidies. Hierover is geen informatie verzameld bij de met name kleine projecten. Wel is te achterhalen in welke regio's deze subsidies uitgegeven zijn. Figuur 12 laat de spreiding zien. Hier is te zien dat de meeste subsidies zijn verstrekt in de Achterhoek met 60%. Het ECAL geeft aan dat dit komt doordat ze tot voorheen vooral actief waren in de Achterhoek. De aanwezigheid in de rest van Gelderland is pas sinds ze actief zijn als taalhuis in Gelderland waardoor ze hier nog minder bekendheid hebben.

Figuur 12: Verdeling uitgaven stimuleringsfonds ECAL⁵⁴

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland op basis van gegevens van het ECAL.

Proeftuin meertaligheid

De provincie was in de periode 2019 - 2022 ook partner van de proeftuin meertaligheid. Voor deze proeftuin werkten de provincie Gelderland en Overijssel samen met de uitvoerende organisatie 'We the North' waarin de provincies Friesland, Groningen en Drenthe al langere tijd samenwerken. De proeftuin was gericht op het ondersteunen van streektaalprojecten en het zichtbaar maken van de voordelen van het spreken van meerdere talen. Het ECAL was hier als taalhuis betrokken bij deze proeftuin als provinciaal-regionale intendantenorganisatie (PRIO) en heeft voorstellen ingediend voor streektaalprojecten in Gelderland.

In de praktijk zijn er vooral projecten uitgevoerd in Friesland en Groningen. Van deze projecten is op basis van de informatie op de website te achterhalen dat er bij twee projecten sprake was van aandacht voor het Nedersaksisch. Het gaat hierbij om "Dansen op de grens" en "Wordspoken". Bij deze projecten waren Gelderse artiesten betrokken die zongen in het Nedersaksisch. Het ging hierbij niet om projecten die aangedragen waren door het Gelderse taalhuis maar om projecten uit andere provincies waar Nedersaksische artiesten aan deelnamen. Wel was Cultuur Oost hier als Gelderse cultuurorganisatie bij betrokken. Er zijn binnen dit project geen optreden geweest in Gelderland.

Stand van zaken Nedersaksisch Gelderland

De provincie Gelderland geeft aan op het gebied van streektaal geen data te verzamelen over het aantal mensen in de provincie dat Nedersaksisch spreekt. Buiten de provincie blijkt er ook beperkt informatie beschikbaar is. De bronnen die er zijn geven wel hetzelfde beeld weer, namelijk dat er steeds minder Nedersaksisch gesproken wordt (zie tabel 9).

⁵⁴ Bij een deel van de verstrekte subsidie is de regio onbekend. Dit is omdat deze subsidie is verstrekt aan particulieren i.p.v. organisaties en de locatie om privacy redenen niet geregistreerd wordt.

Het ECAL geeft ook aan dat zij geen data verzamelen over het aantal mensen dat Nedersaksisch spreekt in de provincie. Zij geven wel aan dat de belangstelling voor het Nedersaksisch groeit. Dit baseert de organisatie op het aantal aanmeldingen en aanvragen dat binnenkomt voor streektaalactiviteiten en lespakketten, zoals Wiesneus. Dit begon met dertig scholen en is in vijf jaar tijd uitgegroeid naar honderd scholen. Ook het SONT - de koepelorganisatie van Nedersaksische streektaalorganisaties - is positief over de aandacht voor streektaal. Zij constateerde (2021) dat de Nedersaksische taal serieuzer wordt genomen en bij de gebruikers er een gevoel is van erkenning en trots. De media lijken steeds positiever over het Nedersaksisch en teksten worden vaker in het Nedersaksisch gepubliceerd. SONT signaleerde verder dat streektaalorganisaties meer belangstelling rapporteren als het gaat om deelname aan activiteiten.⁵⁵

Tabel 9: Onderzoeken gebruik Nedersaksisch

Onderzoek	Beknopte uitkomst
Driessen (2012)	<ul style="list-style-type: none"> In 1995 sprak 35% van de ouders met jonge kinderen onderling Nedersaksisch; in 2001 was dat 24% en in 2011 15%. In 1995 sprak 8% van de ouders Nedersaksisch met de kinderen; in 2001 was dit 6% en in 2011 was dit 2%. In 1995 sprak 7% van de kinderen Nedersaksisch met zijn of haar broers of zussen; in 2001 was dat 5% en in 2011 1%. In 1995 sprak 6% van de kinderen Nedersaksisch met vrienden, in 2001 was dat 5% en in 2011 1%.
CBS (2019)	In heel Nederland is bij 4,8% het Nedersaksisch de meest gesproken taal thuis. Bij 10,2% van de inwoners van Gelderland is dit het geval.
De Staat van het Nederlands (2019)	29% van de panelleden gebruikt een dialect/regionale taal. Bij 2,3% van deze groep gaat het om het Nedersaksisch. Na het Limburgs is het Nedersaksisch de sterkste regionale taal.
De Staat van het Nederlands (2021)	<ul style="list-style-type: none"> 24,3% van de panelleden gebruikte een of meerdere dialecten of regionale talen. Van deze groep gaf 25% aan het Nedersaksisch te gebruiken. Samen met het Fries en het Limburgs is het Nedersaksisch de populairste regionale taal. 15,3% van de Nedersaksische panelleden spraken dialect of een regionale taal of iets tussenin met de kinderen. Dit is minder dan bij het Fries en Limburg. In vergelijking met 2018 blijken de Nedersaksische panelleden aangeven in alle situaties iets vaker het dialect of de regionale taal te gebruiken.

4.3.3 Erfgoed Gelderland

Algemene ondersteuning

Erfgoed Gelderland heeft als Gelders erfgoedhuis een ondersteunende en adviserende functie voor het erfgoed in Gelderland. Eén van de algemene taken van het erfgoedhuis is het adviseren van erfgoedorganisaties op het gebied van bedrijfsvoering, digitalisering, publieksbenadering, media en lokale geschiedenis en verhalen. Voor de adviesfunctie gaat het om individuele advisering die aansluit op de kennisbehoefte van dat moment. Een voorbeeld is het omgaan met de gevolgen van COVID-19. Ook adviseert ze musea over het museumregister. Voor de ondersteunende functie

⁵⁵ Zevende rapportage van Nederland inzake het Europees handvest voor regionale talen en of talen van minderheden.

onderhoudt Erfgoed Gelderland verschillende websites zoals “mijngelderland.nl” en “CollectieGelderland.nl” waar bezoekers informatie kunnen vinden over musea in Gelderland, faciliteert ze verschillende netwerken in de Gelderse erfgoedsector en geeft ze cursussen en trainingen op uiteenlopende onderwerpen voor erfgoedinstaties. In november 2023 was bijvoorbeeld de cursus “kunstmatige intelligentie bij erfgoedinstellingen” en in maart 2024 de cursus “Oral History”. Ook worden er online cursussen aangeboden op “leerjeerfgoed.nl”.

Deze adviserende en ondersteunende activiteiten zijn algemeen toepasbaar op alle vormen van erfgoedorganisaties waaronder immaterieel erfgoed. Een onderscheid naar materieel en immaterieel erfgoed wordt hierbij niet gemaakt. Er is wel een personeelslid dat zich richt op immaterieel erfgoed. Deze persoon is aangenomen naar aanleiding van de vraag van de provincie Gelderland in 2006 naar deskundigheid op het gebied van volkscultuur (nu immaterieel erfgoed). De provinciale subsidie hiervoor is inmiddels gestopt maar deze medewerker is met andere financiering behouden.

Bereik Erfgoed Gelderland

Het bereik van Erfgoed Gelderland is de hoeveelheid mensen die deelgenomen hebben aan activiteiten van Erfgoed Gelderland of gebruik hebben gemaakt van de informatie die zij verstrekt op verschillende websites. Ook gaat het binnen de erfgoedsector om de erfgoedorganisaties die lid zijn van Erfgoed Gelderland. In 2023 is het aantal leden van Erfgoed Gelderland 249⁵⁶, waarvan het grootste deel Musea en historische organisaties. Een deel van de leden houdt zich onder andere bezig met immaterieel erfgoed maar dit wordt niet als zodanig bijgehouden. Tabel 10 geeft inzicht in het aantal bezoekers van evenementen en websites. Hier is te zien dat er een lichte stijgende lijn is in het aantal bezoekers van bijeenkomsten trainingen en de websites.

Tabel 10: Aantal bezoekers van activiteiten/websites van Erfgoed Gelderland.

	2020	2021	2022	2023
Fysiek				
Bijeenkomsten	2.084	2.063	4.397	6.260
Trainingen	70	136	-	140
Online				
Erfgoed gelderland.nl	33.000	43.000	33.000	34.000
Collectie gelderland.nl		75.000	96.000	105.000
Verhaalgelderland.nl	-	-	-	25.000
Verhaal van Gelderland podcast	-	-	-	5.300

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland op basis van infographics Erfgoed Gelderland 2020-2023.

⁵⁶ In 2024 is de Gelderse midwinterhoorngroep lid geworden van Erfgoed Gelderland. Midwinterhoornblazen en midwinterhoorn maken staan afzonderlijk als immaterieel erfgoed op de inventaris van het KIEN.

Evaluatie Erfgoed Gelderland

Erfgoed Gelderland voert eens in de vier jaar een ledenbetrokkenheidsonderzoek uit en geeft aan hier ook tijdens netwerkbijeenkomsten aandacht aan te besteden. Het meest recente onderzoek is in 2023 uitgevoerd en publiek gepresenteerd op 27 mei 2024. Het onderzoek had een response van 34% en gaf aan dat 91% van de respondenten tevreden was over haar lidmaatschap van Erfgoed Gelderland. De belangrijkste ondersteuningswensen van leden die in het onderzoek aan bod kwamen zijn:

- ondersteuning bij digitalisering;
- advies en hulp bij subsidieaanvragen;
- advies op maat;
- trainingen en opleidingen en
- netwerken en kennisdeling.

Het onderzoek constateert dat dit ondersteuning is die Erfgoed Gelderland al geeft aan haar leden maar dat deze hier niet altijd bewust van zijn vanwege de organisatorische structuur.⁵⁷

Voor de ontevreden leden staat in het onderzoek dat verdiepende gesprekken nodig zijn om te achterhalen wat er nodig is om deze leden tevreden te stellen. Op basis van de resultaten geeft Erfgoed Gelderland aan een aantal activiteiten in gang te zetten om beter aan te sluiten bij de verwachtingen van haar Leden. Deze activiteiten zijn:

- meer bijeenkomsten in de regio voor regionale betrokkenheid;
- betere communicatie over de ondersteuning die Erfgoed Gelderland momenteel aanbiedt;
- betere terugkoppeling op vragen van leden (bijvoorbeeld vragen op een algemene ledenvergadering);
- zichtbaar maken van belangenbehartiging en
- een vervolgonderzoek om de wensen van ontevreden leden in kaart te brengen.

Het vorige ledenbetrokkenheidsonderzoek was uit 2018. Bij dit onderzoek constateerde Erfgoed Gelderland dat een van de wensen van haar leden waar weinig ondersteuning aan gegeven werd het werven van vrijwilligers was. In de jaren na dit onderzoek heeft Erfgoed Gelderland het project “Regio is Groei” opgezet in samenwerking met Erfgoed Brabant en Erfgoedhuis Zuid-Holland.

4.3.4 Gelderse geschiedenis

De provincie zet in op het onderzoeken en vertellen van de Gelderse geschiedenis door middel van de leerstoel Gelderse geschiedenis van Erfgoed Gelderland en het ondersteunen van erfgoedfestivals (zie tabel 11). In 2024 zette de provincie de subsidie aan de erfgoedfestivals stop en zij is voornemens om vanaf 2025 een jaarlijkse Gelredag te organiseren waarin de Gelderse identiteit centraal staat. Erfgoed Gelderland heeft aangegeven daarom het verhaal van Gelderland festival niet opnieuw te organiseren en bereid te zijn om bij te dragen aan de provinciale Gelredag.

⁵⁷ De leden van Erfgoed Gelderland zijn lid van de Coöperatie Erfgoed Gelderland. De ondersteuning wordt geboden vanuit de Stichting Erfgoed Gelderland.

Tabel 11: *Overzicht van de inzet van de provincie over de Gelderse geschiedenis waar immaterieel erfgoed mogelijk aan de orde komt*

Project	Toelichting	Resultaten
Leerstoel Gelderse Geschiedenis	De provincie ondersteunt de leerstoel Gelderse Geschiedenis van Stichting Erfgoed Gelderland. De leerstoel wordt bekleed door prof.dr. Dolly Verhoeven aan de Radboud Universiteit en is gericht op onderzoek, onderwijs en verschillende boek publicaties.	Bijdrage aan onderwijs en onderzoek, verbetering van contacten met partners en de provincie, geven van adviezen, bijdragen aan publieksbereik en verschillende publicaties.
Erfgoed festival/ Verhaal van Gelderland festival	Het erfgoedfestival van Erfgoed Gelderland gericht op de Gelderse geschiedenis. In 2020 en 2021 was het festival in een digitale vorm (vanwege de coronapandemie) en hebben verschillende artiesten een optreden gemaakt gebaseerd op een stuk erfgoed in Gelderland (voorbeeld: een betoog van Akwasi over de toekomst van het Afrikamuseum). In 2022 en 2023 was het festival bij kasteel Cannenburg en ging het festival over het beleven van de Gelderse geschiedenis door middel van exposities, workshops, activiteiten en lezingen.	In 2020 en 2021 is het festival digitaal georganiseerd en hebben ongeveer 20.000 mensen meegekeken. In 2022 en 2023 waren er 3.000 en 5.000 bezoekers. ⁵⁸
Gebroeders van Lymborch festival	Een erfgoedfestival dat inhoudelijk gaat over de gebroeders van Lymborch en de periode waarin zij leefden. Het festival heeft een middeleeuwse stijl waar veel mensen verkleed gaan in kleding uit de tijd van de gebroeders Lymborch. De provincie heeft dit festival van 2017 tot 2021 ondersteund met een jaarlijkse subsidie. Deze subsidie is in 2021 afgebouwd en wordt niet meer verstrekt.	Sinds 2005 jaarlijks georganiseerd festival. In 2020 & 2021 een aangepaste versie vanwege de coronapandemie. In 2022 trok het festival ongeveer 12.000 bezoekers.

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland op basis van gegevens van de Provincie Gelderland en Erfgoed Gelderland.

4.3.5 Musea

De provincie Gelderland bood in de periode 2021-2023 ondersteuning aan musea door middel van drie subsidieregelingen. Tabel 12 geeft een overzicht van de drie subsidieregelingen, waar deze op inzetten, de verleende subsidie, en het aantal projecten die gefinancierd zijn. Naast de verleende subsidies is de provincie Gelderland ook bezig met een onderzoek naar de mogelijkheden voor een Gelders museum. De provincie geeft aan dat de inhoud van dit museum in eerste instantie vooral de Gelderse geschiedenis bevatte maar dat er van verschillende partijen de wens is geuit om te

⁵⁸ Het aantal bezoekers bij het Erfgoedfestival was hoger in 2020 en 2021 ten opzichte van de jaren erna. Dit is te verklaren doordat het festival toen online te volgen was waardoor toegang tot het festival laagdrempeliger was.

kijken naar de Gelderse identiteit in bredere zin. Hoe het museum er precies uit komt te zien is op dit moment nog onbekend.

Tabel 12: *Subsidie van de provincie ter ondersteuning van musea (2021-2024)*

Subsidieregeling	Toelichting	Subsidiebedrag en aantal verstrekte
Ondersteuning kleine musea en historische organisaties	De subsidie “Ondersteuning kleine musea en erfgoedinstellingen” is gericht op het versterken van kleine musea of historische organisaties met minder dan 3 fte om toekomstbestendig te worden. Hierbij kan gewerkt worden aan de inhoudelijke kwaliteit van de organisatie of het vergroten van het publieksbereik en toegankelijkheid. De subsidie is in 2023 geëvalueerd als aannemelijk doeltreffend. ⁵⁹ De provincie geeft aan dat er momenteel een nieuwe regeling voor cultuur- en erfgoedparticipatie (beoogde ingang 1 januari 2025) wordt voorbereid. Uit deze nieuwe regeling kan voortvloeien dat er subsidie gaat naar kleine musea en historische organisaties. De verantwoordelijkheid voor de beoordeling van de subsidiabele activiteiten uit de huidige museumregeling komt dan te liggen bij de regio’s en gemeenten. De provincie denkt dat zij de toekomstbestendigheid van kleine musea of historische organisaties (en hoe deze te vergroten beter kunnen beoordelen). ⁶⁰	€ 1.050.000 beschikbaar gesteld waarvan € 918.318 verstrekt aan 111 projecten.
Gelderse thematische verhaallijnen	De subsidie is bedoeld om de samenwerking tussen musea en organisaties in de vrijetijdsector te bevorderen en zo Gelderse thematische verhalen te vertellen en de Gelderse identiteit te versterken. De subsidie is gericht op musea die door middel van collecties, tentoonstellingen, educatieve activiteiten en interactieve programma’s de Gelderse geschiedenis naar buiten willen brengen.	€ 3.200.000 beschikbaar gesteld waarvan € 2.979.378 verstrekt aan 37 projecten. ⁶¹
Ieders museum (Erfgoed Gelderland)	Ieders museum is een project van Erfgoed Gelderland waarbij aandacht gegeven wordt aan de toegankelijkheid van musea. Hierbij worden bijvoorbeeld marketingtrainingen gegeven zodat musea beter zichtbaar worden. Het project tracht om meer aandacht te creëren voor musea en vooral nieuwe bezoekers aan te trekken. Dit wordt gedaan door barrières die mensen ervaren om musea te bezoeken weg te nemen. Hiermee worden musea direct geholpen om nieuwe mensen te bereiken zoals bijvoorbeeld bij “Pakhuis on Tour” waar museum Het Pakhuis naar oudere mensen toe ging die zelf niet naar het museum toe kunnen.	Jaarlijks +/- € 145.000 subsidie verleend aan Erfgoed Gelderland.

Bron: Rekenkamer Oost-Nederland op basis van gegevens van de Provincie Gelderland en Erfgoed Gelderland.

⁵⁹ SIRA Consulting (2023), Evaluatie subsidieregelingen provincie Gelderland.

⁶⁰ Museum Nijkerk, stichting Erfgoed Gelderland en stichting Museumstad Elburg hebben in een reactie aangegeven dat de subsidieregeling voor hun (leden) van groot belang is en dat het alternatief mogelijk niet toereikend zal zijn.

⁶¹ Het gaat hier om de subsidie die verstrekt is tot op het moment van schrijven van dit rapport. De subsidieregeling is in 2024 nog open en subsidies kunnen tot het einde van het jaar (zolang het plafond niet behaald is) aangevraagd worden.

4.3.6 Publieke omroep

Omroep Gelderland is de publieke omroep van de provincie Gelderland. De provincie ondersteunt de omroep bij het maken van programma's over de Gelderse identiteit. Als kader wordt meegegeven dat de programma's inhoudelijk over deze Gelderse identiteit moeten gaan maar en dat er geen controversiële onderwerpen worden behandeld. Wat deze controversiële onderwerpen precies inhouden is niet gespecificeerd door de provincie. Buiten deze afspraken is de omroep vrij om de programma's in te vullen en heeft de provincie geen invloed op de inhoud of de journalistieke waarde.

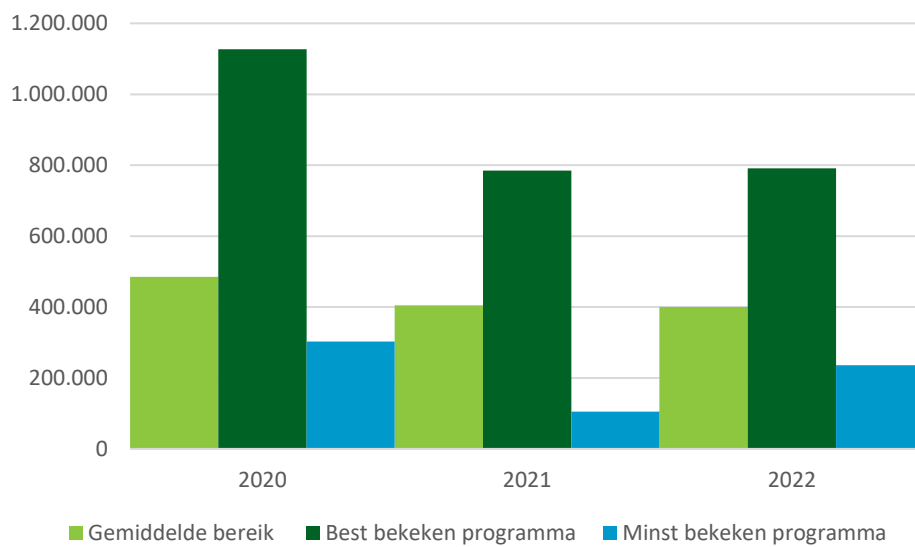
De provincie heeft aangegeven dat zij in haar beleid breed inzet op de Gelderse identiteit en dat immaterieel erfgoed daar een onderdeel van is. De programma's van Omroep Gelderland die met de provinciale subsidie tot stand zijn gekomen, gaan in de breedte over de Gelderse identiteit. De programma's gaan hierbij over onderwerpen zoals:

- het dagelijkse leven (Programma: Gelderland helpt);
- Gelderse sociale gewoonten en familiebanden (Programma's: Keet en Fa. Milie BV);
- Gelderse Geschiedenis (Programma's: Maarten van Rossum en de Ridders van Gelre) en
- Gelderse kunst en cultuur (Programma's: Kabam en UIT).

In totaal zijn er in de periode 2020 - 2022 35 verschillende programma's gemaakt met betrekking tot de Gelderse identiteit.

Omroep Gelderland deelt op jaarbasis de kijkcijfers van de programma's die zij maakt op het gebied van de Gelderse Identiteit. Omdat mensen naar verschillende programma's kunnen kijken is het lastig om te bepalen hoeveel mensen Omroep Gelderland met haar programma's precies bereikt heeft. Figuur 13 geeft daarom per jaar voor de Gelderse identiteit het best bekeken programma, het minst bekeken programma, en de gemiddelde kijkcijfers weer. Het best bekeken programma was in 2020 en 2021 Gelderland helpt en in 2022 I love Achterhoek. Het minst bekeken programma was in 2020 Podium Kabam, in 2021 het Erfgoed festival, en in 2022 het WK volleybal.

Figuur 13: Kijkcijfers programma's Gelderse Identiteit Omroep Gelderland

Bron: *Bewerking Rekenkamer Oost-Nederland met cijfers van Omroep Gelderland.*

5 Immaterieel erfgoed & andere beleidsthema's

Immaterieel erfgoed reikt verder dan erfgoedbeleid alleen. In dit hoofdstuk ligt de focus op of en hoe de provincie Gelderland de link tussen immaterieel erfgoed en andere beleidsthema's legt.

Normen

- De provincie heeft immaterieel erfgoed geïntegreerd in ander provinciaal beleid, bijvoorbeeld in ruimtelijk beleid en beleid op het gebied van evenementen.⁶²

Bevindingen

- Ambtelijk werd gesteld dat er tegenwoordig meer ingezet wordt op de samenwerking van Erfgoed met andere afdelingen. Voorbeelden hiervan zijn vooral erfgoedbreed dan wel gericht op materieel erfgoed en niet specifiek immaterieel erfgoed. Aangegeven werd dat resultaten hiervan nog beperkt zichtbaar zijn, omdat het veelal gaat om afstemming en het tot nu toe veel 'lobbywerk' betrof. GS gaven begin 2024 in de actualisatie van het Erfgoed en Cultuur beleid aan dat er meer aandacht gegeven gaat worden aan het belang van erfgoed in ruimtelijke ontwikkelingen.
- De regeling thematische verhaallijnen is een beleidsmatige en financiële samenwerking tussen Erfgoed en Toerisme. Diverse vormen van immaterieel erfgoed ontvingen subsidie vanuit andere beleidsterreinen; niet omdat het immaterieel erfgoed betrof maar omdat ze bijdragen aan doelen van die regelingen. Het ging bijvoorbeeld om subsidie voor een midwinterhoorngroep vanuit de regeling initiatieven leefbaarheid, voor een vernieuwbouw van een clubgebouw van een schutterij vanuit een regeling voor leegstand, subsidie voor een bloemencorso en Koningsdag-activiteiten vanuit regelingen in het kader van corona. De provincie sponsorde de sportevenementen de Nijmeegse Vierdaagse en de Airborne wandeltocht, welke ook op de Inventaris Immaterieel Erfgoed staan.

Vervolg bevindingen op de volgende pagina.

⁶² Deze norm is afgeleid uit de KIEN-publicatie 'Beleid rondom immaterieel erfgoed' (p. 3). Hoewel het gaat om een handleiding voor gemeenteambtenaren, zijn hier ook punten uit af te leiden die van belang zijn voor het provinciaal beleid.

Vervolg bevindingen

- De organisaties/organisatoren ‘achter’ immaterieel erfgoed kunnen met de provincie te maken krijgen vanuit haar toetsende rol o.g.v. vergunningverlening en handhaving. Het gaat bijvoorbeeld om de Omgevingswet (voorheen: Wet natuurbescherming). Dit speelt onder andere bij paasvuren die dichtbij Natura2000-gebied liggen. De provincie heeft hierbij geïnformeerd bijvoorbeeld via (online) bijeenkomsten.

Samenwerking en afstemming tussen erfgoed en andere beleidsthema's

Ambtelijk werd aangegeven dat sinds de reorganisatie in 2020 de afstemming en uitwisseling tussen Cultuur & Erfgoed en andere teams eenvoudiger is. Diverse teams (Cultuur & Erfgoed, Sport, Recreatie & Toerisme, Leefbaarheid en Vrijheid) werden onder één afdeling/programma ('Beleven en verbinden') geplaatst. Hieronder een aantal voorbeelden van een betere afstemming/samenwerking. Veelal is dit erfgoedbreed danwel gericht op materieel erfgoed en niet specifiek op immaterieel erfgoed.

Tabel 13: Voorbeelden erfgoed i.r.t. andere beleidsthema's

Onderdeel	Toelichting
Toerisme	De subsidieregeling thematische verhaallijnen waarover we in §4.3.4 al meer vertelden, betreft een beleidsmatige en financiële samenwerking tussen Erfgoed en Toerisme.
Leefbaarheid	Monumenten in dorpen (bv. kerken) zijn vaak ook belangrijk voor gemeenschapszin. Daarbij komt het voor dat dergelijke monumenten een andere of aanvullende functie krijgen.
Wonen/steengoed benutten	Dit programma gaat over leegstaande gebouwen. Dat kunnen monumenten zijn die gebruikt kunnen worden voor erfgoedgemeenschappen.
Ruimte	GS stelden begin 2024 dat ze meer aandacht gaan geven aan het belang van erfgoed in ruimtelijke ontwikkelingen. ⁶³ Ambtelijk werd genoemd dat er op wordt ingezet om medewerkers van het team Erfgoed zo snel mogelijk aan tafel te krijgen wanneer er binnen de provincie wordt gesproken over fysieke opgaven, ruimtelijke ontwikkelingen en landschappelijke transitie. Die betrokkenheid is momenteel nog niet heel zichtbaar in resultaten, omdat het vooral in de afstemming zit en momenteel nog veel 'lobbywerk' is. NB. In de Omgevingsvisie is er geen expliciete aandacht voor immaterieel erfgoed. Er is geen aandacht voor immaterieel erfgoed in cultuurhistorische waardenkaart. ⁶⁴ Momenteel worden er wel per streek rapporten opgesteld die het bovenlokale erfgoed in beeld brengen. Deze gaan vooral over materieel erfgoed maar hebben ook aandacht voor verhalen en gebruiken.

⁶³ Ze stellen het aanwezige erfgoed in ruimtelijke opgaven eerder en volledig in beeld te brengen en niet alleen te zorgen voor bescherming van erfgoed, maar ook dat het Gelderse erfgoed bij de ontwerpfase van ruimtelijke ontwikkelingen als inspiratiebron dient. Daarbij geven ze aan een kwaliteitskader erfgoed en ruimte op te stellen dat helpt bij de ruimtelijke opgaven in een gebiedsproces. In de Statenbrief wordt geschreven over 'het (aanwezige) erfgoed' en 'volledig in beeld brengen'. Uit de brief wordt niet duidelijk of het hier alleen gaat over materieel erfgoed of dat immaterieel erfgoed hierbij ook betrokken wordt.

⁶⁴ Beide zijn geen verplichting, maar een keuze. Het KIEN noemt beide als voorbeelden van hoe immaterieel erfgoed een rol kan spelen bij andere beleidsthema's (in dit geval: ruimte).

Natuur en Landschap	Een dag per week een landschappelijk ontwerper bij team Erfgoed gedetacheerd om ervoor te zorgen dat erfgoedwaarden worden meegenomen bij landschappelijke transities.
Water - Baakse beek	Dit project werd geïnitieerd vanuit het waterschap met als insteek om water meer en langer vast te houden. Het waterschap is met de landgoedeigenaren in gesprek gegaan om ervoor te zorgen dat zij de 'oude stijl' wijze van watervoorziening en -behoud konden terugbrengen. Erfgoed is daar een belangrijke partner geweest om de kennis van de eigenaren te delen met de collega's van Water en van waterschappen en heeft zo een bijdrage kunnen leveren aan de oplossing van het probleem, zo gaf de provincie aan.
Regio-arrangementen ⁶⁵	Dit zijn documenten geworden waar naast de aanwezigheid van fysiek erfgoed ook de eigenheid (gewoonten, gebruiken etc) van bepaalde streken goed terug komt door de betrokkenheid van Erfgoed, zo werd ambtelijk aangegeven.
Vrijheid	Hoe ervoor te zorgen dat het Gelderse WO II-erfgoed gewaardeerd en herdacht blijft. Zie ook onder 'subsidie herdenken' in §5.1.

Bron: Tabel Rekenkamer Oost-Nederland op basis van interview.

5.1 Immaterieel erfgoed & financiële investeringen vanuit andere beleidsterreinen

Subsidies

Hierboven werd al genoemd dat de regeling Thematische verhaallijnen een beleidsmatige en financiële samenwerking tussen Erfgoed en Toerisme betreft. Beide afdelingen dragen evenredig bij. In 2022 is € 1,2 miljoen besteed vanuit de regeling en in 2023 € 1,1 miljoen.

Incidenteel subsidies aan immaterieel erfgoed vanuit regeling met andere doelen

De provincie verstrekke uit regelingen op diverse andere beleidsterreinen ook subsidie aan projecten/initiatieven/organisaties verbonden aan immaterieel erfgoed die op het Netwerk of de Inventaris staan (zie §2.1.1). De provincie verstrekke in deze gevallen niet zo zeer subsidie omdat het immaterieel erfgoed betrof, maar omdat het project - binnen de voorwaarden viel en - bijdroeg aan het provinciale doel waar de subsidieregeling zich op richtte. Hieronder een aantal voorbeelden:

- *Subsidie (dreigende) leegstand*
Schutterijen zijn verbonden aan immaterieel erfgoed.⁶⁶ In 2019 verstrekke de provincie € 200.000 subsidie aan de gemeente Zevenaar voor de vernieuwbouw van een clubgebouw van een schutterij. Het gebouw was in 2022 af. De provincie verstrekke de subsidie vanuit de regeling Steengoed benutten; deze was bedoeld voor de aanpak van (dreigende) leegstand van beeldbepalende locaties.
- *Subsidie leefbaarheid*
Het midwinterhoorn bouwen en blazen is een vorm van Gelders immaterieel erfgoed dat op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland staat. In 2020 ontving een midwinterhoorngroep € 24.999 subsidie vanuit het toenmalige programma

⁶⁵ Deze zijn samen met de regio's opgesteld en vormden de input voor het ruimtelijk voorstel van de provincie aan het Rijk.

⁶⁶ Voor Gelderland staat het vendelzwaaien en de schuttersbogenroute Didam op de Inventaris. Ook de tradities van de Noord-Brabantse schuttersgilden en het oud Limburgs schuttersfeest staan bijvoorbeeld op de Inventaris.

‘initiatieven leefbaarheid’. Het was bij dit project de bedoeling om met een midwinterhoornplantage een ontmoetingsplek te creëren, om het immaterieel Erfgoed uit de regio onder de aandacht te brengen, met name voor jongeren. De midwinterhoornplantage is november 2021 geopend. Op de plantage groeien onder andere bomen waar in de toekomst de blaasinstrumenten van gemaakt kunnen worden. Ook is er een educatiecentrum voor scholieren en toeristen.

- *Subsidie ondersteuning corona*

- Het Festunique bloemencorso (Beltrum) staat op het Netwerk Immaterieel Erfgoed Nederland. In 2020 verstrekke de provincie € 3.500 subsidie aan de Stichting Volksfeest Beltrum voor ‘Festuniker 2020’. Zij deed dit vanuit de subsidieregeling ‘ondersteuningsmaatregelen voor ondernemers en organisaties COVID-19’⁶⁷. Festuniker 2020 was een alternatief voor de gebruikelijke bloemencorso.
- Koningsdag is een vorm van immaterieel erfgoed die op de landelijke Inventaris staat en ook in Gelderland gevierd wordt. Vanuit de regeling Sociale initiatieven COVID-19 ontvingen in ieder geval vier projecten/initiatieven rondom Koningsdag in 2020 subsidie.⁶⁸ In totaal ging het om € 15.060.

- *Subsidie herdenken*

De subsidieregeling ‘Gelderland Herdenkt - 75 jaar vrijheid’ was een regeling waar het woord ‘immaterieel erfgoed’ letterlijk in voorkwam. 75 jaar vrijheid vond plaats in 2020. Er kon subsidie verkregen worden voor de uitvoering van een regioprogramma, de organisatie en uitvoering van een groot Gelders evenement, de uitvoering van een activiteit van educatieve aard en de uitvoering van marketingactiviteiten voor het provinciebrede programma. Subsidie voor marketingactiviteiten kon verkregen worden als deze (onder andere) tot doel hadden Gelders, materieel of immaterieel erfgoed van de Tweede Wereldoorlog duurzaam te ontsluiten. Het openbaar subsidieregister geeft inzicht in de verstrekkingen uit de subsidieregeling; het is niet mogelijk om daaruit af te leiden hoeveel subsidie verstrekt is gerelateerd aan Gelders immaterieel erfgoed van de WOII.

- *Via SNL-regeling extra vergoeding gescheperde⁶⁹ schaapskuddes*

Een van de vormen van immaterieel erfgoed op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland is de ‘schaapsherder met traditionele schapenrassen’. GS (2021) stelden dat voor de ontwikkeling van heideterreinen en schraallanden de inzet van een gescheperde schaapskudde een effectieve beheermethode is en zij natuurbeheerders een extra vergoeding daarvoor verlenen. De borging van het natuurbeheer door de ‘traditionele herder’ verloopt via specifieke voorwaarden die in de zogenoemde SNL-regeling⁷⁰ zijn opgenomen en aan de subsidieaanvraag

⁶⁷ Vanuit deze regeling kon subsidie worden verstrekt aan bedrijven of organisaties in de sectoren horeca, dagrecreatie, evenementenbranche of verblijfsrecreatie. Subsidie kon verstrekt worden voor: het ontwikkelen en uitvoeren van ideeën om een bestaand bedrijf of bestaande organisatie aan te passen; of het uitvoeren van maatregelen in het bedrijf of de organisatie, in verband met de anderhalvemetersamenleving.

⁶⁸ Het ging om de volgende projecten: Buurmalsen mist Koningsdag, Koningsdag 2020 (plaats wordt niet duidelijk uit openbaar subsidieregister), koningsdagbox (Terschuur/Zwartebroek) en Koningsdag 2020 2.0 Neede.

⁶⁹ Scheperen houdt in dat de herder bij de kudde aanwezig is en met behulp van één of meerdere honden de kudde aanstuurt.

⁷⁰ Dit staat voor Subsidieverordening Natuur en Landschapsbeheer Gelderland. Via deze regeling verstrekt de provincie subsidie om te helpen bij het natuurbeheer. Vanaf 2020 wordt ook het beheer met gescheperde kuddes via deze regeling vergoed.

verbonden certificering⁷¹ van de natuurbeheerder. Via de SNL-regeling ontvangen de natuurbeheerders een toeslag voor gescheperd beheer, die zij vervolgens via een opdracht ter beschikking stellen aan de herders.⁷² GS geven aan zich te realiseren dat zij voor het resultaat van de regeling afhankelijk zijn van de manier waarop de natuurbeheerders deze regeling ten uitvoer brengen. Zij stellen dat de natuurbeheerders zich bewust zijn van deze verantwoordelijkheid en dat zij via het jaarlijkse beheerdersoverleg vinger aan de pols houden. De beschikking met de natuurbeheerders voor beheer van hun terreinen loopt tot en met 2025.⁷³

Sponsoring

De Nijmeegse vierdaagse en de Airborne wandeltocht staan op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Deze twee evenementen waren opgenomen in de provinciale sportevenementenkalender sportsponsoring 2021-2023. GS stelden de evenementenkalender vast en deze is met een jaar verlengd tot eind 2024. Het belangrijkste verschil met subsidies is dat de provincie bij sponsoring primair vanuit haar eigen belang, om in eigen behoeftes te voorzien, opereert.⁷⁴ In totaal staan er twaalf evenementen op de kalender. De provincie selecteert periodiek evenementen die voor sponsorschap in aanmerking komen op basis van een aantal criteria. Criteria zijn bijvoorbeeld: kwalitatief hoogwaardig en financieel gezond, naar redelijke verwachting meer dan 7.500 deelnemers en bezoekers, er worden side events uitgevoerd, bovenregionale uitstraling, versterkt het imago en vergroot de naamsbekendheid. De provincie geeft aan dat sportsponsoring haar 'sponsorrechten' oplevert die ingezet worden voor de eigen communicatie- en hospitality-doelen maar ook voor meer inhoudelijke beleidsdoelen (bv. voeding of duurzaamheid). De organisatoren levert het waardering en een betrokken partner op, naast het geld dat voor het evenement kan worden ingezet. Net als bij de eerdergenoemde subsidies ontvingen De Nijmeegse Vierdaagse en de Airborne wandeltocht de financiële middelen in het kader van sponsoring niet omdat het immaterieel erfgoed betrof, maar vanwege de bijdrage aan andere beleidsdoelen.

5.2 Immaterieel erfgoed & vergunningen

Het kan zijn dat immaterieel erfgoedgemeenschappen voor het uitoefenen van hun 'hun' immaterieel erfgoed een vergunning nodig hebben. In veel gevallen is dan de

⁷¹ Certificering is een vorm van accreditatie van de provincie waarmee een natuurbeheerder, kwaliteitseisen voor beheer, organisatie en administratie garandeert.

⁷² GS stellen dat de systematiek van de SNL-regeling hun geen ruimte laat om met individuele herders overeenkomsten aan te gaan. In een bijeenkomst over de toekomst van driftschepers (PS2021-377) gaf de verantwoordelijk gedeputeerde aan dat gescheperde herders zzp'ers zijn en zodoende een individuele subsidie niet is toegestaan. Er werd aangegeven dat er geen directe verbinding kan zijn tussen de provincie en de herders zelf en dat de enige mogelijkheid dit te regelen via natuurbeheer was. GS hebben geen titel om deze subsidiering onder te brengen bij een ander beleidsterrein (bv. recreatie of cultureel erfgoed). Dit zou anders worden op het moment dat de gescheperde kudde overgaat naar een stichting, zo werd gesteld.

⁷³ Beantwoording Statenvragen (en bijbehorende GS-brief) over een evaluatie van de regeling voor traditionele schaapherders.

⁷⁴ Uitvoeringskader Sportsponsoring 2021-2023 en interview ambtenaar in artikel 'Met sport het beste en mooiste uit Gelderland' (2018). Om een onevenredige grote investering te voorkomen wordt met sportevenementen die in de Regels Ruimte voor Gelderland aangeduid zijn als reguliere evenementen, waarvan het hoofdevenement (niet zijnde de side events) voor subsidie van de provincie in aanmerking komt, niet tevens een sponsorovereenkomst gesloten. Zo wordt voorkomen dat een organisator van zowel subsidie als sponsoring gebruik kan maken voor het hoofdevenement.

gemeente aan zet, want zij is bevoegd gezag voor het verlenen van een evenementenvergunning. De provincie is vanuit de Omgevingswet (tot voorkort: Wet natuurbescherming - Wnb)⁷⁵ bevoegd gezag voor de effecten op de Natura 2000-gebieden. De organisator van een evenement moet nagaan of het evenement stikstofneerslag zal veroorzaken of een ander effect⁷⁶ heeft in een Natura2000-gebied en de daar aanwezige dier- en plantensoorten. De provincie heeft hierbij een toetsende rol op het gebied van vergunningverlening en handhaving. Zij moet die rol onafhankelijk uitvoeren. Het is daarmee aan organisatoren van het evenement om de stikstofberekeningen, onderzoeken en eventuele maatregelen te nemen.

Een paasvuur is een immaterieel erfgoed evenement waar mogelijk een provinciale vergunning voor nodig is.⁷⁷ In Gelderland gaan er voornamelijk op eerste paasdag veertig grote paasvuren in brand en vele tientallen kleinere.⁷⁸ Lang niet alle paasvuren hebben een provinciale vergunning nodig. Dat is onder meer afhankelijk van de locatie en de omvang van het paasvuur. De provincie geeft aan dat zij haar cultureel erfgoed wil koesteren en paasvuren vaak een jarenlange traditie kennen en zorgen voor saamhorigheid. Tegelijkertijd stelt ze dat er de verantwoordelijkheid is om goed te zorgen voor de natuur. Zij stelt dat er een grote kans is dat een paasvuur kan doorgaan, maar dat de beoordeling altijd maatwerk is en adviseert organisatoren van paasvuren om ruim op tijd te onderzoeken wat nodig is. Zij geeft aan dat organisatoren contact met de provincie kunnen opnemen, zodat samen gekeken kan worden naar de mogelijkheden.⁷⁹

GS stellen bij gemeenten en organisatoren onder de aandacht te hebben gebracht dat er een zogenoemde Aerius-berekening⁸⁰ nodig is om de stikstofdepositie in beeld te brengen en dat de organisatoren daarvoor verantwoordelijk zijn.⁸¹ Daarnaast geven GS aan er op te hebben gestuurd dat paasvuren maximaal 72 uur voordat ze worden aangestoken, worden opgebouwd zodat dieren zich minder snel vestigen in de takkenhopen en dit ook als eis op te laten nemen in de gemeentelijke evenementenvergunning.⁸² Het informeren van organisatoren en gemeenten gebeurde in (online) bijeenkomsten die de provincie organiseerde en waarin vragen gesteld konden worden. Bij de eerste bijeenkomst in 2023 waren meer dan veertig personen; dit betrof zowel organisatoren als medewerkers van gemeenten. Daarnaast werd de provincie ook gebeld met zorgen en vragen.

⁷⁵ Op 1 januari 2024 is de Wet natuurbescherming (Wnb) opgegaan in de Omgevingswet.

⁷⁶ Het kan bv. gaan om verstoring door de aanwezigheid van mensen of verstoring door geluid bij het gebruik van luidsprekers.

⁷⁷ Het gaat hier om vergunning wat betreft de Omgevingswet (Wet natuurbescherming). Voor de wet- en regelgeving omtrent veiligheid, volksgezondheid en milieuvervuiling ligt de bevoegdheid bij de gemeentes.

⁷⁸ Wordvoerder provincie Gelderland in artikel NOS.

⁷⁹ <https://www.gelderland.nl/themas/stikstof/stikstof-in-gelderland/veelgestelde-vragen/evenementen-en-wnb>

⁸⁰ Dat is een rekentool.

⁸¹ Antwoord op schriftelijke Statenvragen over paasvuren en de Wet natuurbescherming (maart 2023) en Antwoord op technische vragen van een politieke fractie (maart 2024).

⁸² GS stelden dit eerste te hebben geadviseerd naar gemeenten en organisatoren als één van de mogelijke maatregelen ter voorkoming van vestiging van dieren in de brandstapels. Maar dat het een keuze van gemeenten zelf is om dit als voorschrift op te nemen in de evenementenvergunning. Een aantal gemeenten doet dit, volgens GS. GS geven aan dat bij de toetsing van de paasvuren blijkt dat de meeste organisatoren deze aanpak ook inderdaad toepassen en dit bijhouden in een logboek. Steekproefsgewijs wordt er toezicht uitgevoerd. Bron: Antwoord op technische vragen van een politieke fractie (maart 2024).

Het gaat bij de vergunningverlenende rol van de provincie niet alleen om de Wet natuurbescherming (nu: Omgevingswet). Voor “De Zwarte Cross” - dat op het Netwerk Immaterieel Erfgoed staat - verleenden GS in 2023 bijvoorbeeld ontbrandingstoestemming ingevolge het Vuurwerkbesluit⁸³ en een vergunning op grond van de Omgevingsverordening Gelderland voor het plaatsen van tijdelijke verkeersmaatregelen, omleidingsborden en inzet verkeersregelaars.⁸⁴

⁸³ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/prb-2023-6584.html>

⁸⁴ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/prb-2023-6834.html>

6 Impact, monitoring en verantwoording PS

In dit hoofdstuk gaan we ten eerste in op impact en monitoring van de inzet van de provincie op immaterieel erfgoed. Vervolgens hebben we aandacht voor de verantwoording aan PS.

6.1 Impact en monitoring

Bevindingen

- GS gaven in 2020 aan dat zij (meer dan in de afgelopen periode) de impact van de cultuur- en erfgoedsector zouden monitoren.
- Eind 2022 is de eerste Cultuurmonitor Gelderland gepubliceerd. Hiervoor is onder andere de interesse van Gelderlanders in (immaterieel) erfgoed gepeild. Ook is er gevraagd naar de waardering van erfgoed en de bijdrage van erfgoed aan maatschappelijke thema's.
- 16% van de Gelderlanders was geïnteresseerd in immaterieel erfgoed; 80% vond erfgoed belangrijk voor de samenleving; 61% vond dat erfgoed bijdraagt aan de identiteit en 36% gaf aan dat erfgoedbezoek een belangrijk onderdeel van zijn/haar leven was. Gelderlanders vonden dat erfgoed vooral bijdroeg aan de ontmoeting en verbinding tussen mensen (54%) en het saamhorigheidsgevoel in de buurt (53%).
- Er is geen (afzonderlijk) evaluatieonderzoek gedaan naar het cultuur- en erfgoedbeleid. Wel zijn een begrotingssubsidie en een aantal subsidieregelingen op het gebied van erfgoed in 2023 meegenomen in bredere evaluatieonderzoeken. Ambtelijk werd aangegeven dat er wel beelden zijn over wat er beter kan in het cultuur- en erfgoedbeleid. De belangrijkste actualisaties van het cultuur- en erfgoedbeleid (waarover PS februari 2024 een brief ontvingen) zaten op de onderdelen: samenwerking met ondersteuningsinstellingen, versterken van de Gelderse identiteit, toekomstbestendig maken van erfgoed en het positioneren van erfgoed in ruimtelijke opgaven.

Afspraken impact en monitoring

Bij de behandeling van de uitgangspuntennotitie cultuur en erfgoed (2020) spraken PS de wens uit dat er aandacht moet zijn voor het effect van het provinciale cultuur- en erfgoedbeleid. In de voorstellen over deze uitgangspuntennotitie gaven GS ook aan dat zij meer dan in de afgelopen periode de effecten van het cultuur en erfgoedbeleid zouden monitoren en deze periodiek aan PS zouden voorleggen.

Impact van (inzet op) immaterieel erfgoed

Landelijke informatie over impact immaterieel erfgoedbeleid en -sector

In §2.1 gaven we al aan dat er over immaterieel erfgoed weinig gegevens beschikbaar zijn. Het KIEN doet aan kennisontwikkeling. In de periode 2017-2020 ging hun onderzoek onder andere over immaterieel & materieel erfgoed en immaterieel erfgoed & toerisme en voor de periode 2021-2024 onder meer over immaterieel erfgoed & duurzaam en immaterieel erfgoed & inventarisatietechnieken. Bij dat laatste gaat het er bijvoorbeeld om hoe maatschappelijke waarden, economische waarden en andere waarden die verbonden zijn met immaterieel erfgoed worden beleefd door erfgoedgemeenschappen. Het aantonen van die waarde kan volgens het KIEN erfgoedgemeenschappen versterken en beleidsmakers een beeld geven van het belang van immaterieel erfgoed. De eerdergenoemde monitor erfgoedbeoefening waar KIEN en RCE/Faro momenteel aan werken is ook mede bedoeld om de waarde van immaterieel erfgoed beter zichtbaar te maken. Van beide initiatieven zijn nog resultaten beschikbaar.

Zoals in §2.2.1 genoemd, maakt het KIEN via het Netwerk en de Inventaris (waar tenminste 28 vormen van Gelders immaterieel erfgoed op staan) immaterieel erfgoed zichtbaar op hun website. De erfgoedgemeenschap die het erfgoed aanmeldt, verstrekt op de website ook informatie over de beoefenaars en betrokkenen bij dit erfgoed. Dit kan iets aangegeven over de sociale interactie/cohesie (wanneer informatie verstrekt wordt over hoeveel inwoners betrokken zijn of hoeveel vrijwilligers meewerken) en het economische voordeel (bij gegevens over hoeveel publiek het trekt).

Informatie bekend bij provincie over impact

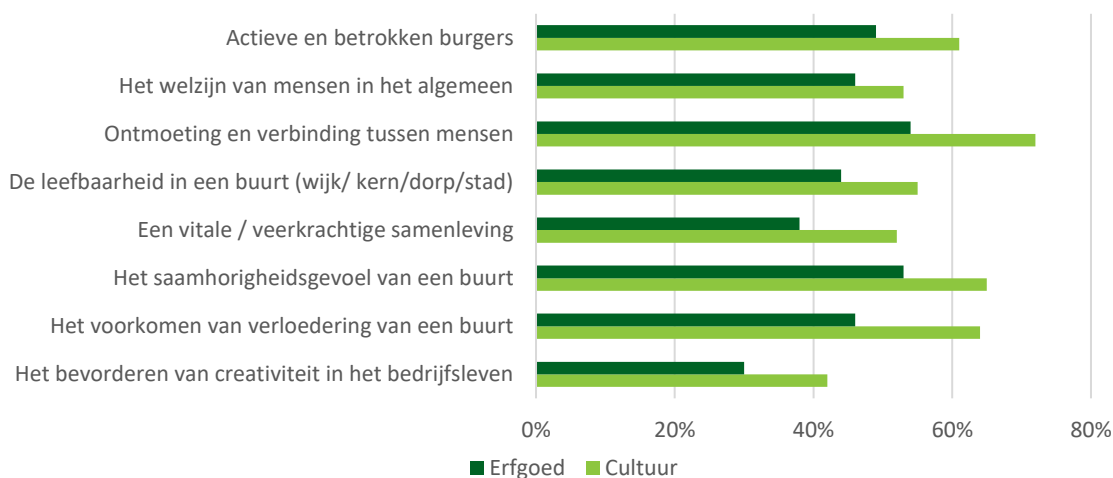
Naar aanleiding van de wens van PS en de toezegging van GS om aandacht te hebben voor het effect van het provinciale cultuurbeleid, gaven GS de opdracht aan Cultuur Oost om een monitor te ontwikkelen en uit te zetten om de stand van de Gelderse cultuur te kunnen volgen. De zogenoemde Cultuurmonitor Gelderland is in november 2022 gepubliceerd. GS noemen het een eerste stap om te kunnen monitoren hoe cultuur zich ontwikkelt in Gelderland en geeft aan dat de monitor helpt om conclusies te verbinden aan beleid en bij te sturen waar nodig. Begin december 2022 is een Gelders Cultuursymposium georganiseerd waarbij de uitkomsten zijn gedeeld met bestuurders en beleidsmakers van gemeenten en culturele instellingen.

De monitor is gestructureerd aan de hand van het culturele kapitaal, sociale kapitaal en economische kapitaal.⁸⁵ Bij één onderdeel was er aandacht voor immaterieel erfgoed; te weten sociaal kapitaal. Er is onder Gelderlanders gepeild in hoeverre zij geïnteresseerd zijn in verschillende soorten erfgoed, waaronder ook immaterieel erfgoed (zie §2.1.2 voor de uitkomsten). Verder is er in de peiling gevraagd naar de waardering voor erfgoed. Hierbij werd geen onderscheid gemaakt tussen materieel en immaterieel erfgoed, maar zoals beschreven in §2.2 pakt de provincie in haar beleid erfgoed ook breed op. Uit de peiling kwam:

- 80% van de Gelderlanders gaf aan erfgoed belangrijk te vinden voor de samenleving (voor kunst en cultuur kwam uit de peiling eenzelfde percentage);
- 61% vond dat erfgoed bijdraagt aan de identiteit van Gelderland (voor cultuur kwam dit uit op 46%);
- 36% gaf aan dat het bezoeken van erfgoed een belangrijk onderdeel van zijn/haar leven was (voor cultuurbezoek lag dit op 46%).

Uit de vraag naar de bijdrage aan erfgoed en cultuur aan maatschappelijke thema's, komt naar voren dat erfgoed vooral bijdraagt aan de ontmoeting en verbinding tussen mensen (54%) en het saamhorigheidsgevoel in de buurt (53%). Een groter deel van de Gelderlanders was van mening dat cultuur veel bijdroeg aan maatschappelijke thema's dan erfgoed dat deed. (zie figuur 14). Dit was zo voor alle maatschappelijke thema's.

Figuur 14: Bijdrage van erfgoed en cultuur aan maatschappelijke thema's (n =2.454) - inwoners van mening dat erfgoed veel bijdrage levert aan deze thema's

Bron: Afbeelding Rekenkamer Oost-Nederland o.b.v. Cultuurmonitor Gelderland 2022. p. 81.

Het was in 2022 voor het eerst dat er een provinciale cultuurmonitor voor Gelderland was opgesteld. Zodoende kon er nog geen ontwikkeling over de tijd heen gezien worden. Daarbij is het ook goed om scherp te houden dat dergelijke gegevens niet

⁸⁵ Cultureel kapitaal gaat vooral over het culturele aanbod en de culturele infrastructuur, en geeft zo de eigenstandige waarde en dynamiek van kunst en cultuur weer. Sociaal kapitaal gaat over de maatschappelijke betekenis van kunst en cultuur, de bijdrage aan het samenleven en sociale cohesie. Centraal staan de aard en omvang en waardering van kunst en cultuur door bezoekers, beoefenaars en vrijwilligers/steunverleners. Het economisch kapitaal van de cultuursector komt in beeld via de culturele bedrijvigheid, de werkgelegenheid en de financiële stromen in de sector.

rechtstreeks gekoppeld kunnen worden aan de inzet van de provincie, omdat externe factoren en de inzet van andere partijen ook een rol spelen.

GS geven aan dat de kracht van de Cultuurmonitor zit in de herhaling ervan. Door de monitor elke twee jaar te herhalen ontstaat er volgens hen een beeld van de ontwikkeling van de culturele sector en het effect van het gevoerde beleid. Ze geven daarbij aan dat het belangrijk is dat provincie en gemeenten hun onderzoeksmethoden op elkaar afstemmen, zodat ze elkaars onderzoeken kunnen benutten en uitkomsten kunnen vergelijken. De Cultuurmonitor zal in 2024 opnieuw uitgevoerd worden en ambtelijk is aangegeven dat immaterieel erfgoed deze keer expliciet aan de orde zal komen.

Behalve een Cultuurmonitor is er ook (al meerder jaren) een provinciale monumentenmonitor en sinds 2022 een monitor brede welvaart. Immaterieel erfgoed komt in beide niet aan de orde. De monitor brede welvaart betreft een doorontwikkeling van de monitor welbevinden die de provincie in de periode 2019 - (februari) 2022 uitvoerde. Naar aanleiding van een verzoek van PS bij de bespreking van de uitgangspuntennotitie cultuur en erfgoed is in 2021 (eenmalig) in de onderliggende burgerpeiling gevraagd naar het identiteitsgevoel van Gelderlanders. Er werd hen gevraagd met welke groep ze zichzelf identificeren, waarbij het mogelijk was om meerdere antwoorden te geven. Het meest voorkomende antwoord is 'Nederlander', wat acht op de tien Gelderlanders aanduidt. Het viel daarbij op dat bijna de helft van de Gelderlanders zich als 'Europeaan' identificeert, terwijl maar een kwart zich identificeert als 'Gelderlander'. Wel gaven bijna vier op de tien respondenten aan zich verbonden te voelen met de Gelderse regio/streek waar ze wonen.⁸⁶

Er is geen (afzonderlijk) evaluatieonderzoek gedaan naar het cultuur- en erfgoedbeleid. Een aantal begrotings- en incidentele subsidies en subsidieregelingen die onder cultuur en erfgoed vallen, zijn in 2023 wel meegenomen in bredere evaluaties van subsidies.⁸⁷ Die uitkomsten hiervan zijn al aan bod gekomen in hoofdstuk 4 en 5 van deze nota. Ambtelijk werd aangegeven dat, hoewel er geen afzonderlijk evaluatieonderzoek is gedaan, er wel beelden zijn bij wat er beter kan.⁸⁸ Eind februari 2024 zijn PS dan ook geïnformeerd over de voorgenomen wijzigingen in de uitvoering van het beleid voor het programma cultuur en erfgoed. PS hebben GS verzocht om een nieuw beleidskader op te stellen. GS hebben op 11 juli 2024 het nieuwe beleidskader naar PS gestuurd en deze zal in alle waarschijnlijkheid na de zomer van 2024 door PS behandeld worden. De provincie kan niet alles ondersteunen en daarom moeten scherpere keuzes gemaakt worden. De belangrijkste uitgangspunten hiervoor zijn het Gelders belang, een robuustere erfgoed- en cultuursector en een beter zichtbare Gelderse identiteit. De belangrijkste actualisatie zit op de onderdelen samenwerking met ondersteuningsinstellingen, versterken van de Gelderse identiteit en het positioneren van erfgoed in ruimtelijke opgaven. Daarnaast wordt gefocust op educatie en

⁸⁶ Kieskompas (2021). *Hoe gaat het met de Gelderlander? Monitor welbevinden Gelderland 2021 deel I – Iedereen doet mee*, p. 16.

⁸⁷ Sira Consulting (2023). *Evaluatie Begrotings- en Incidentele subsidies in de periode 2018-2021 en Sira Consulting (2023). Evaluatie subsidieregelingen provincie Gelderland.*

⁸⁸ Interview.

participatie, talentontwikkeling en innovatie in cultuur en de culturele infrastructuur. Het jaar 2024 is een overgangsjaar. In 2025 start het gewijzigde programma.⁸⁹ Naar aanleiding van een agendaverzoek van PS, vond op 22 mei 2024 een beeldvormende bijeenkomst over de beleidsactualisatie plaats.

6.2 Informatievoorziening PS

Normen

- PS zijn inhoudelijk geïnformeerd over de provinciale inzet op het gebied van immaterieel erfgoed en de daarmee behaalde resultaten.
- De financiële verantwoording die PS ontving, biedt inzicht in de (begrote en werkelijk ingezette) financiële middelen om het beleid op het gebied van immaterieel erfgoed uit te voeren.
- De informatievoorziening aan PS over immaterieel erfgoed gaat conform eventuele gemaakte afspraken met GS hierover.

Bevindingen

- Er zijn geen afspraken gemaakt over de informatievoorziening aan PS specifiek voor immaterieel erfgoed. PS deden in 2021 wel een verzoek om hen te informeren over kwalitatieve verkenningen van het immaterieel erfgoed per streek. Dit verzoek is in overleg met een aantal leden van PS afgedaan. Toezeggingen over de informatievoorziening over het Nedersaksisch zijn deels nageleefd (één toezegging wel en één nog niet). Een aantal bredere afspraken over informatievoorziening over cultuur en erfgoed die ook relevant kunnen zijn met betrekking tot immaterieel erfgoed (bv. onderzoek identiteitsgevoel, informatie over regeling thematische verhaallijnen) zijn nageleefd.
- PS zijn geïnformeerd via de begrotingscyclus en statenbrieven over het cultuur- en erfgoedbeleid. In deze informatie wordt niet expliciet benoemd wat de provincie gaat doen dan wel heeft gedaan op het gebied van immaterieel erfgoed aangezien dit niet in het beleid stond.
- De financiële verantwoording die PS ontvingen, geeft inzicht in de begrote en besteedde middelen voor het cultuur- en erfgoedbeleid. Er is niet uit te halen hoeveel er specifiek begroot is voor/besteed is aan immaterieel erfgoed, maar dat was ook geen separaat onderdeel/doel in het beleid.

Afspraken informatievoorziening PS en naleving daarvan

Er zijn geen afspraken gemaakt over de informatievoorziening aan PS specifiek voor immaterieel erfgoed. Er is de afgelopen jaren wel één specifieke verzoek van PS geweest om hen te informeren met betrekking tot immaterieel erfgoed. In een motie (januari 2021) vroegen ze GS om hen via een Statenbrief te informeren over kwalitatieve verkenningen van het immaterieel erfgoed per streek. PS zijn geïnformeerd over de

⁸⁹ PS2024-170 Actualisatie beleid Erfgoed en Cultuur.

uitvoering van de motie en ontvingen daarbij een overzicht van het Gelders immaterieel erfgoed op de Inventaris (zie ook bijlage 3).

Naar aanleiding van een toezegging zijn PS in november 2022 via een Statenbrief geïnformeerd over het Nedersaksisch. In betreffende Statenbrief staat dat PS geïnformeerd worden over de resultaten van de consultatie uit Europa op de naleving van het Europees Handvest voor regionale talen. Dat is niet gebeurd.

Verder zijn er een aantal bredere afspraken gemaakt over de informatievoorziening over cultuur en erfgoed die ook relevant (kunnen) zijn met betrekking tot immaterieel erfgoed. Bijvoorbeeld dat:

- de in beeld gebrachte effecten van het cultuur- en erfgoedbeleid aan PS worden gepresenteerd;
- er onderzocht wordt hoe het met het identiteitsgevoel van Gelderlanders was gesteld en
- PS geïnformeerd worden over regeling thematische verhaallijnen.

Deze afspraken zijn nageleefd (zie tabel 14).

Tabel 14: Afspraken informatievoorziening PS

Jaar	Inhoud afspraak	Nageleefd?	Toelichting naleving
2020	Meer dan in de voorgaande periode de effecten van het cultuur- en erfgoedbeleid monitoren en aan de staten voorleggen. ⁹⁰	Ja.	In 2022 voor het eerst een Cultuurmonitor Gelderland (zie §6.1). PS zijn hier met een Statenbrief over geïnformeerd.
2021	Middels een Statenbrief PS informeren over de hernieuwde kwalitatieve verkenningen van het Gelders immaterieel erfgoed per streek. ⁹¹	In overleg met aantal statenleden afgedaan.	In de begroting 2022 zijn PS geïnformeerd over de uitvoering van de motie inclusief een overzicht van welk Gelders immaterieel erfgoed op de Inventaris staat(per 2022) en het aantal erfgoedgemeenschappen (per 2020). Na een overleg tussen leden van PS, GS en Erfgoed Gelderland is de afspraak verder afgedaan. Een nieuwe verkenning van immaterieel erfgoed per streek is niet uitgevoerd.
	Onderzoeken hoe het met het identiteitsgevoel van Gelderlanders is gesteld. ⁹²	Ja, afgedaan.	Er is een vraag over identiteitsgevoel opgenomen in de monitor welbevinden Gelderland 2021 (zie uitkomst in §6.1). PS zijn over de monitor welbevinden geïnformeerd.

⁹⁰ (vervolg)Voorstel uitgangspuntennotitie cultuur en erfgoed uit 2020.

⁹¹ Motie PS immaterieel erfgoed, aangenomen bij bespreking vervolgvorstel uitgangspuntennotitie cultuur en erfgoed (jan. 2021).

⁹² Toezegging gedeputeerde n.a.v. vraag PS bij bespreking vervolgvorstel uitgangspuntennotitie cultuur en erfgoed (jan. 2021).

	PS worden op een later moment (red: dan sept. 2021) geïnformeerd over de nadere invulling van de nieuwe subsidieregeling m.b.t. thematische verhaallijnen. ⁹³	Ja.	PS zijn geïnformeerd over de regeling thematische verhaallijnen via de uitvoeringsprogramma's cultuur en erfgoed, uitvoeringsagenda Beleef het in Gelderland en de P&C-documenten.
2022	GS versturen medio november een Statenbrief over het Nedersaksisch. ⁹⁴	Ja	GS stuurden 8 november 2022 de Statenbrief 'Zorg voor de Nedersaksische streektaal' naar PS.
	PS worden geïnformeerd over de resultaten van de consultatie uit Europa op de naleving van het Europees Handvest voor regionale talen. ⁹⁵	Nee/nog niet.	Het zevende evaluatieverslag (incl. aanbevelingen) dateert van november 2022. Het kabinet reageerde hier februari 2024 op. PS zijn (over beide) niet geïnformeerd.
2024	PS worden na het Tussendocument 2024 geïnformeerd over het uitvoeringsprogramma cultuur en erfgoed 2024. ⁹⁶	Nog niet.	PS namen het besluit over het tussendocument op 10 april 2024. Op het moment van schrijven (22 mei 2024) is het uitvoeringsprogramma cultuur en erfgoed 2024 nog niet naar PS gestuurd.

Bron: *Overzicht Rekenkamer Oost-Nederland op basis van Notubiz en P&C-documenten.*

Informatievoorziening via de begrotingscyclus

PS wordt jaarlijks geïnformeerd over de uitvoering van het cultuur- en erfgoedbeleid via de Planning & Control-cyclus (begroting en jaarverslag). De in dit rapport besproken onderdelen van het Gelderse beleid vallen onder de ambitie Natuur en Cultuur en het thema Cultuur en Erfgoed. Enerzijds verstrekken GS hier inhoudelijke informatie: zij geven beknopt aan wat de geplande dan wel uitgevoerde activiteiten zijn. Anderzijds wordt zichtbaar gemaakt hoeveel er voor het thema Cultuur en Erfgoed (en vanaf 2022 ook per onderliggend doel) is begroot dan wel hoeveel er aan is besteed.

Omdat immaterieel erfgoed geen expliciet onderdeel is van het Gelderse cultuur- en erfgoedbeleid is er de afgelopen jaren in de P&C-cyclus ook geen specifieke aandacht aan gewijd. Uitzondering is de begroting 2022. Hierin verstrekten GS informatie aan PS over de uitvoering van een motie over immaterieel erfgoed. Daarbij is ook een overzicht verstrekt van het Gelders immaterieel erfgoed op de Inventaris. In §2.2 zijn we al ingegaan op de uitvoering van de motie, zodoende laten we dat hier verder inhoudelijk buiten beschouwing.

Informatievoorziening via Statenvoorstellen en -brieven

De afgelopen jaren waren er verschillende statenvoorstellen en -brieven die mede betrekking hebben op en/of een link hebben met immaterieel erfgoed (zie tabel 15). Veel hiervan gingen over de ontwikkeling en uitvoering van het cultuur- en erfgoedbeleid. Verder waren er ook statenbrieven met betrekking tot beleidswijzigingen

⁹³ Statenbrief Actualisatie museumbeleid (sept. 2021).

⁹⁴ Afsprakenlijst oordeelsvorming Begroting 2023 – portefeuille Peter Drenth + overige onderwerpen (oktober 2022).

⁹⁵ Statenbrief De zorg voor de Nedersaksische streektaal (nov. 2022).

⁹⁶ Statenbrief Actualisatie beleid Erfgoed en Cultuur (feb. 2024).

zoals de ontwikkeling van het Gelderse museum, en de inzet voor het convenant Nedersaksisch.

Tabel 15: Statenvoorstellen en -brieven

Jaar	Maand	Naam document	Beknopte inhoud/link immaterieel erfgoed
2019	November	Startnotitie aanpak Cultuur en Erfgoed	Opzet voor het nieuwe cultuur en erfgoed beleid.
	December	Uitvoeringsprogramma cultuur en erfgoed 2020	Toelichting op de uitvoering van het beleid voor 2020.
2020	Juni	Voorstel uitgangspuntennotitie Cultuur en Erfgoed	Uitgangspunten van het cultuur- en erfgoedbeleid.
	December	Vervolgvoorstel uitgangspuntennotitie Cultuur en Erfgoed	Nadere uitwerking van de uitgangspuntennotitie uit juni (n.a.v. vergaderingen PS daarover).
2021	Maart	Uitvoeringsprogramma Cultuur en erfgoed 2021	Toelichting op de uitvoering van het beleid voor 2021.
	September	Actualisatie museumbeleid	Toelichting op doel en inzet/instrumenten van het museumbeleid.
	December	Uitvoeringsprogramma Cultuur en Erfgoed 2022	Toelichting op de uitvoering van het beleid voor 2022.
2022	November	Zorg voor de Nedersaksische streektaal	Brief n.a.v. een motie van PS met de stand van zaken rond het Nedersaksisch. Er wordt ingegaan op de gezamenlijke zorg voor het Nedersaksisch, de betrokkenheid van het Rijk en de komende rapportage van de expertcommissie vanuit het Europees Handvest van regionale talen.
	November	Cultuurmonitor Gelderland 2022	GS informeren PS over de uitvoering van de door PS aangevraagde monitor van de effecten van het cultuur- en erfgoed beleid.
	december	Uitvoeringsprogramma Cultuur en Erfgoed 2023	Toelichting op de uitvoering van het beleid voor 2023.
2024	Februari	Aanpak Gelders museum	Toelichting hoe de provincie de opzet van het Gelders museum gaat aanpakken.
	Februari	Actualisatie beleid Erfgoed en Cultuur	Aanpassingen aan het Cultuur en Erfgoed beleid van Gelderland. Onderdeel gaat over de Gelderse identiteit en het participatiebeleid.

Bron: Overzicht Rekenkamer Oost-Nederland op basis van Notubiz Gelderland.

Moties en statenvragen

PS namen de afgelopen jaren een tweetal moties aan en stelden een aantal vragen die betrekking hadden op/gerelateerd waren aan immaterieel erfgoed. Het ging hierbij bijvoorbeeld over het Nedersaksisch, volkscultuur en feest-/paasvuren.

Tabel 16: Aangenomen moties en vragen PS

Jaar	Moties	Vragen PS
2019	-	-
2020	-	<ul style="list-style-type: none"> • Januari: Statenvragen over streekcultuur
2021	<ul style="list-style-type: none"> • Januari: Immaterieel erfgoed 	<ul style="list-style-type: none"> • Oktober/november: Technische vragen bij begroting over toelichting van GS over uitvoering motie immaterieel erfgoed (bv. over de consequenties voor de provincie van een bijschrijving van immaterieel erfgoed op het Netwerk en waarom bepaald immaterieel erfgoed op de Inventaris staat)
2022	<ul style="list-style-type: none"> • Juli: Zorg veur de erkende tael van et NEDERSAKSISCH 	<ul style="list-style-type: none"> • Oktober: technische vragen bij begroting over hoe provincie het gebruik van streektaal stimuleert • November: Statenvragen over feestvuren
2023	-	<ul style="list-style-type: none"> • Januari: Statenvragen over paasvuren
2024	-	<ul style="list-style-type: none"> • Maart: Statenvragen over erfgoed beleven

Bron: Overzicht Rekenkamer Oost-Nederland o.b.v. Notubiz Gelderland.

Bijlagen

66

Immaterieel erfgoed Gelderland

Bijlage 1: Onderzoeksoptzet

Doel- en vraagstelling

Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is:

Provinciale Staten van Gelderland en Overijssel te ondersteunen in hun kaderstellende en controlerende rol door inzicht te bieden in de inzet van de provincie op het gebied van immaterieel erfgoed en de resultaten daarvan.

Centrale vraag

De volgende vraag staat centraal in dit onderzoek:

Hoe ziet de inzet van de provincies Gelderland en Overijssel op het gebied van immaterieel erfgoed eruit en wat is er bekend over de resultaten daarvan?

Onderzoeksvragen

De centrale vraag hebben we nader uitgewerkt in onderzoeksvragen:

Verantwoordelijkheden en bevoegdheden

1. a. Welke verantwoordelijkheden en bevoegdheden hebben de provincies op het gebied van immaterieel erfgoed?
- b. Hoe verhoudt de rol die de provincie heeft op het gebied van immaterieel erfgoed zich tot die van andere overheden?

Beleid

2. In hoeverre hebben de provincies Gelderland en Overijssel in hun beleid aandacht voor immaterieel erfgoed? Hoe is (eventueel) beleid op het gebied van immaterieel erfgoed vormgegeven?
 - a. Wat is de motivatie van de provincies om zich in te zetten op immaterieel erfgoed?
 - b. Wat geven de provincies aan over wat immaterieel erfgoed is en wat haar rol daar wel/niet bij is?

- c. Hebben de provincies goed zicht op het immaterieel erfgoed en de (uitdagingen van) erfgoedgemeenschappen in de provincie?
- d. In hoeverre hebben de provincies de beoogde doelen en resultaten op het gebied van immaterieel erfgoed duidelijk in hun beleid omschreven?
- e. In hoeverre hebben de provincies duidelijk in hun beleid omschreven welke instrumenten zij wil inzetten om de beoogde doelen en resultaten op het gebied van immaterieel erfgoed te bereiken?
- f. Hoeveel financiële middelen hebben de provincies voor deze inzet op het gebied van immaterieel erfgoed beschikbaar gesteld?
- g. Hoe hebben de provincies de inzet op het gebied van immaterieel erfgoed onderbouwd?
- h. Wat staat er in het beleid over de rolverdeling en samenwerking van de provincie op het gebied van immaterieel erfgoed met andere overheden, externe partijen en erfgoedgemeenschappen?

Praktijk

- 3. Hoe ziet de inzet van de provincies Gelderland en Overijssel op het gebied van immaterieel erfgoed er in de praktijk uit?
 - a. Welke instrumenten hebben de provincies in de praktijk ingezet om hun doelen op het gebied van immaterieel erfgoed te bereiken? Hebben de provincies de instrumenten die zij omschrijft in haar beleid ingezet?
 - b. Waar hebben de provincies de beschikbare middelen voor immaterieel erfgoed aan besteed?
 - c. Hoe verloopt de samenwerking en het contact van de provincies met andere overheden, partijen en erfgoedgemeenschappen in de praktijk?

Resultaten en informatievoorziening PS

- 4.
 - a. Wat is er bekend over de realisatie van de beoogde resultaten van de provincies Gelderland en Overijssel op het gebied van immaterieel erfgoed?
 - b. Waar de realisatie van (bepaalde) beoogde resultaten niet bekend is dan wel niet gehaald is, wat zijn daar dan de redenen voor?
- 5. In hoeverre zijn PS Gelderland en Overijssel, conform eventuele afspraken met GS hierover, geïnformeerd over de uitvoering en resultaten van het beleid op het gebied van immaterieel erfgoed?

Normenkader

Voor het opstellen van onze bevindingen hanteren we een normenkader. Het voorlopige normenkader voor dit onderzoek naar immaterieel erfgoed ziet u in tabel 17. Bij het opstellen van het voorlopige normenkader is onder andere gebruik gemaakt van een [publicatie](#) van het KIEN over 'beleid rondom immaterieel erfgoed' en andere rekenkamerrapporten.

Tabel 17: Voorlopige normen onderzoek immaterieel erfgoed

Onderdeel	Vraag	Norm
Bevoegdheden en verantwoordelijkheden	1	<ul style="list-style-type: none"> De provincie heeft zicht op haar verantwoordelijkheden en bevoegdheden op het gebied van immaterieel erfgoed.
Beleid	2	<p>Het opnemen van immaterieel erfgoed in beleid is een keuze. Als een provincie hiervoor kiest dan is het goed/belangrijk dat:</p> <ul style="list-style-type: none"> de provincie duidelijk motiveert waarom immaterieel erfgoed (beleid) voor haar van belang is; de provincie goed zicht heeft op het immaterieel erfgoed en de (uitdagingen van) erfgoedgemeenschappen en -beoefenaars in haar provincie;⁹⁷ de provincie beoogde doelen/resultaten en instrumenten op het gebied van immaterieel erfgoed duidelijk in haar beleid heeft omschreven; de provincie immaterieel erfgoed heeft geïntegreerd in ander provinciaal beleid, bijvoorbeeld in ruimtelijk beleid en beleid op het gebied van evenementen;⁹⁸ wanneer/waar de provincie heeft aangegeven internationale verdragen op het gebied van immaterieel erfgoed te volgen, het provinciale beleid (en de uitvoering daarvan) in lijn hiermee is.
Praktijk	3	<ul style="list-style-type: none"> De provincie zet de instrumenten die zij in haar beleid heeft omschreven in of geeft in gevallen waarin dit niet gebeurt een duidelijke motivatie. Waar de provincie externe partijen inzet voor de uitvoering van het beleid op het gebied van immaterieel erfgoed, heeft zij duidelijke afspraken gemaakt over de te leveren prestaties, de financiële middelen en de verantwoording en monitort zij deze afspraken. De provincie betreft en de benut de erfgoedgemeenschappen.
Resultaten	4	<ul style="list-style-type: none"> De provincie heeft zicht op de behaalde resultaten van het beleid op het gebied van immaterieel erfgoed. De beoogde resultaten op het gebied van immaterieel erfgoed zijn behaald. Waar dit niet het geval is, kan de provincie dit motiveren.
Informatievoorziening PS	5	<ul style="list-style-type: none"> PS zijn inhoudelijk geïnformeerd over de provinciale inzet op het gebied van immaterieel erfgoed en de daarmee behaalde resultaten. De financiële verantwoording die PS ontving, biedt inzicht in de (begrote en werkelijk ingezette) financiële middelen om het beleid op het gebied van immaterieel erfgoed uit te voeren. De informatievoorziening aan PS over immaterieel erfgoed gaat conform eventuele gemaakte afspraken met GS hierover.

⁹⁷ Bovenstaande twee normen zijn afgeleid uit de KIEN-publicatie 'Beleid rondom immaterieel erfgoed'. Hoewel het daarbij gaat om een handleiding voor gemeenteambtenaren, zijn hieruit ook punten uit af te leiden die van belang zijn voor het provinciaal beleid op het gebied van immaterieel erfgoed. Een eerste relevante vraag is volgens het KIEN of er in kaart is gebracht waarom het belangrijk is om beleid te maken op het gebied van immaterieel erfgoed. En een tweede en derde relevante vraag: of het immaterieel erfgoed goed in kaart is gebracht en of er goed zicht is op de erfgoedgemeenschappen en -beoefenaars en er kennis is over welke uitdagingen spelen en wat zij nodig hebben (p. 4).

⁹⁸ Ook deze norm is een afgeleide uit bovengenoemde KIEN-publicatie (p. 3).

Onderzoeksmethoden

Om het beleid en de resultaten te analyseren, werkten we de zogenoemde *'beleidstheorie'* achter het Overijsselse immaterieel erfgoedbeleid uit. Een beleidstheorie is het geheel van veronderstellingen en verwachtingen dat aan beleid ten grondslag ligt. Het gaat daarbij om veronderstellingen en verwachtingen over het verband tussen middelen (input), activiteiten/instrumenten (throughput), prestaties (outputs), de beoogde doelen (outcomes) en impact. Per onderdeel keken we welke informatie al beschikbaar was en wat nog verzameld/in beeld gebracht moest worden.

We maakten in het onderzoek gebruik van de volgende onderzoeksmethoden:

- *Documentenanalyse*: We bestudeerden diverse soorten documenten. Bijvoorbeeld:
 - (inter)nationale kaders (bv. Unesco-verdrag en Kamerbrief over immaterieel erfgoed),
 - relevante Statenvoorstellen (waaronder het beleid) en Statenbrieven,
 - P&C-documenten,
 - verantwoordingsdocumenten en websites van onder meer het KIEN, Erfgoed Gelderland, Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers en Cultuur Oost.
- *Analyse data*: Waar aanwezig maakten we gebruik van kwantitatieve gegevens over (het beleid m.b.t.) immaterieel erfgoed in Gelderland. Daarbij ging het bijvoorbeeld om gegevens over Gelderland immaterieel erfgoed op het Netwerk en de Inventaris en het aantal Gelderse erfgoedgemeenschappen en het aantal vrijwilligers bij Gelderse initiatieven voor immaterieel erfgoed.
- *Interviews*: We spraken met twee beleidsmedewerkers van de provincie Gelderland, een beleidsmedewerker van het ministerie van OCW en een tweetal organisaties betrokken bij de uitvoering van het beleid (Erfgoed Gelderland en het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers). Daarnaast stelden we schriftelijke vragen bij onder andere CultuurOost.

Bijlage 2: Verdragen en rol Rijk

Verdragen

Unesco-verdrag

Het Koninkrijk der Nederlanden ratificeerde in 2012 het Unesco-verdrag inzake de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed. De doelstelling van het verdrag is het veiligstellen van het voortbestaan van immaterieel cultureel erfgoed en het verzekeren van het respect en waardering daarvoor op lokaal, nationaal en internationaal niveau.

Uit dit verdrag komen de volgende verdragsverplichtingen voort:

- stimuleren dat immaterieel erfgoedgemeenschappen uit alle lagen van de samenleving in staat zijn hun erfgoed te beoefenen, ontwikkelen en door kunnen geven;
- opstellen van een landelijke inventaris van immaterieel erfgoed;
- stimuleren van deskundigheidsbevordering bij erfgoedgemeenschappen;
- stimuleren van bewustwording, kennis en begrip over immaterieel erfgoed bij het grote publiek, erfgoedinstellingen en overheden en
- stimuleren van (wetenschappelijk) onderzoek naar immaterieel erfgoed.

Faro-verdrag

Het Koninkrijk der Nederlanden ondertekende in januari 2024 het 'Verdrag van Faro, de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving' van de Raad van Europa. Op dit moment loopt het ratificatietraject. De drie belangrijkste doelen in het verdrag zijn meedoen en meebeslissen in de erfgoedpraktijk stimuleren, erfgoed inzetten voor sociaal-maatschappelijke doelen en openstaan voor andere erfgoedopvattingen.

Samen met het brede erfgoedveld stelde de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de Uitvoeringsagenda Faro op. Deze agenda zet voor zestien thema's de ambities van de erfgoedsector uiteen om het gedachtengoed van het Verdrag van Faro een vaste plek te geven in de Nederlandse erfgoedpraktijk. De staatssecretaris van OCW geeft aan dat de (ambities op de) zestien thema's ook van belangrijk zijn voor immaterieel erfgoed, bijvoorbeeld erfgoed in het sociale domein, educatie, ondersteuning erfgoedparticipatie en oral history. Voor het uitvoeringsplan is € 6 miljoen beschikbaar voor de periode 2023-2025.

Eenzijds is er een belangrijke overeenkomst tussen het Unesco-verdrag en het Faro-verdrag. Het Unesco-verdrag gaat namelijk uit van een bottom-up benadering van immaterieel erfgoed waarbij gemeenschappen zelf aangeven of iets erfgoed is en hoe zij daarmee om wil gaan. Bij het Faro-verdrag staat de participatie van burgers bij erfgoed centraal. Daar zit een overlap. Anderzijds zijn er ook verschillen in de insteek van de verdragen. Zo richt het Unesco-verdrag zich specifiek op immaterieel erfgoed en hanteert het Verdrag van Faro een brede definitie voor cultureel erfgoed: daarbij gaat het niet alleen om immaterieel cultureel erfgoed, maar bijvoorbeeld ook om gebouwd en roerend erfgoed.⁹⁹ In het Unesco-verdrag is de borging (het levend houden, het doorgeven) van immaterieel erfgoed centraal en niet zo zeer het meedoen met, terwijl het Faro-verdrag juist op die participatie is ingestoken.¹⁰⁰

Rol Rijk

Het Rijk richt zich op een goed functioneren systeem van zorg voor cultureel erfgoed (materieel en immaterieel) met bijbehorende wettelijke taken, financieel kader en kennisfunctie. Het Rijk is verantwoordelijk voor het nakomen en doorwerken van internationale verplichtingen.¹⁰¹

Een dergelijke internationale verplichting is er op het gebied van immaterieel erfgoed. Nederland ondertekende in 2012 namelijk het eerdergenoemde Unesco-verdrag, dat staten die het ondertekenen verplicht om maatregelen te nemen ter bescherming van hun immateriële erfgoed (zie de verplichtingen eerder in deze bijlage). Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) coördineert de implementatie van het verdrag. Haar primaire taken zijn:

- het helpen van beoefenaars van immaterieel erfgoed met het borgen (ontwikkelen, promoten, doorgeven) van hun immaterieel erfgoed, onder andere door de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland;
- het werken aan kennisontwikkeling ten behoeve van de praktijk van borging van immaterieel erfgoed in Nederland;¹⁰² zij adviseert bijvoorbeeld ook overheden over immaterieel erfgoed, stimuleert het debat erover en werkt aan versterking van de immaterieel erfgoedsector en¹⁰³
- internationale erfgoedsamenwerking.

Tabel 18 laat zien dat er in landelijke wet- en regelgeving en bestuurlijke afspraken niets expliciet staat over immaterieel erfgoed. De staatssecretaris verstuurdte wel recent (april 2024) een Kamerbrief met de visie op immaterieel erfgoed. Daarin is onder andere aangegeven dat er een belangrijke rol gezien wordt voor gemeenten en provincies bij de uitvoering van het Unesco-verdrag (zie §1.2) en wordt het maken van bestuurlijke afspraken over immaterieel erfgoed aangekondigd.

Voor de ondersteuning van immaterieel erfgoed is bij het Rijk jaarlijks € 2,45 miljoen beschikbaar (zie tabel 18 onder 'financieel kader').

⁹⁹ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-969613.pdf> p. 10 en 17

¹⁰⁰ Interview.

¹⁰¹ Staatscourant 2012, 8545 Algemeen kader interbestuurlijke verhoudingen cultuur OCW, IPO en VNG.

¹⁰² <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/kenniscentrum>

¹⁰³ <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/kenniscentrum>

Tabel 18: Kaders m.b.t. immaterieel erfgoed (i.h.b.z. wat betreft de rol van provincies)

Soort kader	Toelichting
Wet- en regelgeving	<ul style="list-style-type: none"> De rol van de provincie bij immaterieel erfgoed is, zoals voor veel vormen van cultuurbeoefening geldt, momenteel niet wettelijk vastgelegd. Omgevingswet: Wat betreft cultureel erfgoed ligt de focus in de Omgevingswet op de omgang daarmee in de fysieke leefomgeving. Er wordt een brede definitie van cultureel erfgoed gehanteerd; het gaat ook om immaterieel erfgoed - zo ver dat aan een specifieke plek verbonden is. Dit betekent dat de Omgevingswet het gemeenten mogelijk maakt om in een omgevingsplan regels te stellen voor locaties waar immaterieel erfgoed uitgeoefend wordt.¹⁰⁴ Ook kan een gemeente of provincie aandacht besteden aan immaterieel erfgoed in hun omgevingsvisie.
Beleidskader Rijk	<p>In het erfgoedbeleid dat tot voor kort gold, stelde het Rijk dat zij immaterieel erfgoed van grote waarde is, investeert in de volkscultuur en een eigentijdse benadering¹⁰⁵ van belang vindt. Verder stond er niets specifiek over immaterieel erfgoed in. In april 2024 is een Kamerbrief over immaterieel erfgoed verschenen. Hierin geeft de staatssecretaris aan een belangrijke rol te zien voor gemeenten en provincies bij de uitvoering van het Unesco-verdrag. Er werden twee concrete acties aangekondigd: het opzetten van een samenwerkingsnetwerk en het maken van bestuurlijke afspraken (met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Interprovinciaal Overleg en de cultuurregio's) over immaterieel erfgoed.</p>
Bestuurlijke afspraken	<ul style="list-style-type: none"> In het Algemeen kader interbestuurlijke verhoudingen cultuur (OCW, IPO en VNG 2012) staat over de rol van provincie m.b.t. cultureel erfgoed dat zij: <ul style="list-style-type: none"> zich inzetten voor het behoud en de ontwikkeling daarvan en het erfgoedbeleid verbinden met het ruimtelijk beleid; in hun omgevingsvisie erfgoed kunnen borgen als provinciaal belang; een regierol hebben en verantwoordelijkheid hebben voor de gebiedsgerichte monumentenzorg op provinciaal niveau, voor de provinciale monumenten en voor de provinciale steunfunctie monumentenzorg, archeologie en musea. <p>Er staat niets specifiek in over (bv. de rol van de provincies bij) immaterieel erfgoed.</p> In het cultuurconvenant 2021-2024 van het Rijk, Gelderland en Overijssel en vijf stedelijke cultuurregio's landsdeel Oost staan afspraken over onder andere cultureel erfgoed i.r.t. ruimtelijk ontwerp, archeologie en interbestuurlijk toezicht op erfgoed, maar staan geen afspraken specifiek over immaterieel erfgoed.
Financieel kader	<p>Voor de ondersteuning van immaterieel erfgoed is bij het Rijk jaarlijks € 2,45 miljoen beschikbaar.¹⁰⁶ Dit is opgebouwd uit: € 1 miljoen voor de regeling immaterieel erfgoed bij het Fonds voor Cultuurparticipatie, € 900.000 ondersteuning aan het KIEN en € 400.000 voor ambachten en ondersteuning aan immaterieel erfgoed gemeenschappen in de provincie. Deze ondersteuning loopt via de erfgoedhuizen. Tot en met 2024 is daarnaast € 300.000 beschikbaar voor ambachten. Tenslotte is er € 125.000 beschikbaar voor Unesco internationaal.¹⁰⁷</p>

¹⁰⁴ Er kunnen geen directe regels gesteld worden om bijvoorbeeld het immaterieel erfgoed zelf te beschermen, zonder de link met een functietoedeling aan een of meer specifieke locaties. Dit vanwege het niet-materiële karakter van dit cultureel erfgoed, dat op zich geen onderdeel uitmaakt van de fysieke leefomgeving. De koppeling met een fysiek onderdeel van de leefomgeving is dus vereist. Zie meer: KIEN en RCE (2020). Ruimte voor immaterieel erfgoed.

¹⁰⁵ Over deze eigentijdse benadering staat er 'ook jonge ontwerpers laten zich door oude ambachten inspireren en maken nieuwe, eigentijdse producten'.

¹⁰⁶ Antwoord op feitelijke vragen beleidsreactie op beleidsdoorlichting Erfgoed (2023).

¹⁰⁷ Staatssecretaris OCW (2023). Antwoord op feitelijke vragen beleidsreactie op beleidsdoorlichting Erfgoed, p. 34.

Bijlage 3: Gelders immaterieel erfgoed op Netwerk en Inventaris

Tabel 20 op de volgende pagina geeft een beeld van het Gelders immaterieel erfgoed dat op het Netwerk en de Inventaris Immaterieel Erfgoed is bijgeschreven. Voor een goede interpretatie van deze overzichten is het van belang om te weten wat een bijschrijving op het Netwerk respectievelijk de Inventaris wel al dan niet zegt. Hiervan geven we een beeld in onderstaande tabel.

Tabel 19: Wat bijschrijving op het Netwerk, de Inventaris en het Register wel/niet zegt

Kring	Wat zegt bijschrijving wel	Wat zegt bijschrijving niet
Netwerk	<p>[Onderstaande zijn de criteria bepaald* en getoetst door KIEN]</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het betreft en levende cultuuruiting/culturele activiteit voortgezet door opeenvolging van beoefenaars; • Beoefenaars erkennen deze cultuur zelf als immaterieel erfgoed; • Het is dynamisch: beheerders + beoefenaars zijn zich bewust van veranderingen in verleden en staan open voor mogelijke veranderingen toekomst; • Het is aangemeld door beoefenaar, beheerder of direct betrokkenen; • Het is niet in strijd met internationale mensenverdragen, botst niet met Nederlandse wetgeving en druist niet in tegen langdurig ontmoedigingsbeleid van rijksoverheid; • Het welzijn van dieren wordt niet geschaad. 	<p>Een bijschrijving is geen keurmerk.¹⁰⁸ Er verandert niets aan de status van het immaterieel erfgoed. Bijschrijving maakt de ene vorm van immaterieel erfgoed niet belangrijker dan de andere.¹⁰⁹ Het is niet zo dat als immaterieel erfgoed niet is bijgeschreven, het ook geen immaterieel erfgoed is.¹¹⁰ Bijschrijving zegt niet dat Unesco, de Nederlandse overheid of het KIEN dit immaterieel erfgoed erkent, beschermt of het voortbestaan ervan garandeert.¹¹¹ Er is geen subsidie van het Rijk aan bijschrijving verbonden.¹¹² Bijschrijving heeft - afhankelijk van het vastgestelde beleid - geen consequenties voor de provincie¹¹³, bv. dat een erfgoedgemeenschap recht heeft op (financiële) ondersteuning.</p>
Inventaris	<p>Bovenstaande + beoefenaars hebben borgingsplan gemaakt (driejaarlijkse evaluatie en update) en zetten zich actief in voor toekomst van hun erfgoed.</p>	

* Meer informatie over de procedure en criteria voor bijschrijving is te vinden op de website van het [KIEN](#).

* De criteria zijn bepaald op basis van de door de UNESCO geformuleerde definitie van immaterieel erfgoed.

¹⁰⁸ KIEN (2020). *Beleid rond immaterieel erfgoed*, p. 9.

¹⁰⁹ <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/veelgestelde vragen>

¹¹⁰ <https://www.cultuurmonitor.nl/domein/erfgoed/>

¹¹¹ <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/discussieoverimmaterieelerfgoed>

¹¹² <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/veelgestelde vragen>

¹¹³ Gelderland begroting 2022 beantwoording vragen.

Tabel 20: Gelders immaterieel erfgoed op Netwerk en Inventaris*

* Opname in het Netwerk is een voorwaarde voor inschrijving in de Inventaris. Zodoende 'telt' alles in onderstaande tabel onder de kop 'Inventaris' ook mee voor het Netwerk.

Naam	Domein				
	Festiviteiten, rituelen en praktijken	Spreken, zingen en vertellen	Uitvoerende kunsten	Traditioneel vakmanschap/ ambachten	Kennis en gebruiken rondom natuur en universum
Netwerk					
• Corso/optocht volksfeesten Varsseveld (2019)	•				
• Festunique bloemencorso (Beltrum) (2020)	•				
• Jaarlijkse autocross Aalten	•				
• Kamperen op camping Pietersbrug in Arnhem (2021)					
• Koningsdag in Velp (2021)	•				
• Saluutschoten Kottens school en volksfeest	•				
• Sunset March (Nijmegen) (2020)	•				
• Volksfeest Hummelo	•				
• Zwarte Cross (2019)	•				
• Bloemencorso en -festival Floralia Voorthuizen en omstreken (2019)	•				
Inventaris					
• Midwinterhoornblazen in Gelderland en Overijssel (2013)*	•				
• Fruitcorso Tiel (2013)	•				
• Bloemencorso Lichtenvoorde (2013)	•				
• Volksfeest Winterswijk (2013)	•				
• Nijmeegse Vierdaagse (2014)	•				
• Elster paardenmarkt (2014)	•				
• Vendelzwaaien in Gelderland (2014)	•				
• Traditie van de Tielse kermiskoek (2015)	•			•	
• Heggenvlechten (2015)				•	
• Smeden in Andelst (2016)				•	
• Schaapsherder met traditionele schapenrassen (2016)					•

• Grolse wanten breien (2017)				•	
• Midwinterhoornbouwen in Gelderland en Overijssel (2018)*				•	
• Schuttersbogenroute Didam (2018)	•				
• Buurtspraak van de buurt Ede en Veldhuizen (2019)	•				
• De slipjacht (2019)	•				•
• Airborne wandeltocht (2021)	•				
• Riviervisserij (2021)					•
• Papierscheppen in Doesburg (2022)				•	

Bron: Schriftelijke informatie KIEN (ontvangen van provincie) en website Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland.

* Gedeeld label.

Bijlage 4: Bronnenlijst

Interviews

Ten behoeve van dit onderzoek is gesproken met: twee medewerkers van de provincie Gelderland, een beleidsmedewerker van het ministerie van OCW en een tweetal organisaties betrokken bij de uitvoering van het beleid (Erfgoed Gelderland en Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers). Schriftelijke vragen zijn gesteld aan Cultuur Oost.

Documenten provincie Gelderland

- Begrotingen en jaarverslagen 2019 t/m 2023.
- Openbaar subsidieregister provincie Gelderland 2021 t/m 2023.
- Provinciaal blad (2023). Vierde wijziging van het Algemeen Plafondbesluit 2023.
- PS2019-838 Startnotitie aanpak cultuur en erfgoed.
- PS2019-901 Uitvoeringsprogramma cultuur en erfgoed 2020.
- PS2020-3 Beantwoording Statenvragen over Streekcultuur.
- PS2020-488 Voorstel Uitgangspuntennotitie aanpak cultuur en erfgoed.
- PS2020-842 Vervolgvoorstel Uitgangspuntennotitie aanpak cultuur en erfgoed.
- PS2021-149 Bericht van Omroep Gelderland over programmering Gelderse identiteit en bereik.
- PS2021-238 Uitvoeringsprogramma cultuur en erfgoed 2021.
- PS2021-656 Actualisatie museumbeleid.
- PS2021-657 Reactie op schriftelijke vragen begroting 2022.
- PS2021-820 Uitvoeringsprogramma cultuur en erfgoed 2022.
- PS2022-697 Beantwoording technische vragen bij begroting 2023.
- PS2022-747 Informatie (cijfers bereik) Omroep Gelderland
- PS2022-832 De zorg voor de Nedersaksische streektaal - reactie op motie 22M54.
- PS2022-914 Cultuurmonitor Gelderland 2022.
- PS2022-956 Uitvoeringsprogramma cultuur en erfgoed 2023.
- PS2023-672 Gelderland, gewoon doen. Coalitieakkoord provincie Gelderland.
- PS2024-124 Aanpak Gelders museum.
- PS2024-170 Actualisatie beleid cultuur en erfgoed.
- PS2024-350 Reactie stichting Erfgoed Gelderland op voornemen tot afbouwen subsidie Kleine Musea en Historische Organisaties.
- PS2024-277 Beantwoording Statenvragen over Erfgoed beleven.
- PS2024-399 Reactie van Museum Nijkerk op het voornemen tot afbouwen subsidie Kleine Musea.

- PS2024-457 Reactie stichting Museumstad Elburg op voornemen tot afbouwen subsidie Kleine Musea en Historische Organisaties.
- subsidiebeschikking Omroep Gelderland 2021 t/m 2024.
- subsidiebeschikking Erfgoed Gelderland 2021 t/m 2024.
- subsidiebeschikking ECAL 2021 t/m 2024.
- subsidiebeschikking Cultuureducatie met Kwaliteit 2021 t/m 2024.
- Subsidiebeschikking Cultuur- en erfgoedpact Achterhoek.
- Subsidiebeschikking Cultuur- en erfgoedpact de Liemers.
- 21M3 Motie Immaterieel erfgoed.
- 22M54 Motie De zorg veur de erkende tael van et Nedersaksisch.

Externe Documenten

- Burggraaf, W. & Elpers, S. (2022). Verkenning erfgoedgemeenschappen in Gouda.
- CBS (2021). Talen en dialecten in Nederland. Wat spreken we thuis en schrijven we op social media?
- Cultuur- en erfgoedpact Liemers 2017-2020.
- Cultuur- en erfgoedpact Liemers 2022-2024.
- Cultuur- en erfgoedpact Achterhoek 2021-2024.
- Cultuur Oost. Tussenrapportage CMK schooljaar 2021-2022.
- Cultuurfonds. Jaarverslag 2019 t/m 2022.
- Cultural motion (2020). Levend erfgoed; een toekomstgerichte evaluatie van het immateriële erfgoedbeleid.
- Erfgoed Gelderland. Jaarverslag 2021 & 2022.
- Erfgoed Gelderland. Jaarrekening incl. controleverklaring 2021 & 2022.
- Erfgoed Gelderland. Publieksverslag 2021 t/m 2023.
- Erfgoed Gelderland (2024). Onderzoek ledenbetrokkenheid 2024.
- Erfgoed Gelderland (2019). Onderzoek waarde creatie door samenwerken en kennisdelen (ledenbetrokkenheidsonderzoek).
- Erfgoed Gelderland. Infographic 2021 t/m 2023.
- ECAL. Jaarverslag 2021 t/m 2023.
- ECAL. Jaarrekening incl. controleverklaring 2021 & 2022).
- ECAL (2024). Overzicht toekenning subsidie stimuleringsfonds Nedersaksisch.
- Huus van de Toal. Warkplan 2021.
- Jensma & Popkema (2023). Evaluatie proeftuin meertaligheid.
- KIEN. Gehanteerde termen en begrippen ontleend aan het Unesco-verdrag.
- KIEN. Kennisagenda 2017-2020. Immaterieel erfgoed als proeftuin van een mondialiserende samenleving.
- KIEN en RCE (2020). Ruimte voor immaterieel erfgoed.
- KIEN (2021). Beleid rond immaterieel erfgoed.
- KIEN (2022). 10 jaar borging van immaterieel erfgoed in Nederland.
- Museumpeil (48). (Niet) evident? Immaterieel cultureel erfgoed en musea.
- We the North. Manifest streekmeertaligheid.
- Omroep Gelderland. Jaarverslag 2021 t/m 2022.
- Omroep Gelderland (2022). Inhoudelijke verantwoording Gelderse Identiteit.
- Omroep Gelderland. Jaarrekening incl. controleverklaring 2021 & 2022.

- Pyrrhula en Pon & Telos (2023). Erfgoedvrijwilligers in beeld: een onderzoek naar de vrijwilligers van erfgoedinitiatieven in Nederland.
- Rijksoverheid (2021). Zevende rapportage van Nederland inzake het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden.
- Staatssecretaris van OCW (2024). Kamerbrief over beleidsvisie immaterieel erfgoed.
- SIRA Consulting(2023). Evaluatie subsidieregelingen provincie Gelderland
- Tempelman, P. (2023). Evaluatie subsidieregeling ‘Het verhaal van Overijssel’.

Websites

- Allecijfers.nl – weergave van alle basis en middelbare scholen per gemeente op basis van gegevens van DUO.
 - <https://allecijfers.nl/basisscholen-overzicht/>
 - <https://allecijfers.nl/middelbare-scholen-overzicht/>
- Cultuureducatie met Kwaliteit:
 - <https://www.cultuureducatiemetkwaliteit.nl/74>
 - <https://www.lkca.nl/netwerk/netwerk-penvoerders-cultuureducatie-met-kwaliteit/>
- Cultuur Oost: <https://www.culturelekaartgelderland.nl/link-ySxQp9QC21WBfZh>
- Cultuurfonds: over [regeling erfgoed maken](#) en [Gelderse cultuur, samen doen!](#)
- Cultuurmonitor: www.cultuurmonitor.nl/domein/erfgoed/
- De staat van het Nederlands: <https://staatvanhetnederlands.nl/>
- Erfgoed Gelderland:
 - Ieders museum: <https://erfgoedgelderland.nl/project/ieders-museum/>
 - Erfgoedfestival: <https://erfgoedgelderland.nl/project/videos-erfgoedfestival-2021/>
 - Verhaal van Gelderland festival: <https://erfgoedgelderland.nl/project/verhaal-van-gelderland-festival/>
 - Gelderse Leerstoel: <https://erfgoedgelderland.nl/project/de-gelderse-leerstoel/>
- Gebroeders van Lymborch festival: <https://www.gebroedersvanlymborch.nl/festival/>
- KIEN: www.immaterieelerfgoed.nl (en veel deelpagina's hiervan bijvoorbeeld over wat immaterieel erfgoed is; het Netwerk, Inventaris en Register en de Kennisbank)
- Regels ruimte voor Gelderland : <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR390394/35>
- Provincie Gelderland,
 - Website begrotingscyclus: <https://begrotingscyclus.gelderland.nl/>
 - Subsidie Gelderse Thematische Verhaallijnen: <https://www.gelderland.nl/subsidies/gelderse-thematische-verhaallijnen>
 - Subsidie Cultuur- en erfgoedpacten: <https://www.gelderland.nl/subsidies/cultuur-en-erfgoedpacten>
- We the North: <https://www.wethenorth.org/proeftuinen/proeftuinen/meertaligheid/>